ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

(Στρατὸς καὶ Πολιτική)

ΜΕ 18 ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ, ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ

- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΦΑΣΙΣΜΟΣ
- Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΚΡΑΤΙΣΜΟΥ
- ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ
- ΦΙΛΟΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΟ 1932
- ΦΑΣΙΣΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
- ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΛΥΞΜΠΟΥΡΓΚ - ΑΓΓΛΙΑΣ
- Η ΝΟΘΕΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ 1935
- Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ ΣΤΙΣ 9/5/1935
- ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ 4ης ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
- ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΧΙΜΜΛΕΡ - ΜΑΝΙΑΔΑΚΗ
- Η ΦΙΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΧΟΥΝΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

κ. ἄ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ
ΔΙΟΓΕΝΗΣ • ΑΘΗΝΑ 1977

Οἱ ρίζες
τοῦ ἑλληνικοῦ φασισμοῦ

(Στρατὸς καὶ Πολιτικὴ)

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Στήν ἴδια σειρά κυκλοφορεῖ:

1944 — Κρίσιμη Χρονιά, τόμοι Α' - Β' **1974**

Τριακόσια ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπό τό προσωπικό ἀρχεῖο τοῦ Οὔϊνστον Τσώρτσιλ, ποῦ δείχνουν πῶς καί γιατί οἱ Ἄγγλοι κατόρθωσαν νά συντρίψουν πολιτικά τό μεγάλο κίνημα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

(ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ)

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ
ΔΙΟΓΕΝΗΣ • ΑΘΗΝΑ 1977

Εὐχαριστῶ τὴν Ντίνα Γκλάουμπερμαν καὶ τὸν Γιῶργο Κατηφόρη γιὰ τὴν βοήθεια καὶ τὶς συμβουλὲς ποὺ μοῦ ἔδωσαν στὸ γράψιμο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.	7
Ἡ μικρασιατική καταστροφή	»	8
Οἰκονομική κρίση καὶ φασισμός	»	11
Ἡ ἄνοδος τοῦ Στρατοκρατισμοῦ	»	14
Ἀπὸ δικτατορία σὲ δικτατορία	»	18
Νέος συνασπισμὸς συμφερόντων	»	25
Τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου	»	28
Ἕνα ἀναπόφευκτο ρῆγμα	»	32
Αὐταρχισμὸς μὲ κυριαρχίστικα ρούχα	»	34
Παραπομπές	»	36
ΔΕΚΑΟΚΤΩ ΕΓΓΡΑΦΑ	»	41
I. Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικῆς κρίσης τοῦ 1932 στὴ Μακεδονία	»	43
II. Συνθῆκες ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων στὴν βιομηχανία, τὴν βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο	»	46
III. Φιλο-δικτατορικὲς τάσεις κατὰ τὸ 1932	»	51
IV. Ἡ ἀλιγάωρη δικτατορία τοῦ Πλαστήρα, τὸ 1933	»	53
V. Φασιστικὲς ὀργανώσεις στὴν Ἑλλάδα	»	56
VI. Τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου, τὸ 1935	»	58
VII. Ἡ δικτατορία τοῦ Κονδύλη, τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1935	»	62
VIII. Οἱ σχέσεις Γεωργίου Γλύξμπουργκ καὶ Ἀγγλίας	»	66

IX. Ἡ νοθεία στὸ δημοψήφισμα τοῦ 1935 » 69
X. Ἡ μαχητικὴ ἀπεργία τῆς Θεσσαλονίκης στὶς 9 Μαΐου 1935 » 73
XI. Ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου » 78
XII. Οἱ κρεῶται μῆνες τῆς δικτατορίας » 80
XIII. Ἀλληλογραφία Χίμμλερ - Μεταξᾶ » 86
XIV. Ἡ δικτατορία σὲ κρίση » 89
XV. Ἡ βρεταννικὴ πολιτικὴ ὑποστηρίζει τὴ δικτατορία » 96
XVI. Ἡ φιλο-γερμανικὴ χούντα στὴν Ἑλλάδα » 98
XVII. Συνωμοσίες τοῦ Πάγκαλου μὲ τοὺς Γερμανούς » 100
XVIII. Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, οἱ στρατοκράτες καὶ ὁ ρόλος τους στὴν κατάρρευση τοῦ μεταξικοῦ τὴν Ἀπρίλη τοῦ 1941 » 101

Εἰσαγωγή

Ὁ αὐταρχισμὸς στὴν Ἑλλάδα ἔχει, σὰν κίνημα, στηριχθεῖ μονίμως στὸν στρατό, ποὺ ἔδρασε εἴτε σὰν ὄργανο τῆς μοναρχίας καὶ / ἢ τῆς ἀστικῆς τάξης εἴτε σὰν πολιτικὰ ἰδιοτελὴς καὶ αὐτοδύναμη μονάδα. .

Μαζικὸ φασιστικὸ κίνημα δὲν ἐμφανίστηκε παρὰ μόνο στὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ὅταν ἡ Ἑλλάδα, κατειλημμένη ἀπὸ τὸν Ἄξονα, δὲν εἶχε πιὰ στρατό -- μὲ ἐξαίρεση τὶς λίγες στρατιωτικὲς μονάδες ποὺ στάθμευαν στὴ Μέση Ἀνατολή.

Ἡ προδοτικὴ κυβέρνηση τοῦ Ι. Ράλλη δημιούργησε τότε τὰ τάγματα ἀσφαλείας, ἕνα ἐπαγγελματικὸ ἀντι-κομμουνιστικὸ σῶμα, ποὺ τὸ ἐξόπλισαν οἱ Γερμανοί, γιὰ νὰ καταπολεμηθοῦν οἱ ἀντάρτες τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου (ΕΑΜ). Ἡ τρομοκρατικὴ δραστηριότητα τῶν ἀντι-κομμουνιστικῶν παρα-στρατιωτικῶν συμμοριῶν αὐξήθηκε στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, ὅταν ὁ «ἐθνικὸς στρατός», ὑπὸ τὴν πίεση τοῦ ὑπὸ κομμουνιστικὴ ἡγεσία «δημοκρατικοῦ στρατοῦ», δὲν μποροῦσε νὰ ἀσκήσει πλήρως τὴν ἐξουσία του στὶς περιοχὲς ποὺ ἔλεγχε.

Κατὰ τὸ 1950 ὅμως, παρὰ τὸ ὅτι θεσμοποιήθηκαν ὁρισμένα ἐθνικιστικὰ παρα-στρατιωτικὰ σώματα, ὅπως τὰ Τάγματα Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, ὁ αὐταρχισμὸς ἔγινε πάλι «οἰκογενειακὴ ὑπόθεση» τῶν στρατιωτικῶν καὶ παρέμεινε «οἰκογενειακὴ ὑπόθεσή» τους ὡς σήμερα. Ὁ ἀντι-κομμουνισμὸς στὴν Ἑλλάδα ἀπόκτησε, ἔστι μαζικὴ ὑποστήριξη μόνο στὴν δεκαετία 1940 - 1950, τὴν ἐποχή, μὲ ἄλλα λόγια, ποὺ ὁ φασισμὸς εἶχε ἡττηθεῖ καὶ ἀναθεματιστεῖ στὴν Εὐρώπη.

Ἐν τούτοις ὁ σύγχρονος ἑλληνικὸς αὐταρχισμὸς δὲν ἀναδόθηκε ἀπὸ τὶς μετα-πολεμικὲς ἐξελίξεις. Ἔχει τὶς ρίζες του στὴν ἐποχὴ τοῦ '80, στὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ ἐξουσία πέρασε πλήρως στὰ χέρια μιᾶς μικρῆς ὁμάδας τῆς ἄκρας δεξιᾶς καὶ δημιουργήθηκε ἔτσι τὸ σύγχρονο μοντέλο «φασιστικοῦ» ἐλέγχου.

Ἡ Μικρασιατική καταστροφή

Ἡ ἑλληνική πολιτική ζωή κατά τήν διάρκεια τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου καί ἀμέσως μετά, κυριαρχήθηκε ἀπό τήν παραδοσιακή σύγκρουση μεταξύ δημοκρατισμοῦ καί μοναρχισμοῦ. Τό 1915, ὁ πρωθυπουργός Βενιζέλος, εὐνοώντας τήν εἴσοδο τῆς Ἑλλάδας στόν πόλεμο στό πλευρό τῶν συμμάχων, συγκρούστηκε μέ τόν Κωνσταντῖνο, τόν φιλο-γερμανό βασιλιά τῆς χώρας, πού εἶχε κηρυχτεῖ ὑπέρ τῆς οὐδετερότητας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ἰσχυριζόμενος ὅτι τό ἔθνος ἐνσωματωνόταν στό πρόσωπό του καί ὅτι ἡ κυβέρνηση ἀποτελοῦσε μόνο μιά «τυχαία» ἡγεσία', ὑποχρέωσε τόν Βενιζέλο νά παραιτηθεῖ. Τό 1916, ὁ Βενιζέλος ἐγκατάστησε μία ἀντίπαλη κυβέρνηση στή Θεσσαλονίκη καί τό 1917, μέ τήν ὑποστήριξη τῶν συμμάχων, ἐξώσε ἀπό τήν Ἑλλάδα τόν Κωνσταντῖνο.

Ἡ ἔκβαση τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στόν ὁποῖο ἡ Ἑλλάδα εἶχε μπεῖ στό πλευρό τῶν συμμάχων, δικαίωσε τήν πολιτική ἐξαφνικῆς ἐπέκτασης τοῦ Βενιζέλου: ἡ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν ἔδωσε στήν Ἑλλάδα τή Δυτική καί τήν Ἀνατολική Θράκη καθώς καί τήν πόλη τῆς Σμύρνης μέ τήν Ἰωνική ἐνδοχώρα, στήν Μικρά Ἀσία. Ἀλλά ἀμέσως μετά, ὁ Βενιζέλος ἡττήθηκε στίς ἐκλογές καί ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέστρεψε στόν θρόνο γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν ἄρνηση τῆς ἐθνικιστικῆς Τουρκίας νά ἀποδεχτεῖ τήν προτεινόμενη συμφωνία εἰρήνης. Οἱ ἑλληνο-τουρκικές ἐχθροπραξίες ξανάρχισαν καί οἱ βασιλόφρονες υἱοθέτησαν καταστροφική πολιτική. Τό 1922, ὕστερα ἀπό ἐντυπωσιακές ἀρχικές ἐπιτυχίες, ὁ ἑλληνικός στρατός ὑποχρεώθηκε νά ἀποχωρήσει ἀπό τήν Μικρά Ἀσία, ἡττημένος καί σέ κατάσταση διάλυσης.

Οἱ πολιτικές συνέπειες τῆς ἥττας, πού ἔγιναν μόνο μερικά ἀντιληπτές τήν ἐποχή ἐκείνη, ἦταν πολλαπλές.

Πρῶτα - πρῶτα ξεριζώθηκε ἐντελῶς ὁ ἑλληνισμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Δεύτερο, ἡ Ἑλλάδα ἀντιμετώπισε τό τεράστιο πρόβλημα νά ἀπορροφήσει 1.200.000 πρόσφυγες.

Τρίτο, τό ἀγροτικό στοιχεῖο τῶν προσφύγων αὐτῶν, πῆγε κι ἐγκαταστάθηκε κυρίως στή Μακεδονία, ἰσχυροποιώντας τόν ἑλληνικό της χαρακτήρα, ἐνῶ τό ἀστικό στοιχεῖο τους ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα, τόν Πειραιά, τήν Θεσσαλονίκη, τήν Καβάλλα καί τόν Βόλο, δημιουργώντας ἕνα ἀστικό προλεταριάτο.

Ἀκόμη, ἡ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας — καὶ ἐπίσης Βουλγαρίας — δὲν ἔφερε, στὴν Ἑλλάδα εὐρεῖες ἐθνικὲς ἢ θρησκευτικὲς μειοψηφίες.

Τέλος, ὁ συγκεντρωτικὸς χαρακτήρας τῆς ἥττας σκότωσε γιὰ πάντα τὸν ρομαντικὸ ἐθνικισμὸ ποὺ ἔτρεφαν ἐπὶ αἰῶνες οἱ Ἕλληνες: Ἡ Ἑλλάδα ἀπαρνήθηκε τὴν Μεγάλη Ἰδέα νὰ ἀνακατακτήσει τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν ἤδη νεκρὴ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία μὲ μίαν ἀναστημένη Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

Μία ἄμεση πολιτικὴ συνέπεια τῆς ἥττας ἦταν ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ μιὰ στρατιωτικὴ ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν βενιζελικῶν συνταγματαρχῶν Πλαστήρα καὶ Γονατᾶ, καὶ ἡ ἐκτέλεση τῶν ἡγετῶν τῆς βασιλικῆς κυβέρνησης ποὺ διεύθυνε τὴν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τὸ 1923, ἡ Ἐπιτροπὴ σχημάτισε ἕναν ἀντι-μοναρχικὸ στρατιωτικὸ σύνδεσμο ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν Κονδύλη, Πάγκαλου, Χατζηκυριάκου καὶ Ὀθωναίου καὶ τὸν ἴδιο χρόνο, ὕστερα ἀπὸ ἕνα ἀνεπιτυχὲς βασιλικὸ πραξικόπημα τῶν Μεταξᾶ, Λεονταρίτσου καὶ Γαργαλίδη, ἐκθρόνισε τὸν βασιλιὰ Γεώργιο, ποὺ εἶχε διαδεχτεῖ τὸν πατέρα του στὸν θρόνο.

Τὸ 1924, ἡ Ἑλλάδα, ἀνακηρύχθηκε ἀβασίλευτη δημοκρατία.

Ὁ δημοκρατισμός, ποὺ ἦταν ἀγκάθετος στὴν ἀπολυταρχία τοῦ θρόνου, ἐξέφραζε τόσο τὶς νέες ἐλπίδες τῆς ἀστικῆς τάξης ὅσο καὶ τὶς παλιὲς φιλελεύθερες παραδόσεις τῆς Ἑλλάδας. Ἐπίσης ἀντλοῦσε πρόσθετη ὑποστήριξη ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες, ποὺ, λόγω τῆς ἐκβάσεως τῶν μοναρχικῶν στὴν ὁπακόουση τοῦ πολέμου ὁ ὁποῖος ὁδήγησε στὴν τραγωδία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἶχανε στὴν συντριπτικὴ πλειοψηφία τους δημοκρατικὰ φρονήματα. Ἡ συνταγματικὴ, πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διάρθρωση τῆς Δημοκρατίας ὑποστηριζόταν, τέλος, ἀπὸ τὸν ἀντιμοναρχικὸ στρατό.

Ἀρνητικὰ, ἡ Δημοκρατία ἀντλοῦσε δύναμη ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ χρεοκοπία τῶν ἀντιπάλων της καὶ ἀπὸ τὴν διάλυση στὴν ὁποία εἶχαν ὁδηγηθεῖ αὐτοὶ μετὰ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή: «Ἀπόβλητοι τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος καὶ κακόφημοι Παλαιο-ἑλλαδίτες πολιτικοί...», ἔγραφε ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, οἱ ἀντίπαλοι τῆς Δημοκρατίας ἀποτελοῦσαν ἀπὸ «μισο-βλήτακα καὶ μισο-ἀριστοκρατικὰ στοι-

χεῖα, στεροῦμενα ἀρχῶν καὶ ἄκρως θεσμοβασικὰ καὶ ἀδίστακτα στὴ χρήση ὀχλαγωγικῶν ἐκδηλώσεων».

Ἀλλὰ ἡ νέα ἰσορροπία ποὺ ἐπιτεύχθηκε, διαταράχτηκε ἀμέσως μόλις ἐμφανίστηκαν μερικοὶ νέοι παράγοντες, κυρίως ἡ πορεία τῆς Ἑλλάδας πρὸς τὴν ἐκβιομηχάνιση, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ φασισμοῦ στὴν Εὐρώπη καὶ, πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ οἰκονομικὴ κρίση...

Ὡς τὸ 1922, ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς ἐκένδυε τὰ κεφάλαιά του ἀποκλειστικὰ στοὺς παραδοσιακοὺς καὶ πιὸ ἐπικερδεῖς τομεῖς, ὅπως τὸ διεθνὲς τραπεζικὸ σύστημα, τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυτιλία. Ἡ ἑλληνικὴ «βιομηχανικὴ ἐπανάσταση» ἄρχισε μόνο μετὰ τὸ 1922, συνεπεία τῆς εἰσροῆς ξένου καὶ προσφυγικοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς παρουσίας τῆς φτηνῆς προσφυγικῆς ἐργατικῆς δύναμης. Δημιουργήθηκαν τότε νέες βιομηχανικὲς μονάδες καὶ ἡ ἀξία τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς (ἐξαιρουμένου τοῦ ἐλαιολάδου, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῶν ἀλεύρων) αὐξήθηκε ἀπὸ 59 ἑκατ. δολλάρια, τὸ 1921, σὲ 93 ἑκατ. δολλάρια τὸ 1929'. Ἡ αὐξανόμενη βιομηχανοποίηση, ποὺ ἀνακόπηκε τὸ 1932, λόγω τῆς οἰκονομικῆς κρίσης, ἐπέφερε τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς βιομηχανικοῦ προλεταριάτου* καὶ τὴν δημιουργία μιᾶς νέας, ἐθνικῆς, ἀστικῆς τάξης στὸ πλευρὸ τῆς ἑλληνικῆς κοσμοπολίτικης ἀστικῆς τάξης.

Οἱ πολιτικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς νέας ἀστικῆς τάξης, ποὺ ἦταν πιὸ στενὰ δεμένη μὲ τὴ χώρα καὶ ἐνδιαφερόταν περισσότερο γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς πολιτικῆς σταθερότητας, ἀντικατόπτριζαν τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ντόπιας ἐργασίας ἀπὸ χρηματιστικὰ φυλαιρεῖν. Ἡ ἐθνικὴ ἀστικὴ τάξη προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσει πολιτικὴ σταθερότητα ὑποστηρίζοντας τοὺς ἀντιμοναρχικοὺς — σταθερότητα ποὺ ταυτόχρονα ὅμως ὑπονόμευε μὲ τὴν ἀνελέητη ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων'.

Ἡ ἄνοδος τοῦ φασισμοῦ στὴν Εὐρώπη ἐνθάρρυνε μερικὰ αὐταρχικὰ στοιχεῖα τοῦ παλαιοῦ βασιλικοῦ κόμματος καὶ τῆς

* Τὸ 1928, σὲ ἕνα σύνολο πληθυσμοῦ 6.205.000, ὁ οἰκονομικὰ ἐνεργὸς πληθυσμὸς ἦταν 2.745.500. Στὴ γεωργία καὶ κτηνοτροφία ἀπασχολοῦνταν 1.498.000 ἄτομα. Ἡ βιομηχανία ἀπορροφοῦσε ὁλόκληρο 180.000, οἱ ἐπικοινωνίες καὶ συγκοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων τῶν ναυτεργατῶν, 107.000, τὸ ἐμπόριο 165.000, τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα 86.000, οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες 14.500, οἱ τράπεζες 38.000, τὰ ὀρυχεῖα 6.000 καὶ οἱ ἄλλες ἀπασχολήσεις 378.000. Οἱ ἀπασχολούμενοι στὴ γεωργία ἦταν κυρίως μικροκαλλιεργητές.

ανώτατης ηγεσίας του αντιμοναρχικού στρατού να αναζητήσουν εξωκοινοβουλευτικές λύσεις.

Οι τάσεις αυτές σήμαιναν την αρχή μιας νέας εποχής για τον στρατό. Ο στρατός, που είχε πάντα χρησιμοποιηθεί σαν όργανο για την κατάκτηση ή διατήρηση της πολιτικής εξουσίας, είχε αναμιχθεί σε όλες τις μείζονες πολιτικές αλλαγές στην Ελλάδα και είχε συνειδητοποιήσει την πολιτική δύναμη που διέθετε. Ως το 1922, κάτοικος, θεωρούσε ότι πρωταρχικός του προορισμός ήταν η απελευθέρωση των σκλαβωμένων αδελφών, κι έτσι προσέλκυσε στις γραμμές του πολλούς ιδεαλιστές και διανοούμενους της μεσαίας τάξης και ήταν μιά σχετικά προοδευτική πολιτική δύναμη.

Η κατάσταση άλλαξε ύστερα από την μερική εκπλήρωση των εθνικών ονείρων και την ακολουθη μικρασιατική καταστροφή που εξόντωσε τον καλύτερο πατριωτικό ιδεαλισμό. Ο στρατός τότε, ενώ διατήρησε τη συνείδηση της δύναμής του, περιόρισε τα ενδιαφέροντά του στις εσωτερικές εξελίξεις, άρχισε να προσελκύει άγροτικά και μικρο-αστικά στοιχεία, που έβλεπαν τον στρατό μόνο σαν χώρο για να κάνουν καριέρα, και αναζήτησε μιάν ιδεολογία σε αντικατάσταση του χρεοκοπημένου τώρα εθνικισμού.

Την ίδια ακριβώς εποχή, ο φασισμός σάρωνε την Ευρώπη και οι καλοί αντιμοναρχικοί στρατιωτικοί ηγέτες δέχτηκαν την επιρροή του. Ο Πάγκαλος, ο Κονδύλης και ο Κατζηγιαννάκης πλησίασαν τις εθνικο-σοσιαλιστικές ιδέες και συνεργάστηκαν με τους μοναρχικούς για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος και του αδιαβλεύτου καθεστώτος. Ο Πλαστήρας και ο Θεμιστοκλής διατήρησαν το αντιμοναρχικό τους φρόνημα, αλλά ο πρώτος έγινε θαυμαστής και οπαδός του Μουσολίνι και ο δεύτερος φλερτάρησε με την ιδέα μιας στρατιωτικής δικτατορίας. Ο Γονατάς, κατά την διάρκεια της κατοχής της Ελλάδας από τον Άξονα, ηγήθηκε των φασιστικών Ταγμάτων Ασφαλείας.

Οικονομική κρίση και φασισμός

Ούτε η βιομηχανική ανάπτυξη και οι κοινωνικές της επιπτώσεις ούτε η άνοδος του αυταρχισμού στην Ευρώπη θα είχαν, πάντως, προκαλέσει τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, τις εκρεκοδήποτε σοβαρές ανακατατάξεις αν δεν ερχόταν η οικονομική κρίση.

Τὸ βάρος της ἔπεσε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1932. Οἱ ἐξαγωγὲς ὑπόστηκαν μία καταστροφικὴ μείωση: Γιὰ παράδειγμα, ἡ πώληση τοῦ καπνοῦ, τοῦ κυρίου ἐξαγωγίμου προϊόντος της, ἀπέφερε τὸ 1932 μόνον 3 ἑκατ. χρυσὲς λίρες ἐναντι 12 ἑκατ. τὸ 1929. Τὰ ἐμβάσματα τῶν μεταναστῶν, ποὺ τὸ 1920 εἶχαν φθάσει τὰ 22 ἑκατ. χρυσὲς λίρες, ἔπεσαν τὸ 1932 στὰ 3 ἑκατ., ἐνῶ τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κεφάλαιο στὸ ἐξωτερικὸ περιορίστηκαν ὁμοίως κατὰ 67%. Τὰ συναλλαγματικὰ ἀποθέματα τῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδας στέγνωσαν καὶ στὶς 26 Ἀπριλίου 1932, ἡ Ἑλλάδα ἐγκατέλειψε τὸ χρυσὸ κανόνα· ἡ δραχμὴ ὑποτιμήθηκε κατὰ περίπου 65%. Γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἰσορροπία τῆς οἰκονομίας, ἡ κυβέρνηση τῶν Φιλελευθέρων ὑπὸ τὸν Βενιζέλο ἀνέστειλε τὴν πληρωμὴ τῶν χρεῶν πρὸς τοὺς ξένους πιστωτές, περιόρισε τὶς εἰσαγωγές, μείωσε τὶς δημόσιες δαπάνες καὶ ἐπανέφερε τὸν φόρο ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς.

Ἀλλὰ ἡ ἀνθεκτικότητα τοῦ πληθυσμοῦ εἶχε σχεδὸν καταρρεύσει. Οἱ ἀγρότες δὲν μποροῦσαν νὰ διαθέσουν παρὰ μόνον ἕνα μέρος τῆς παραγωγῆς τους καὶ σὲ μειωμένες μάλιστα τιμές. Τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ βιομηχανία δέχτηκαν σοβαρὰ πλήγματα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνέργων ἔφτασε τοὺς 237.000[6]. Καὶ ὁ πληθυσμὸς, μόνον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1932, ἔφθασε στὰ 30%[7]. Πεινασμένοι ἄργάτες, ἰδιαίτερα στὴν ὀρεινὴ Ἑλλάδα πῆραν τοὺς ὁδόμους ζητώντας ψωμὶ καὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις — ὅπως στὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Καβάλλα, τὴν Ξάνθη ἢ τὴ Νάουσα — κλήθηκε ὁ στρατὸς γιὰ νὰ ματαιώσει ἢ νὰ διαλύσει βίαιες διαδηλώσεις[8].

Παρὰ τὴν χωρὶς προηγούμενο οἰκονομικο-κοινωνικὴ κρίση, ὁ λαὸς δὲν ὀργήκε, πάντως ἀπὸ τὰ παραδοσιακὰ ἀστικὰ κομματικὰ πλαίσια: Στὶς ἐκλογὲς τοῦ Σεπτεμβρίου 1932, τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ τὸ συντηρητικὸ Λαϊκὸ Κόμμα κέρδισαν καὶ τὰ δυὸ μαζὶ 199 ἕδρες σὲ σύνολο 250. Τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα ἔφερε 9 βουλευτές, ἐνῶ οἱ φασίστες, μὲ ἐξαίρεση τὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ, τὸ κόμμα τοῦ ὁποίου — τῶν Ἐλευθεροφρόνων — αὔξησε τὴν ἀντιπροσώπευσή του ἀπὸ 1 σὲ 2 βουλευτές, ἀπέτυχαν παταγωδῶς.

Τὸ φασιστικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς ἦταν κυριολεκτικὰ ἀνύπαρκτο. Ὑπῆρχαν, ἐν τούτοις, μερικὲς ὀργανώσεις ποὺ ἐπιρρεάζονταν ἰδεολογικὰ ὄχι τόσο ἀπὸ τὸν φασισμὸ ὅσο ἀπὸ τὸν ἐθνικο-σοσιαλισμό. Μεταξὺ αὐτῶν, ἡ πιὸ γνωστὴ ἦταν ἡ

«Εθνική Ένωσις Ελλάς» (ΕΕΚ), μιά παρασυρματιωτική οργάνωση. Είχε την έδρα της στή Θεσσαλονίκη και ηγέτης της ήταν κάποιος Κοσμίδης, έμπορος. Την αποτελούσαν κυρίως εφέδροι αξιωματικοί και υπολείμματα των αντι-σλαβικών εθνικιστικών ομάδων που είχαν δράσει στή Μακεδονία κατά την περίοδο της Οθωμανικής κατοχής.

Η ΕΕΕ, ίδια αντι-κομμουνιστική και αντι-σημιτική, προκάλεσε την προσοχή του κοινού το 1931, όταν οργάνωσε ίδιες εκδηλώσεις κατά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

Το 1932, έκανε καινούριες επιθέσεις κατά της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης, αλλά το 1933, όταν αποπειράθηκε να μετατραπεί σε πολιτικό κόμμα, διασπάστηκε και έχασε την δρμή της.

Το «Εθνικο-σοσιαλιστικό Κόμμα», που δημιουργήθηκε στην Αθήνα το 1932, υπό την ηγεσία του βασιλόφρονα πολιτικού Γεωργίου Μερκούρη, υποστηρίχτηκε από πρώην αξιωματικούς αλλά δεν είχε καμιά επιρροή, ενώ η «Σιδηρά Ειρήνη», μία οργάνωση υπό την ηγεσία του αποστράτου συνταγματάρχη Νικολαΐδου, και το αντισημιτικό «Εθνικο-σοσιαλιστικό Κόμμα Μακεδονίας - Θράκης» υπάρχαν μόνον στά χαρτιά. Η αντι-κομμουνιστική «Παμφοιτητική Ένωσις», δραστήρια στό Πανεπιστήμιο Αθηνών, είχε εξαιρετικά μικρό αριθμό μελών. Ο Μεταξάς, ο μόνος φιλο-βρετανός φασίστας, έπαιξε το παιχνίδι μόνος του.

Η Δημοκρατία δεν είχε καμιά διάθεση να ενισχύσει το φασιστικό / εθνικο-σοσιαλιστικό κίνημα.

Δεν τ' καταπολέμησε, βέβαια. Η δράση συνδέσμων που έτειναν «νά οργανώσουν την κοινωνία κατά της οικονομικής κομμουνιστικής δραστηριότητος», είπε ο πρωθυπουργός Βενιζέλος στή Βουλή στίς 10 Δεκεμβρίου 1931, ήταν «άμεμπτη».

Αλλά ούτε και το υποστήριξε. «Οι μεγαλο-επιχειρηματίες», ανέφερε την ίδια εποχή ο Γερμανός πρεσβευτής, «δεν ήταν διατεθειμένοι νά τ' ενισχύσουν οικονομικά». Ο κομμουνισμός δεν ήταν «κίνδυνος», καθώς το κίνημα της εργατικής τάξης παρέμενε αποδιοργανωμένο και οποιαδήποτε απειλή σε βάρος των προνομίων της αστικής τάξης μπορούσε νά αντιμετωπιστεί μέσα στό υπάρχον πολιτικο-νομικό πλαίσιο. Ο Βενιζέλος είχε, το 1928, δώσει νομική ισχύ σε μιά σειρά μέτρων γιά την ασφάλεια της επικρατούσας κοινωνικής τά-

ξης — τὸ ἰδιώνυμο — ἔδοσε τοῦ ὁποίου τὸ 1932 μόνο κατα δικάσθηκαν 544 ἄτομα σὲ φυλάκιση ἕως πέντε χρόνια[1]. Σὲ ἕξι περιπτώσεις ποὺ τὰ μέτρα αὐτὰ κρίνονταν ἀνεπαρκῆ, μποροῦσε πάντα νὰ ζητηθεῖ ἡ ἐπέμβαση τοῦ στρατοῦ, ὅπως εἶχε συμβεῖ ἐκφραγελημμένα. Ἡ κινητοποίηση τῶν ἐργατῶν κατὰ τῆς «πλουτοκρατίας» καὶ τοῦ «καπιταλισμοῦ», μὲ σκοπὸ τὴ συσπείρωσή τους κάτω ἀπὸ τὴν φασιστικὴ σημαία, ἦταν γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη κερδοφόρα καὶ πολιτικὰ μὴ σκόπιμη.

Ὁ φασισμὸς δὲν μποροῦσε, στὸ μεταξύ, νὰ ἀναπτυχθεῖ ἀνεξάρτητα. Δὲν μποροῦσε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτη «ἐθνικὴ ἀγανάκτηση» γιὰ χαμένα ἐδάφη ἢ γιὰ ἀνεκπλήρωτες ἐπεκτατικὲς ὀλέψεις. Δὲν μποροῦσε νὰ μετατρέψει σὲ στόχο του τὶς ἐθνικὲς μειονότητες γιατὶ ἦταν ἀσήμαντες· δὲν μποροῦσε νὰ κάνει λάβαρό του τὸν ἀντισημιτισμό — ἡ ἀποτελούμενη ἀπὸ 80.000 μέλη ἑβραϊκὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν πολὺ μικρὴ γιὰ νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς πανελλαδικοῦ ἀντισημιτικοῦ κινήματος. Δὲν εἶχε ἀπήχηση στὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα, οὐσιωδῶς ἀπειθάρχητο, ἀτομιστικὸ καὶ ἀντι-στρατιωτικό.

Ἡ ἄνοδος τοῦ στρατοκρατισμοῦ

Ἡ οἰκονομικὴ κρίση, ἂν καὶ δὲν ἄλλαξε τὰ παραδοσιακὰ πολιτικὰ πλαίσια, ἐπηρέασε τὴν ὑπάρχουσα ἰσορροπία δυνάμεων ἀνάμεσα στὰ δύο ἀντιτιθέμενα ἀστικὰ κόμματα, τὸ «Φιλελεύθερο» καὶ τὸ «Λαϊκό». Στὶς ἐκλογὲς τοῦ Σεπτεμβρίου 1932, τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, παρὰ τὸ ὅτι παρέμεινε τὸ μεγαλύτερο κόμμα, εἶδε τὶς ἕδρες του νὰ περιορίζονται ἀπὸ 189 σὲ 102, ἐνῶ οἱ ἕδρες τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος αὐξήθηκαν ἀπὸ 19 σὲ 96. Ὁ Βενιζέλος ἐπέτρεψε στὸν Τσαλδάρη, τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, νὰ σχηματίσει κυβέρνηση μὲ τὴν ἀνοχή του. Ὁ ἴδιος ὁ Τσαλδάρης ἦταν ἕνας μετριοπαθὴς συνεργατικὸς πολιτικός, ἀλλὰ οἱ θέσεις - κλειδιὰ στὴν κυβέρνησή του δόθηκαν σὲ δεξιοὺς ἐξτρεμιστές, ὅπως ὁ Κονδύλης, ὁ Μεταξᾶς, ὁ Ἰ. Ράλλης καὶ ὁ Κατζηγιαννάκης. Οἱ τελευταῖοι ἄρχισαν ἀμέσως νὰ ἐπεμβαίνουν, γιὰ νὰ ἀλλάξουν τὴ σύνθεση τῶν δημοκρατικὰ ἐρρωνυμμένων ἐνόπλων δυνάμεων, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἐκδολὴ δικτατορίας[1]. Ὁ Τσαλδάρης δὲν ἦταν ὑπὲρ τῆς δικτατορίας καὶ πρὶν ἀναλάβει τὴν πρωθυπουργία εἶχε ἀναγνωρίσει ρητὰ τὸ πολίτευμα τῆς ἀβασίλευτης Δημοκρατίας. Ἀλλὰ ἡ ἀπομά-

κρυνση τῶν βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν ἀπό τή διοίκηση τοῦ στρατοῦ ἐξυπηρετοῦσε τά στενά κομματικά του συμφέροντα. Ἡ πολιτική ἐξουσία ἦταν, ὅπως πάντα, ταυτισμένη μέ τόν Ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ.

Ὁ Βενιζέλος ἀπέσυρε τότε τήν ἀνοχή του, ἀλλά οἱ νέες ἐκλογές, πού ἔγιναν στίς 6 Μαρτίου 1933, κερδήθηκαν ἀπό τούς Λαϊκούς. Ὅταν πληροφορήθηκε τά ἀποτελέσματα, ὁ στρατηγός Πλαστήρας προκήρυξε τήν ἐπιβολή μιᾶς ἀντιμοναρχικῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας· τό κοινοβουλευτικό σύστημα, διακήρυξε, εἶχε δημιουργήσει τέτοια κατάσταση πού ἔκανε ἀδύνατη τήν διακυβέρνηση τῆς χώρας. Ἡ δικτατορία του κράτησε μονάχα 14 ὧρες. Δέν ὑποστηρίχτηκε ἀπό τήν συλλογικότητα τῶν δημοκρατικά φρονηματισμένων ἀξιωματικῶν καί καταγγέλθηκε ἀπό ὅλα τά πολιτικά κόμματα.

Ἡ ἀδέξια καί ἀνεπιτυχής κίνησή του κατάφερε σάν ἕνα δαρβί πλήγμα στή Δημοκρατία, τούς κοινοβουλευτικούς θεσμούς καί τό ἴδιο τό Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ἔδωσε στούς ἐξτρεμιστές τήν εὐκαιρία πού περίμεναν γιά νά ἀρχίσουν ἐκκαθαρίσεις μεγάλης κλίμακας στό στρατό.

Στήν πολιτική ζωή εἰσχώρησαν ἀμέσως δύο νέα στοιχεῖα:

Ἡ ἀπειλή μιᾶς παλινόρθωσης τῆς μοναρχίας, πού τήν ἐπιβάλλοκε μία μερίδα ἀντι-βενιζελικῶν σάν τό μόνο μέσο γιά νά ἀποκλεισθεῖ ἡ ἐπιστροφή τῶν βενιζελικῶν στήν ἐξουσία, καί ὁ κίνδυνος μιᾶς στρατιωτικῆς δικτατορίας, πού γιά ὁρισμένους ἦταν προϋπόθεση γιά τήν ἐπάνοδο τοῦ βασιλιᾶ.

Λόγω τοῦ σαφῶς ἀντιβενιζελικοῦ του χαρακτήρα, τό φιλοδικτατορικό κίνημα δέν βρῆκε ὑποστήριξη στό βενιζελικό κοινωνικό, οἰκονομικό, πολιτικό καί στρατιωτικό κατεστημένο. Τό κοινωνικο-οἰκονομικό κατεστημένο, ἰδιαίτερα, ἀντιμετώπισε τό κίνημα κάτι μέ δυσφορία, γιατί θά πρόσθετε πολλά νέα προβλήματα, πρίν ἐπαιρνε τήν ἐξουσία, ἄν ποτέ τήν ἐπαιρνε. Ἐπιπλέον, ὁ Τσαλδάρης, ὁ πολιτικά εὐάλωτος καί ἀπό ἰδιοσυγκρασία ἀδύνατος πρωθυπουργός, δέν υἱοθέτησε οὔτε τούς σκοπούς του οὔτε τήν τακτική του, ἄν καί ὑπάκουψε στούς πολιτικούς του ἐκβιασμούς.

Παρ' ὅλ' αὐτά, ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξη τοῦ κινήματος δέν βρισκόταν σέ ἀντίφαση μέ τόν πολιτικό ρόλο πού εἶχε ἀπό προηγούμενα ἀναθέσει στόν στρατό ἡ κυρίαρχη τάξη. Τήν ἐπιβεβαίωνε. Καί δέν ἀναιροῦσε τίς ἀρχές μέ βάση τίς ὁποῖες εἶ-

χε δράσει ὁ στρατός στό παρελθόν. Τίς ἐκαιώνιζε. Ἀλλά, ἄν καί σέ ἁρμονία μέ τήν παλαιότερη καί μέ τήν τρέχουσα πρακτική, τό κίνημα αὐτό δέν ἐλεγχόταν τώρα ἀπό τήν κυρίαρχη τάξη.

Οἱ ἡγέτες του, κοινωνικά καταφρονημένοι ἀπό τήν ἀστική τάξη, πολιτικά ἀπορριπτόμενοι ἀπό τόν λαό, φιλόδοξοι καί ἀδέξιοι γιά τό πολιτικό τους μέλλον, ἔχοντας συνείδηση τῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ καί ὄντας ἀξιόπιστοι στήν χρησιμοποίησή της γιά προσωπικούς σκοπούς, ἐντυπωσιασμένοι ἀπό τήν ἀνερχόμενη δύναμη τοῦ φασισμοῦ στήν Εὐρώπη καί ἕτοιμοι νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τίς πολιτικές ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικῆς ἀναταραχῆς, ἀποδεσμεύτηκαν ἀπό τήν κηδεμονία τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Ζήτησαν τήν ὑποστήριξη τοῦ στρατοῦ ἐναντίον τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ἀντιπαράθεσαν τήν στρατιωτική ἐξουσία στήν πολιτική ἐξουσία καί προέβαλλαν στρατοκρατικές λύσεις γιά τά πολιτικά προβλήματα.

Στήν οὐσία, εἶχαν βάλει σκοπό τους νά «κλέψουν» ἀπό τήν ἀστική τάξη τό στρατό της. Δέν εἶχαν ἰδεολογία — ἐκτός τῆς ἐχθρότητάς τους πρός τούς κοινοβουλευτικούς θεσμούς — οὔτε ἀναγνωρισμένο ἡγέτη, ἄν καί πολλοί ἐπεδίωκαν καί συνωμοτοῦσαν γιά τή θέση. Σύντομα, φάντως, βρῆκαν ἡγέτη στό πρόσωπο τοῦ πρώην βασιλιᾶ Γεωργίου, ὁ ὁποῖος, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1933 διακήρυξε ὅτι μόνο μιά «ἀνωτέρα σκέψις» καί μιά «σταθερά χεὶρ» μποροῦσαν νά προστατεύσουν τήν Ἑλλάδα ἀπό τά πολλαπλά κακά τῆς ἐποχῆς.

Ἀπό τόν Μάρτιο τοῦ 1933 ὡς τόν Μάρτιο τοῦ 1935, οἱ στρατοκράτες αὐξήσαν σημαντικά τή δύναμή τους, ἀποκτώντας τόν ἔλεγχο καθοριστικῶν θέσεων στίς ἔνοπλες δυνάμεις καί στά σώματα ἀσφαλείας. Οἱ γνωστές καί διαφημιζόμενες σχέσεις τοῦ πρώην βασιλιᾶ μέ τούς ἡγέτες τοῦ φαλαγγιστικοῦ κινήματος καλλιέργησαν, στό μεταξύ, τή συμμαχία ἀνάμεσα στό στρατοκρατικό στοιχεῖο, ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Κονδύλη, καί τό μοναρχικό ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Θεοτόκη — συμμαχία στήν ὁποία προσχώρησαν ἐπίσης, ἄν καί μόνο σέ ἐπίπεδο πεζοδρομίου, οἱ ἐθνικο-σοσιαλιστές. Μιά νέα ἐθνικο-σοσιαλιστική ὀργάνωση, τό «Πανελλήνιο Ἐθνικό Μέτωπο», ἀναδύθηκε. Σύμφωνα μέ τούς ἰσχυρισμούς της περιέκλειε 70 ἐθνικιστικές ὀργανώσεις. Ἡ τρομοκρατική δράση αὐξήθηκε. Στή δράση αὐτή συγκαταλέγεται ἡ ἐθνικο-σοσιαλιστική ἐπίθεση κατά τῶν γραφείων τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος

στην Αθήνα, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1934, καὶ ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βενιζέλου ποὺ διενεργήθηκε ἀπὸ τὸν διοικητὴ τῆς Ἀσφαλείας Ἀθηνῶν κατόπιν προτροπῶν τοῦ Ἰ. Ράλλη καὶ τοῦ Μεταξᾶ[1].

Τὴν 1 Μαρτίου 1935, ὁ Βενιζέλος κήρυξε τελικὰ τὴν μοιραία φιλελεύθερη - ἀντιμοναρχικὴ ἐπανάσταση, ἡ ὁποία, ὀργανωμένη καὶ ἐκτελεσμένη ἄσχημα, συντρίφτηκε ἀπὸ τις κυβερνητικὲς δυνάμεις μέσα σὲ λίγες ἡμέρες.

Ἡ ἀποτυχία της σημείωσε τὴν ἔναρξη μιᾶς νέας ἐποχῆς, τοῦ αὐταρχισμοῦ τῆς ἄκρας δεξιᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει ἀκόμη ξεφύγει. Μὲ τὴν ἥττα της, οἱ στρατοκράτες καὶ οἱ μοναρχικοὶ ἄρχισαν μιὰ νέα ἀδυσώπητη ἐκκαθάριση τοῦ στρατοῦ, τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, τοῦ δικαστικοῦ σώματος καὶ κάθε χώρου τῆς πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς[2]. Ἐπέβαλαν ἀκολούθως τὴν διεξαγωγὴ νέων ἐκλογῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπέσχον τὰ κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης, μὲ ἐξαίρεση τοὺς Κομμουνιστές.

Στὶς ἐκλογὲς αὐτές, ποὺ ἔγιναν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1935 καὶ διακρίθηκαν γιὰ τὴ διαφθορά τους, ἡ κυβέρνηση ἔβγαλε 287 βουλευτές, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, πάντως, μόνο 37 ἦταν ὀπαδοὶ τοῦ Κονδύλη καὶ ἄλλοι 7 ἦταν τοῦ Μεταξᾶ.

Περίπου τὴν ἴδια ἐποχή, ἡ οἰκονομικὴ κρίση ἔκανε τὴν δεύτερη μεγάλη συνεισφορά της στὶς ἐξελίξεις, ξαναφέρνοντας στὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες. Ἡ νέα ταξικὴ συνειδητότητα, μὲ ρίζες ὄχι μόνο στὴν κρίση τοῦ 1931 - 32 ἀλλὰ ἀκόμη πιὸ πίσω, στὸ 1923, ὅταν ἡ κυβέρνηση Πλαστήρα κατέπνιξε μὲ κτηνώδη μέσα τὴν πρώτη γενικὴ ἀπεργία καὶ διέλυσε τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα[3], ἐκδηλώθηκε μὲ δύναμη. Ἀναρίθμητες ἀπεργίες ἐργατῶν καὶ φοιτητῶν στὴν Ἀθήνα, τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1935, ἀκολουθήθηκαν τὸν Αὔγουστο ἀπὸ διαδηλώσεις ἐργατῶν στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης. Οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις ποὺ ἐπενέβησαν στὸ Ἡράκλειο ἀφοπλίστηκαν καὶ οἱ ἐργάτες διαλύθηκαν μόνον ὅταν οἱ ἐνισχύσεις ποὺ κατέφθασαν ἄνοιξαν πῦρ ἐναντίον τους προκαλώντας πολλὰ θύματα[4].

Τὸν ἴδιο μῆνα, χιλιάδες ἀγροτῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἔνοπλοι, συγκρούστηκαν μὲ δυνάμεις χωροφυλακῆς καὶ στρατοῦ στὴ Νότια Πελοπόννησο[5]. Τὸ νέο κίνημα, μερικῶς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν Κομμουνιστῶν, συνάντησε τὴν ἐχθρότητα τόσο τῶν Λαϊκῶν ὅσο καὶ τῶν Φιλελευθέρων. Αὐ-

τό, μὲ τὴ σειρά του, ἐπιτάχυνε τὴν διαδικασία ἀποξένωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπό τὰ παραδοσιακά πολιτικά κόμματα — διαδικασία ποὺ εἶχε ἤδη ἀρχίσει τό 1932, ὅταν τὰ ἀστικά κόμματα εἶχαν παραμείνει ἀδιάφορα ἀπέναντι στίς καταστροφικές κοινωνικές συνέπειες τῆς οἰκονομικῆς κρίσης. Ἂν καὶ πολύ ἀδύνατο, τό σοσιαλιστικό κίνημα ἔγινε, τό 1935, μιά δύναμη ποὺ γιά πρώτη φορά δέν ἦταν δυνατό νά ἀγνοηθεῖ.

Ἀπό δικτατορία σὲ δικτατορία

Ὕστερα ἀπό τό ἐκλογικό πραξικόπημα τοῦ Ἰουνίου 1935, οἱ φιλο-δικτατορικές δυνάμεις, ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Κονδύλη, ἀποφάσισαν νά διενεργήσουν δημοψήφισμα μέ θέμα τή μορφή τοῦ πολιτεύματος. Οἱ ἐπίσημα ἐνθαρρυνόμενες ἀνοιχτές πράξεις τρομοκρατίας, κοντά στίς ἐπίσημες διακρίσεις πέ βάρος τῆς δημοκρατικῆς προπαγάνδας, πῆραν γιά πρώτη φορά τρομακτικές διαστάσεις. Μία συγκέντρωση δημοκρατικῶν ἀπαγορεύθηκε στήν Ἀθήνα τέσσερις φορές, καὶ ὅταν μία ἄλλη, ὀργανωμένη ἀπό τούς Φιλελευθέρους, ἐπιτράπηκε στή Θεσσαλονίκη, δέχτηκε τήν ἐπίθεση τρομοκρατῶν καὶ ἱππικοῦ.

Τό ἴδιο συνέβη στήν Πάτρα καὶ ἀλλοῦ. Τρομοκράτες στήν Ἀθήνα κατάστρεψαν τά γραφεῖα τῆς βενιζελικῆς ἐφημερίδας «Πατρίς». Ὁ ἐχλος τῶν τρομοκρατῶν δρούσε τώρα ἀπό ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ. Ἤκρ' ὅλα αὐτά, ὁ λαός ἀρνήθηκε νά συσπειρωθεῖ κάτω ἀπό τή σημαία τῶν μοναρχικῶν. Ἤπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Κρήτη καὶ τά νησιά — ἡ νέα Ἑλλάδα — παρέμειναν κυριαρχικά καὶ πεισματικά ἀντιμοναρχικές καὶ δημοκρατικές[24], ἐνῶ ἡ Πελοπόννησος, ἡ παραδοσιακά βασιλόφρων περιοχή τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδας, ἔδειχνε τέτοια ἀπάθεια γιά τόν ἀγώνα τῶν βασιλοφρόνων, ποὺ ἀπαγόρευε ἀκόμη καὶ τούς πιό σκληροπράχηλους μοναρχικούς[25].

Οἱ στρατοκράτες καὶ οἱ μοναρχικοί ἔκαναν τότε ἕνα ἀκόμη, τό ἀποφασιστικό βῆμα: στίς 10 Ὀκτωβρίου 1935, μὲ συνεργεία τοῦ πρώην βασιλιᾶ[26], ἔκαναν πραξικόπημα. Ἀνέτρεψαν τήν συντηρητική κυβέρνηση Τσαλδάρη, ἐπέβαλαν στρατιωτική δικτατορία καὶ κατάργησαν τό καθεστώς τῆς ἀβασίλευτης Δημοκρατίας. Ἡγέτες τοῦ πραξικοπήματος ἐμφανίστηκαν νά εἶναι ὁ στρατηγός Παπάγος, «ἕνα ἀξιοσέβαστο μηδενικό», ὁ ἀπόστρατος Ρέππας, «ἕνας σκοτεινός τυ-

χοδιώκτης ἀνόπιας φήμης», καὶ ὁ ναύαρχος Ὀλυμπόμου, ἕνας ἀξιωματικὸς «ἡ ἀνικανότητα τοῦ ὁποίου συνιστοῦσε κίνδυνο γιὰ τὸ ἑλληνικὸ ναυτικό»[24].

Πραγματικὸς ἡγέτης τοῦ πραξικοπήματος, καὶ τώρα δικτάτορας καὶ ἀντιβασιλέας τῆς Ἑλλάδας, ἦταν, πάντως, ὁ στρατηγὸς Κονδύλης. Ὁ Μεταξᾶς δὲν συμμετέσχε, καθὼς εἶχε χάσει τὴ μάχη γιὰ τὴν ψηφοφορία του. Ὁ δικτάτορας ὑποστηριζόταν μόνο ἀπὸ τὸν στρατό, τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ἀδιακρίτως ἐναντίον ἑλλόγων τῶν ἀντιπάλων του, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἴδιας τῆς ἀστικῆς τάξης, μιὰ καὶ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Βρεταννὸς πρεσβευτής, «τὰ καλύτερα στοιχεῖα τῆς χώρας, βασιλόφρονες καὶ δημοκρατικοί», δηλαδὴ ἡ ἀστικὴ τάξη, «ἀρνήθηκαν νὰ ὑποστηρίξουν» τὴν δικτατορία[25]. Λαϊκοὶ καὶ Φιλελεύθεροι — ὡς καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Μεταξᾶς, γιὰ δικούς του λόγους — προσπάθησαν ἐπιπλέον, ἂν καὶ ἀνεπιτυχῶς, νὰ ὀργανώσουν ἕνα κοινὸ μέτωπο ἐναντίον τῆς[26].

Ἂν καὶ ἀπομονωμένη μέσα στὴ χώρα, ἡ δικτατορία ὑπῆρχε, πάντως, ἕναν παγίσχυρο σύμμαχο στὸ ἐξωτερικὸ — τοὺς Βρεταννούς.

Ἡ Βρεταννία εἶχε κάνει τὴν ἐπιλογή της ὑπὲρ τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ κράτους πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη. Ἡμέρες μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν βενιζελικὴ ἐξέγερση τοῦ Μαρτίου 1935, ὁ Γουιντερλιν, ὁ Βρεταννὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, συνεχάρη δημόσια τὸν Ταλιάδαρη γιὰ τὰ μέτρα ποὺ πῆρε γιὰ νὰ τηρηθεῖ ἡ «δημοσία τάξις»[27], πεπεισμένος ὅτι, ἂν δὲν γινόταν ἡ παλινόρθωση, ἡ χώρα θὰ μποροῦσε νὰ δοῦγγθεῖ στὴν ἀναρχία. Καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ποὺ ἡ ἀναρχία, ποὺ ἐδῶ σημαίνει κομμουνισμό, θὰ ἦταν κίνδυνος γιὰ τὰ βρεταννικὰ συμφέροντα, τόνιζε στὸν Βρεταννὸ ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν στὶς 30 Μαΐου, «νομίζω ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ δοῦμε... ἂν θὰ μποροῦσαμε νὰ βοηθήσουμε τὴν Ἑλλάδα νὰ γίνει μοναρχία»[28].

Ἡ Βρεταννία ἀρνήθηκε πάντως νὰ ἐμπλακεῖ ἐπίσημα στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις ὡς τὴν στιγμὴ ποὺ ξέσπασε ἡ κρίση τῆς Ἀβυσσηνίας. Ἡ γραμμή της τότε ἦταν ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει ὁτιδήποτε ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποξενώσει τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση. Ἔτσι, στὶς 15 Ὀκτωβρίου, ὁ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν Σάιμον ἔδωσε ἐντολὴ στὸν πρεσβευτή του στὴν Ἀθήνα «νὰ ἀποκτήσει ἀμέσως προσωπικὲς σχέσεις μὲ τὸν στρατηγὸ Κονδύλη καὶ ἄλλους ὑπουργοὺς»[29].

Οἱ Βρετανοὶ ἤξεραν πολὺ καλὰ ὅτι ὁ Κονδύλης ἦταν, ὅπως ἔγραψε ὁ Σάρτζεντ τοῦ Φόρειν Ὄφφις, ἕνας «γκάνγκστερ»[21] καὶ ὅτι τὸ μοναρχικὸ κίνημα στὴν Ἑλλάδα ἦταν, ὅπως εἶπε ἀμὲ ὁ ἴδιος ὁ Σάϊμον στὸν Γεώργιο, «ὀπὰ χάρια ἐξοπλισμένων φανατικῶν τοῦ στρατοῦ»[22].

Ἐν τούτοις, τὸ ὑποστήριξαν, γιατὶ ἡ παλινόρθωση ἦταν «ἀναπόφευκτη». Γιατὶ ἡ Ἑλλάδα συμπεριφερόταν «πρὸς τὸ παρὸν πραγματικὰ μᾶλλον καλὰ καὶ προσπαθοῦσε ἀντιως νὰ παραγγείλει ἀεροπλάνα στὴν χώρα αὐτὴ» (τὴν Ἀγγλία). Καὶ γιατὶ ἡ Βρετανία μπορεῖ νὰ εἶχε «πραγματικὰ ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδας στὴν παρούσα κρίσιμη κατάσταση».

Ἐκτὸς αὐτῶν, ὁ πρώην βασιλιὰς Γεώργιος σὲ ἀντιπόδοση τῆς βρετανικῆς ὑποστήριξης, ἀναμενόταν νὰ ἀνταποδώσει «τὴν μεγίστη δυνατὴ συνεργασία»[23]. Ἡ τράπεζα τοῦ Χάμπρος στὸ Λονδίνο, συνδεδεμένη οἰκονομικὰ μὲ τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα Ἑλλάδος, πιστευόταν ὅτι εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ ὑποστηρίζει οἰκονομικὰ τοὺς μοναρχικοὺς[24].

Τὸ ἐπιβεβαιωτικὸ δημοψήφισμα πάνω στὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Γεωργίου διενεργήθηκε στὶς 3 Νοεμβρίου 1935 καὶ ἔβγαλε μία πλειοψηφία 98% ὑπὲρ τῆς παλινόρθωσης τῆς μοναρχίας. Ἦταν τὸ πιὸ ἀπατηλὸ δημοψήφισμα[25] ποὺ ἔχει ὡς τώρα διενεργηθεῖ στὴν Ἑλλάδα.

Στὶς 25 Νοεμβρίου, ὁ Γεώργιος ἐπέστρεψε στὸν θρόνο. Ἀμέσως μετὰ ἀπέλυσε τὸν Κονδύλη καὶ τὴν κυβέρνησή του, ἀποκατέστησε τοὺς «συνοβουλευτικοὺς θεσμοὺς» καὶ διόρισε μία νέα, «ἀκομματικὴ» κυβέρνηση προσωπικοτήτων ὑπὸ τὸν Δεμερτζῆ γιὰ νὰ διεξαγάγει τὶς ἐκλογὲς ποὺ προκηρύχθηκαν γιὰ τὶς 26 Ἰανουαρίου, 1936.

Πρωταρχικὴ μέριμνα τοῦ βασιλιᾶ ἦταν, πάντως, νὰ θέλει τὶς ἔνοπλες δυνάμεις κάτω ἀπὸ τὸν ἀδιαφιλονείκητο προσωπικό του ἔλεγχο. Γιὰ τὸν Γεώργιο, ὅπως γιὰ τοὺς προκατόχους καὶ τοὺς διαδόχους του στὸν θρόνο, ὁ στρατός, κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ λαό, τὰ πολιτικὰ κόμματα ἢ τοὺς «δημοκρατικοὺς» θεσμούς, ἦταν τὸ μόνο ἔσιμο ὄργανο ἐλέγχου. Ἀρνήθηκε ἔτσι, νὰ ἐπαναφέρει τοὺς ἀπόστρατους στὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν σωμάτων ἀσφαλείας ἢ νὰ ἐπαναπροσλάβει τοὺς ἀπολυθέντες δημοσίους ὑπαλλήλους[26]. Ἀλλά, ἐνῶ «ἀπέλυσε» τὴν κυβέρνηση Κονδύλη, δὲν ἀπέλυσε, γιατὶ δὲν μποροῦσε καὶ γιατὶ δὲν ἤθελε, τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸν στρατό. Τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο, κατ' ἀντίθεση πρὸς

τὸ μοναρχικό, σχημάτισε ἀμέσως μυστικοὺς συνδέσμους[26] καὶ ἄρχισε ἀπὸ τότε νὰ ἀμφισβήτεῖ τὴ μοναρχικὴ ὑπεροχή. Ἡ ἀμφισβήτηση αὐτὴ στέφτηκε μὲ ἐπιτυχία μόνο τὸ 1967, ὅπὸ τὸν συνταγματάρχη Παπαδόπουλο. Ἡ ἀντι-δημοκρατικὴ διάρθρωση στὶς ἔνοπλες δυνάμεις, σὰ σώματα ἀσφαλείας καὶ στὸν διοικητικὸ μηχανισμό, ποὺ σχηματίσθηκε ἀπὸ τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο καὶ τελειοποιήθηκε ἀπὸ τὸν βασιλιὰ Γεώργιο καὶ τοὺς διαδόχους του, ἔχει ἀποτελέσει τὴν κοινωνικὴ ὅαση τοῦ ἑλληνικοῦ «φασισμοῦ» ὡς σήμερα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν «ἀπολιτικὴ» διάρθρωση ἐξουσίας ἀποκλείσθηκαν ὄχι μόνον οἱ φιλελεύθεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ συνεργατικοί. Αὐτοὶ ποὺ τὴν ἀμφισβήτησαν στιγματίσθηκαν σὰν προδότες τῆς χώρας τους, ἐχθροὶ τοῦ κράτους καὶ Κομμουνιστές.

Μὲ τὸν στρατὸ ὑπὸ τὸν προσωπικό του ἔλεγχο καὶ ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι ὁ ἔλεγχος αὐτὸς δὲν θὰ ὁδηγοῦνε σὲ ἀμφισβήτηση[27], ὁ βασιλιὰς προσπάθησε νὰ συμφιλιωθεῖ μὲ τὸ πολιτικὸ κατεστημένο καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν συνεργασία του. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ εἶχε ἀπολύσει τὴν κυβέρνηση Κονδύλη. Ἡ ἀποπομπὴ τοῦ Κονδύλη ἀποδείχθηκε εὔκολη, μιὰ καὶ αὐτὸς δὲν ἔχαιρε τῆς ἐμπιστοσύνης οὔτε τῆς ἀστικῆς τάξης οὔτε τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Δὲν εἶχε, παρὰ τὶς ἀπέλειωτες ἐκκαθαρίσεις, τὴν πλήρη ὑποστήριξη τοῦ στρατοῦ, δὲν εἶχε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἴδιου τοῦ βασιλιᾶ, τὸν ὁποῖο ὁ Κονδύλης προόριζε γιὰ τὸν ρόλο τοῦ Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ μὲ τὸν δικό του στὸν ρόλο τοῦ «Ντοῦτσε», καὶ δὲν ἦταν τόσο ἀξιόπιστος στοὺς Βρεταγνοὺς ὅσο ὁ βασιλιάς.

Ἐκτὸς τούτου, μόλις ἐπέστρεψε ὁ βασιλιάς, ἡ συνοχὴ τοῦ Κονδυλικοῦ στρατοπέδου ἔσπασε, γιατὶ μιὰ μεγάλη μερίδα τοῦ ὑπὸ τὸν Παπάγο τὸν ἐγκατέλειψε, παρέχοντας τὴν ἔχι ἄνευ ὅρων ὑποστήριξή της πρὸς τὸν θρόνο. Ἡ θέση τῆς μοναρχίας ἔναντι τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου ἰσχυροποιήθηκε ἀκόμη περισσότερο στὸ στρατό, γιατί τὸ παλάτι, θεωρούμενο σὰν τὸ θεσμοποιημένο καὶ διαρκὲς στοιχεῖο στὴν ἑλληνικὴ πολιτική, κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἀκόμη ἀθεσμοποίητη, προσωποπαγὴ καὶ ἀσταθὴ ἐξουσία τοῦ Κονδύλη, ἄσκησε παγίσχυρη ἐνοποιητικὴ ἐπίδραση.

Οἱ ἀποφάσεις τοῦ βασιλιᾶ δέχθηκαν, πάντως, τὶς βίαιες ἐπιθέσεις τόσο τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου ὅσο καὶ τῶν βασιλοφρόνων τοῦ Θεοτόκη, ποὺ εἶχαν ἐπίσης ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Καὶ οἱ δύο κατάγγειλαν τὴ νόθο δικτατο-

ρία» τοῦ Δημερτζῆ καὶ ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ πολλὲς δυναμιτιστικὲς ἐπιθέσεις κατὰ τῆς περιουσίας βασιλοφρόνων δικαξῶν τοῦ Γεωργίου καθὼς καὶ Φιλελευθέρων[40].»

Ὁ βασιλιὰς προκήρυξε τὶς νέες ἐκλογὲς μὲ τὸ σύστημα τῆς ἁπλῆς ἀναλογικῆς. Τὸ σύστημα αὐτὸ διαλέχτηκε γιατί, ὅπως ἐξήγησε ὁ Δημερτζῆς στὸν Γουιντερλιν, «ὑπὸ τὸ πλειοψηφικὸ σύστημα ἦταν ἐντελῶς βέβαιο ὅτι θὰ κέρδιζαν τὶς ἐκλογές — καὶ μάλιστα μὲ μεγάλη πλειοψηφία — οἱ ἀντιμοναρχικοί· ὁπότε ἡ χώρα θὰ διχαζόταν ἀμέσως πάλι στὸ θέμα τοῦ ἐλέγχου τοῦ στρατοῦ»[41]. Οἱ Φιλελεύθεροι καὶ οἱ ἄλλοι δημοκρατικοὶ σύμμαχοί τους κέρδισαν 143 ἕδρες, οἱ Λαϊκοὶ καὶ οἱ «σύμμαχοί» τους, — δηλαδή, οἱ στρατοκράτες, οἱ μοναρχικοὶ καὶ ὁ Μεταξᾶς 142 ἕδρες (τὸ κόμμα τοῦ Μεταξᾶ κέρδισε μόνο 7 ἕδρες) καὶ οἱ Κομμουνιστὲς 15 ἕδρες. Ἡ ἔκβαση αὐτὴ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθεῖ κυβέρνηση. Οἱ Λαϊκοὶ καὶ οἱ «σύμμαχοί» τους, ἀκόμη καὶ ἂν συμφωνοῦσαν νὰ συνεργαστοῦν, παρὰ τὸ μῖσος ποὺ τοὺς χώριζε τώρα, δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν πλειοψηφία. Οἱ Φιλελεύθεροι μποροῦσαν νὰ στηριχθοῦν σὲ πλειοψηφία μόνον ἂν συνεργάζονταν μὲ τοὺς Λαϊκοὺς ἢ μὲ τοὺς Κομμουνιστές. Οἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ ὅλων τῶν κομμάτων δὲν στέφθηκαν, πάντως, μὲ ἐπιτυχία.

Ἡ κύρια διαφορὰ σχετιζόταν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ. Οἱ βενιζελικοὶ δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ κάνουν τὴν ὁποιαδήποτε συμφωνία μὲ τοὺς Λαϊκοὺς παρὰ μόνο στὴ βάση τῆς ἐπιστροφῆς ὅλων τῶν ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν[42]. Ἀλλὰ οἱ Λαϊκοί, ἂν καὶ ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἐπιρροὴ τοῦ στρατοκρατικοῦ-μοναρχικοῦ στοιχείου στὸν στρατὸ καὶ νὰ ἐπαναφέρουν στὶς τάξεις του τοὺς ἀπόστρατους λαϊκοὺς ἀξιωματικούς, δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἱκανοποιήσουν, παρὰ μόνον μερικῶς, τὰ αἰτήματα τῶν Φιλελευθέρων[43].

Ἐνῶ παρατεινόταν τὸ ἀδιέξοδο, στὴν ἐξουσία παρέμενε ἡ «οἰκουμενικὴ» κυβέρνηση Δημερτζῆ, μὲ τὸν Παράγο στὴ θέση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν. Ἐτσὶ μεταξύ, ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλιᾶ εἶχε ἐνισχυθεῖ συνέπεια τῆς αἰφνίδιας ἐκλείψης τῶν μεγαλύτερων ἀντιπάλων του: ὁ Κονδύλης πέθανε στὶς 31 Ἰανουαρίου, ὁ Βενιζέλος στὶς 18 Μαρτίου καὶ ὁ Τσαλδάρης στὶς 17 Μαΐου. Ἀλλὰ τὸ ἀδιέξοδο συνεχιζόταν καὶ αὐτὸ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἐχθροὺς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συ-

στήματος νὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, σὰν νὰ ἦταν ὁ κοινοβουλευτισμὸς ὑπεύθυνος γιὰ τὸ ἀδιέξοδο.

Στὶς 5 Μαρτίου, τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο, αὐτὴ τὴν φορὰ ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Παπάγου, βρώντας, ὅπως εἶπε, ἐξ ὀνόματος τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ζήτησε τελεσιγραφικὰ ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση δικτατορίας. Ἡ μπλόφα δὲν ἐπέτυχε καὶ ὁ Παπάγος παραιτήθηκε. Ὁ βασιλιὰς διόρισε τὸν Μεταξᾶ ὑπουργὸ στρατιωτικῶν. Ὁ Μεταξᾶς δὲν εἶχε πλέον σχέσεις μὲ τοὺς στρατοκράτες, δὲν εἶχε ἐπιρροὴ στὸν στρατὸ — καὶ ἔτσι δὲν μποροῦσε νὰ συναμωτήσει κατὰ τοῦ βασιλιᾶ — καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπολογίζεται σὰν σύμμαχός του κατὰ τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου". Ὁ διορισμός του στὴ θέση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν σήμαινε μία νέα ἥττα τῶν στρατοκρατῶν, ποὺ ὅμως ἡ πλειοψηφία τους στὸ πολίτευμα δὲν μειώθηκε.

Παρὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτές, Φιλελεύθεροι καὶ Λαϊκοί, ποὺ συνέχιζαν τὶς διαπραγματεύσεις, παρέμεναν ἀνίκανοι νὰ συμφωνήσουν στὸ θέμα τοῦ στρατοῦ. Δὲν μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν τὴν ἔκταση τῶν κινδύνων ποὺ γεννοῦσε ἡ δράση τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ θρόνου καὶ φαίνονταν νὰ μὴν ἔχουν συναίσθηση ὅτι ἡ νέα σύγκρουση ξεπερνοῦσε τὶς κομματικές τους διαφορές, ἄντας μιὰ σύγκρουση μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὁλοκληρωτισμοῦ.

Ἔτσι, ἀντὶ νὰ κοιτάξουν νὰ προστατεύσουν τὰ κατάλοιπα τῆς δημοκρατίας, προσπαθοῦσαν γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ νὰ ξαναδομήσουν τοὺς κομματικούς τους μηχανισμούς, δηλαδὴ νὰ ξαναποκτήσουν τὸν ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ παραδοσιακὰ πρότυπα διάρθρωσης ἐξουσίας καὶ πελατειακῆς ἐκμετάλλευσης. Τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ εἶχαν γιὰ τὸ θέμα τοῦ στρατοῦ δὲν πήγαζε ἀπὸ μία ἀντίθεση ἀρχῆς πρὸς τὴν δικτατορία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχαν χάσει τὸν ἔλεγχό του καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ μέσα ἐπιβολῆς τῆς ἐξουσίας τους. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ὁ Μεταξᾶς ὑποχρεώθηκε ἀπατηλὰ στοὺς Φιλελεύθερους ὅτι θὰ ἐπαναφέρει τοὺς βενιζελικοὺς ἀξιωματικοὺς στὸ στράτευμα, αὐτοὶ τοῦ ἔδωσαν τὴν ὑποστήριξή τους. Μὲ τὴν ἴδια τους ψῆφο ἐμπιστοσύνης ὁ Μεταξᾶς ἔγινε πρωθυπουργός, ὅταν πέθανε ὁ Δεμερτζῆς στὶς 13 Ἀπριλίου.

Ἡ κρίση τοῦ καθεστῶτος, πάντως, δὲν ὑποχώρησε. Ὁ βασιλιὰς εἶχε μία ριζωμένη ἀποφασιστικότητα, ποὺ ἔφθανε σχεδὸν ὡς τὸ βαθμὸ διανοητικῆς διαστροφῆς, νὰ μὴν δεχθεῖ

τὴν ἐπαναφορὰ στὸν στρατὸ ἀκόμη καὶ ἐπιλέκτων βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν[45] — καὶ ἡ ἐπιστροφή τους στὸ στράτευμα ἦταν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ προϋπόθεση γιὰ τὴν συνεργασία τῶν πολιτικῶν κομμάτων μὲ τὸν βασιλιά. Ἡ στάση τους, ποὺ συνεπαγόταν ἄρνηση νὰ ἀποδεχθοῦν τὸν πολιτικὰ διακοσμητικὸ ρόλο, τὸν ὁποῖο τοὺς προόριζε ὁ βασιλιάς, κατέστρεψε τὴν δόση τῆς πολιτικῆς του καὶ τὰ σχέδιά του γιὰ τὸ μέλλον. Δημιουργήθηκε ἕνα κλῆρες ἀδιέξοδο καὶ αὐτὸ σφράγισε τὴν τύχη τῆς δημοκρατίας.

Τὸ πρόσχημα γιὰ τὴν κατάργηση τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν δόθηκε ἀπὸ τὶς νέες ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας τῆς ἐργατικῆς τάξης κατὰ τοῦ ἀνερχόμενου κόστους ζωῆς καὶ τῆς ἀκειλῆς μιᾶς νέας δικτατορίας. Στὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς ἡ κυβέρνηση ἀπάντησε κτηνωδῶς. Στὶς 2 Μαΐου, χωροφύλακες ἄνοιξαν πῦρ ἐναντίον ὑφαντουργῶν στὸ Βόλο, σκοτώνοντας ἕναν ἐργάτη καὶ τραυματίζοντας πολλοὺς ἄλλους. Στὶς 9 Μαΐου, χωροφύλακες καὶ στρατιωτικὲς δυνάμεις ἄνοιξαν πῦρ ἐναντίον μιᾶς ἐργατικῆς διαδήλωσης στὴ Θεσσαλονίκη, σκοτώνοντας δώδεκα καὶ τραυματίζοντας περισσότερους ἀπὸ ἑκατό. Οἱ πράξεις αὐτές, ποὺ ἀκοτελοῦσαν σκόπιμη πρόκληση, ξεσήκωσαν εὐρύτατη ἀγανάκτηση καὶ στὶς 13 Μαΐου οἱ ἐργάτες κήρυξαν πανελλαδικὴ ἀπεργία διαμαρτυρίας. Ὅταν ἡ κυβέρνηση ἀνακοίνωσε τὴν πρόθεσή της νὰ εἰσαγάγει ἕνα σύστημα ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας γιὰ τὴν ρύθμιση ἐργατικῶν διαφορῶν, προκηρύχθηκε νέα γενικὴ ἀπεργία διαμαρτυρίας γιὰ τὶς 5 Αὐγούστου. Τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ἔβγαινε πιὰ ἀνοιχτὰ στὴν μάχη κατὰ τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ καὶ τῆς ἐπερχόμενης δικτατορίας. Ἀλλὰ στὶς 4 Αὐγούστου, ὁ βασιλιὰς ἐγκαθίδρυσε μιὰ στρατιωτικὴ δικτατορία, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μεταξᾶ, γιὰ νὰ παρεμποδίσει: μία «κομμουνιστικὴ ἐξέγερση» καὶ τὴν «ἐπανάληψη τῶν γεγονότων τῆς Ἱσπανίας»[46].

Οἱ κοινοβουλευτικοὶ θεσμοὶ ἐξαφανίστηκαν, ἔτσι, ὄχι κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ἑνὸς μαζικοῦ φασιστικοῦ κινήματος. Τὸ κίνημα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἦταν ἀνύπαρκτο. Καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν μοναρχία, ἀπὸ τὸ στρατὸ καὶ ἀπὸ τοὺς Βρετανοὺς ποὺ ὑπεστήριζαν τὸ παλάτι — ἀπὸ τὴν τριπλὴ συμμαχία ποὺ κυριάρχησε στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι τὸ 1947 οἱ ΗΠΑ ὑποκατέστησαν τὴν Βρεταννία.

Νέος συνασπισμός συμφερόντων

Ἡ Βρετανία ἔσπευσε νὰ ὑποστηρίξει τὸ νέο καθεστὼς κυρίως γιατὶ ὁ βασιλιὰς Γεώργιος, Βρετανὸς κατ' αἴσθημα, εἶχε ταχθεῖ ὑπὲρ μιᾶς φιλο-βρετανικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ μιᾶς σκανδαλωδοῦς εἰνετικῆς μεταχείρισης τῶν βρετανικῶν χρηματιστικῶν καὶ οἰκονομικῶν συμφερόντων στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, Σίνκλεϊ Γουϊτέρλω, διαφώνησε μόνο ὡς πρὸς τὸ χρόνο ἐπιβολῆς τῆς δικτατορίας. «Ὁ βασιλιάς», ἀνέφερε, «ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐλθεῖ στὰ κόμματα περισσότερο σχοινὶ γιὰ νὰ κρεμασθοῦν»[47]. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1937 ἡ γνώμη τοῦ Φέρστιν Ὄρφις ἦταν ὅτι ὁ βασιλιάς, ἀκριβῶς τῆς ἐπιστροφῆς του, εἶχε κινηθεῖ «πολὺ καλὰ»[48] καὶ τὸν Μάϊο τοῦ 1937, ὁ Βρετανὸς μόνιμος ὑφυπουργὸς ἐξωτερικῶν Ρόμπερτ Βάνσιτταρτ σημείωνε σὲ ὑπόμνημά του, πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν:

«Βρήκαμε ὅτι τὸ καθεστὼς Μεταξᾶ εἶναι πολὺ πιὸ συνεννοήσιμο ἀπὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ προϋπάρχοντα καθεστῶτα. Συνεπῶς, «ἀποδοκιμάζουμε τὶς ἐναντίον του ἐπικρίσεις»[49].

Δύναμη πίσω ἀπὸ τὴν δικτατορία ἦταν ἐπίσης τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδας ὑπὸ τὸν διοικητή της Δρασόπουλο, ἕνα ἄνθρωπο ποὺ εἶχε «ἐπὶ πολλὰ χρόνια προσφέρει τεράστιες ὑπηρεσίες στὰ βρετανικὰ συμφέροντα»[50].

Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα χρηματοδοτοῦσε τὶς περισσότερες ἐπιχειρήσεις τῆς χώρας καὶ ἔλεγχε περίπου τὶς μισὲς ἀπὸ αὐτές: Κάτω ἀπὸ τὸν Ἔλεγχό της ὁρίσκονταν οἱ χημικὲς ἑταιρίες καὶ οἱ ἑταιρίες λιπασμάτων, τὸ καλυκοποιεῖο τοῦ Μποδοσάκη, οἱ σιδηρόδρομοι Πελοποννήσου καὶ πολλὰ ἄλλα συμφέροντα. Ὑπάλληλοι ἢ πρώην ὑπάλληλοί της, ὅπως ὁ Ἀποστολίδης, ὁ Ἀρβανίτης, ὁ Καρανίκας, ὁ Κορυζῆς, ὁ Κοζώνης κ.ἄ., ἔλεγχαν τὰ κύρια οἰκονομικὰ ὑπουργεῖα τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ[51].

Τὸ καθεστὼς ὑποστηρίχθηκε καὶ ἀπὸ τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο ποὺ βρισκόταν κυρίως στὰ χέρια βενιζελικῶν, παρὰ τὸ ὅτι τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο οὔτε ἐμπιστευόταν οὔτε ἔβλεπε μὲ καλὸ μάτι τὸ νέο καθεστώς. Ὁ δημοκρατισμός, ὑπὸ τὴ σημαία τοῦ ὁποίου εἶχε ταχθεῖ, εἶχε τώρα ξεπερασθεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ μόνον ἡ δικτατορία μποροῦσε πιὰ νὰ προσφέρει πολιτικὴ σταθερότητα καθὼς καὶ τὴ σταθερότητα στὶς σχέσεις κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ποὺ εἶχε διαταραχθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς τάξης[52]. Ἡ-

χοντας ἐξασφαλίσει τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀστικῆς τάξης, ἡ δικτατορία περαιτέρω ἐξασφάλισε, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες ἐν πάσει περιπτώσει, καὶ τὴν ἀνοχὴ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων[11].

Ὑπάνω σ' αὐτὸν τὸν πανίσχυρο συνασπισμὸ συμφερόντων ὁ Μεταξᾶς ἄρχιζε νὰ δομεῖ τὸ «ἀντι-κομμουνιστικό, ἀντι-κεντροβουλευτικό, βλοκληρωτικὸ καὶ ἀντι-πλουτοκρατικὸ κράτος» του[12]. Ἡ θέση του, σὰν δικτάτορα, ἦταν ἐξαιρετικὰ ἰδιόρρυθμη. Ἀνάλαβε τέτοιες ἔκτακτες ἐξουσίες χωρὶς μαζικὴ ὑποστήριξη, χωρὶς κομματικὸ μηχανισμό, καὶ χωρὶς προσωπικὴ ἐπιρροὴ στὸν στρατό, τοὺς Βρεταννοὺς ἢ τὴν ἀστικὴ τάξη. Ἡ ἐξουσία του μποροῦσε νὰ ἀσκηθεῖ μόνο στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ — καὶ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀδυναμία του ὁ βασιλιὰς τὸν εἶχε ἐπιλέξει γιὰ δικτάτορα.

Ὁ Μεταξᾶς ἐν τούτοις, προορίζοντας τὸν ἑαυτό του, ὅπως καὶ ὁ Κονδύλης τὸ 1935, γιὰ τὸν ρόλο τοῦ «Νοσβόλτσεν τῆς Ἑλλάδας», μὲ τὸν βασιλιὰ ἀνίσχυρο, στὸ περιθώριο, δὲν δέχθηκε νὰ παραμείνει ὁ ἄνθρωπος τοῦ παλατιοῦ. Ἐξωθήθηκε σ' αὐτὸ ἀπὸ ἕνα ἔνστικτο πολιτικῆς ἐπιβίωσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δική του σύλληψη τοῦ ἀστικοῦ κράτους, ποὺ διέφερε σημαντικὰ τόσο ἀπὸ αὐτὴν τοῦ βασιλιᾶ ὅσο καὶ τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου. Γενικά, ἐνῶ τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο ἔπαιρνε μιὰ θέση «δεξιά» τοῦ βασιλιᾶ, ἀπαιτώντας ἄγρια δικτατορία ἀλεγχόμενη ἀπὸ τὸ στρατό, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν «ἠπία» στρατιωτικὴ δικτατορία ἐλεγχόμενη ἀπὸ τὸν βασιλιά, ὁ Μεταξᾶς, ὄντας ὁ μόνος φασιστὴς τοῦ συναφιοῦ, ἐτοποθετεῖτο στὰ «ἀριστερά» τοῦ βασιλιᾶ, προσπαθώντας νὰ ἐκδόλει μία φασιστική, «ἀντι-καπιταλιστική» δικτατορία ποὺ θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀντλεῖ κάποια ὑποστήριξη ἀπὸ τὶς μάζες. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ὁ Μεταξᾶς προσπάθησε, ἔτσι, νὰ ἀποκτήσει δική του βάση ἐξουσίας. Ἰσχυροποίησε τὰ σώματα ἀσφαλείας, μετατρέποντάς τα σὲ ἕνα τρομερὸ καὶ ἀποκλειστικὰ μεταξικὸ ὄργανο ἔλεγχου. Προσπάθησε νὰ δημιουργήσει ἕνα φασιστικὸ παρα-στρατιωτικὸ κίνημα ἱδρύοντας τὴν ΕΟΝ (Ἐθνικὴ Ὀργάνωση Νεολαίας) καὶ τὰ Τάγματα Ἐργασίας, τὴ «φρουρά» του[13]. Τέλος, ἀποπειράθηκε νὰ κερδίσει πολιτικὰ τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες εἰσάγοντας «κοινωνιστικὲς» μεταρρυθμίσεις.

Ἡ ἀστυνομία καὶ ἡ χωροφυλακή, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσία τοῦ ὑπουργοῦ δημόσιας ἀσφαλείας Μανιαδάκη, ἔγινα σύν-

τομα κράτος ἐν κράτει. Τὸ πιὸ ἐπίλεκτο καὶ διαβόητο τμῆμα της ἦταν ἡ ὑπηρεσία Εἰδικῆς Ἀσφαλείας, ποὺ ἀνάπτυξε στενότατες σχέσεις μὲ τὴ γερμανικὴ Γκεστάπο[26]*. Τὸ τμῆμα αὐτὸ ἀποτελεῖτο ἀπὸ 45 ἀξιωματικούς, 400 ὑπαξιωματικούς, 30 πολιτικοὺς συμβούλους καὶ 1.200 ἄνδρες, ποὺ ἦταν ἐξοπλισμένοι μὲ αὐτόματα καὶ μοτοσυκλέτες[27]. Ἡ Εἰδικὴ Ἀσφάλεια ἦταν πρωταρχικὰ ὑπεύθυνη γιὰ τὶς ἀκρότητες ποὺ διαπράχθηκαν σὲ βάρος πολιτικῶν κρατουμένων, συμπεριλαμβανομένων τῶν «αὐτοεκτονιῶν». Ἦταν, ἀπόψης, ἡ πιὸ ἔμπιστη δύναμη στὴν ὁποία ὁ Μεταξᾶς, ὅπως πιστευόταν, στηριζόταν γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὸν ἔλεγχο τῆς προτεύουσας σὲ περίπτωση ἀναταραχῶν[28].

Σὲ σύγκριση μὲ τὰ σώματα ἀσφαλείας, τὸ φασιστικὸ κίνημα νεολαίας, ποὺ ὁ Μεταξᾶς ἀνεμιστόργησε ἀργότερα, ἦταν παιχνίδι — ἕνα μπαλόνι ποὺ ἔσκασε μὲ τὸ θάνατό του, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1941.

Ἡ ΕΟΝ, μὲ τὴν ὁποία ἐνσωματώθηκαν ἀργότερα τὰ Τάγματα Ἐργασίας, ἦρθε στὴ ζωὴ στὶς 7 Νοεμβρίου 1936, ἀλλὰ ἡ πρώτη φάλαγγά της ἐμφανίσθηκε δημόσια πολὺ ἀργότερα, στὶς 31 Δεκεμβρίου 1937.

Σκοπός της, κατὰ τὶς περιγραφές της, ἦταν ἡ χρήσιμη ἀπασχόληση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου τῶν νέων γιὰ τὴν βελτίωση τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς τους κατάστασης, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τὴν δημιουργία ἑνὸς πνεύματος συνεργασίας καὶ κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ὁ ὅρκος ἔθεσμαν τὰ μέλη νὰ πειθαρχοῦν στὸν «ἀρχηγὸ» καὶ νὰ ἐπιδεώκουν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τους τὴν πραγμάτωση τῶν «ἐθνικῶν ἰδεωδῶν τῆς 4ης Ἀυγούστου»[29].

Τὰ μέλη φοροῦσαν στολὲς χρώματος ναυτικοῦ μπλέ, ἦταν ἐξοπλισμένα μὲ κλάμπες κατασκευασμένα ἀπὸ ἔλαστικὸ καὶ ἔφεραν τὸ ἔμβλημα τῆς ὀργάνωσης — τὸν διπλὸ κρητικὸ

---

* Ὁ γενικὸς διευθυντὴς Μιχαλόπουλος καὶ ὁ ὑποδιευθυντὴς Μπόμπολας καθὼς ἐπίσης οἱ Ἀγγελίδης καὶ Ζαγκλῆς, διευθυντὲς τῶν παραρτημάτων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἀντιστοίχως, ἦταν «πλήρεις συμπαθείας» γιὰ τοὺς Γερμανοὺς καὶ εἶχαν στενότατες μαζί τους. Τὸ ἴδιο ἰσχυε γιὰ τοὺς βαθμοφόρους κ. Βασιλόπουλο, διευθυντὲς τῆς ἀστυνομίας Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἀντιστοίχως καὶ γιὰ τὸν γενικὸ διευθυντὴ χωροφυλακῆς Δροσόπουλο.

πάλεκυ, ποὺ θύμιζε τὸ ἰταλικὸ fascio σὲ ἕνα κύκλο ἀπὸ δάφνη, κάτω ἀπὸ τὴν βασιλικὴ κορώνα.

Κατιρετίσθηκαν τὸν «ἀρχηγὸ» μὲ τὸν ρωμαϊκὸ χαιρετισμό. Ἡ ὀργάνωση δεχόταν τὰν μέλη χριστιανοὺς Ἕλληνες πολίτες — οἱ Ἑβραῖοι ἀποκλείονταν — ἡλικίας 14 ἕως 25 χρόνων. Τὸ «ἐκπαιδευτικὸ» πρόγραμμα τῆς EON περιλάβαινε στρατιωτικὲς ἀσκήσεις, ἀντι-ἀεροπορικὴ ἄμυνα, πολιτικὴ κατήχηση κλπ. Σὲ εἰδικὰ μαθήματα ἀγόρια ἐκπαιδεύονταν στὴν ὁδήγηση ἐχημάτων, τὴν ἀνεμοπλοΐα, τὴ σκοποβολή, τὴν ἱππασία ἢ τὴν κατάσβεση πυρκαϊῶν[60]. Ὅλες οἱ ὑπηρεσίες τοῦ κράτους εἶχαν ἐντολὲς νὰ παρέχουν κάθε ὑποστήριξη στὴν ὀργάνωση, ἐνῶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος ἦταν ὁ κύριος οἰκονομικὸς ἐνισχυτής της. Πρόσθετα ποσὰ ἐξασφαλίζονταν μὲ «ἐθελοντικὲς» συνεισφορές. Τὸ 1939, τὰ μέλη ἀνέρχονταν, σύμφωνα μὲ στοιχεῖα τοῦ ἴδιου τοῦ Μεταξᾶ, σὲ 600.000.

Οἱ νέοι μπῆκαν, πάντως, στὶς γραμμὲς τῆς μόνο γιατὶ ἡ ἄρνηση ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀστυνομικὴ παρακολούθηση τῶν γονέων, στέρηση κοινωνικῶν ἐπιδομάτων κλπ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ κράτος προσπαθοῦσε νὰ βελτιώσει τοὺς νέους νὰ ἐγγραφοῦν στὴν ὀργάνωση, μὲ τὰ εἰδικὰ προνόμια ποὺ δίνονταν στὰ μέλη, ὅπως δωρεὰν εἴσοδος σὲ ὅλους τοὺς κινηματογράφους τῆς Ἑλλάδας (Ἀναγκαστικὸς νόμος 1010 τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1938). Στὴν πραγματικότητα, ἡ EON ἐμισεῖτο ἀπὸ τὸν λαὸ καὶ εἶχε προκαλέσει τόση ἀπέχθεια ποὺ, ὅπως ἀνέφερε ὁ Γουϊτερλω, «δὲν ὑπῆρχε σπίτι ποὺ νὰ μὴν ἔρρεαν δάκρυα»[61]. Αὐτὴ ἡ δυνητικὰ πανίσχυρη φασιστικὴ ὀργάνωση, ποὺ ὁ λαός, μιὰ καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τὴ διαλύσει, τὴ γελοιοποίησε[62], κατέρρευσε ἐντελῶς ὅταν πέθανε ὁ Μεταξᾶς.

Τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου

Σκοπὸς τῆς δικτατορίας ἦταν ἡ παγίωση τῆς ὑπάρχουσας κοινωνικῆς τάξης, ἤ, ὅπως εἶπε ἐπανειλημμένα ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς, ἡ ἰσχυροποίηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει, καταπίεσε ὡμὰ τὸ συνθηκαλιστικὸ κίνημα καὶ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναρέσκειας χρησιμοποίησε ἐκτενῶς τὶς πιὸ σύγχρονες μεθόδους προπαγάνδας καὶ πλύσης ἐγκεφάλου καὶ μεταμόρφωσε τὴν Ἑλλάδα σὲ ἕνα ἀληθινὸ ἀστυνομικὸ κράτος. Σὲ ἀντάλλαγμα τῆς σιδηρᾶς πειθαρχίας ποὺ ἐπέβαλε, ζήτησε ἀπὸ τὴν ἀστι-

κή τάξη νὰ κάνει, χάριν τῶν δικῶν της μακροπροθέσμων συμφερόντων, μερικές «θυσίες». Στὴν οὐσία, νὰ ἐκσυγχρονίσει τὴν ἐργατική της πολιτική, ἀπαλείφοντας μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπαίσια χαρακτηριστικὰ τῆς ταξικῆς ἐκμετάλλευσης[47]. Ἡ ταξικὴ συνεργασία, ποὺ ἦταν ὁ σκοπός του, δὲν θὰ ἦταν, ἐπιχειρηματολόγησε διαφορετικὰ δυνατή.

Οἱ «σοσιαλιστικὲς» μεταρρυθμίσεις ποὺ εἰσήγαγε ἀντιμετωπίστηκαν μὲ φρίκη ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη.

Ἐπέβαλε ἕνα καθεστὼς μισθολογικὸ ὅριο γιὰ νὰ προστατεύσει τοὺς ἥκιστα ἀμοιβόμενους ἐργάτες καὶ εἰσήγαγε ἕνα σύστημα ἐλέγχου τῶν τιμῶν. Ὁ πληθωρισμός, πάντως, ποὺ ἀνῆλθε στὸ 30 μὲ 40 τοῖς ἑκατὸ κατὰ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς δικτατορίας, ἐξουδετέρωσε τὰ ὠφέλη αὐτῶν τῶν μέτρων[48].

Εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῶν Συλλογικῶν Συμβάσεων Ἐργασίας, ποὺ ὑπὸ συνθῆκες δικτατορίας δὲν μπορεῖτε φυσικὰ νὰ λειτουργήσει, καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας ποὺ ἔδωσε στὸ κράτος τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνει στὴν ρύθμιση τῶν ἐργατικῶν διαφορῶν.

Ἀκόμη, ἐπεξέτεινε, τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ὀκτάωρης ἡμερησίας ἐργασίας καὶ τῆς ἑβδομάδας τῶν ἕξη ἐργασίμων ἡμερῶν σὲ περισσότερες ἐκμηχανίες καὶ παραχώρησε τὸ δικαίωμα μιᾶς ἐτησίας δεκαπενθήμερης ἄδειας μὲ πλήρεις ἀποδοχές.

Σὲ περισσότερες περιπτώσεις, κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέτρα δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐφαρμοστεῖ[49].

Τὸ μεγαλύτερο «ἐπίτευγμα» τοῦ Μεταξᾶ ἦταν ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφάλισης. Τὸ μέτρο ἀποδείχθηκε ὅμως ὅτι ἦταν μιὰ ἰδιαίτερα ἐπικερδὴς ἐπιχείρηση, καθὼς τὰ κεφάλαια τῶν ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ χρηματοδοτήσουν τὴν ἀστυνομία καὶ τὴν προπαγάνδα τοῦ καθεστῶτος ἢ τὸ πρόγραμμα ἐξοπλισμοῦ[50].

Ὅλα αὐτὰ τὰ μέτρα δὲν βελτίωσαν τὴν θέση τῶν ἐργατῶν. Μερικοὶ ὑποστήριξαν, μάλιστα, ὅτι τὴν χειροτέρεψαν, ἂν πάρει κανεὶς ὑπ' ὄψη του τὸν πληθωρισμὸ καὶ τὶς ἀναρίθμητες κρατήσεις, μὲ τὴ μορφὴ τῶν «ἐθελοντικῶν» ἢ ὄχι εἰσφορῶν, ποὺ ἐπιβλήθηκαν στοὺς μισθούς.

Ἡ ταξικὴ συνεργασία, ὅπως τὴν ἀντιλαμβανόταν ὁ Μεταξᾶς θὰ συντελοῦσε τελικὰ στὰ πλαίσια τοῦ συντεχνιακοῦ

κράτους. Αὐτὸ θὰ στηριζόταν στὶς ὀργανώσεις ἐργαζομένων καὶ ἐργαζομένων σὲ κάθε χῶρο οἰκονομικῆς δραστηριότητας[27], ποὺ θὰ ἀναλάβαιναν τὴ διεκπεραίωση σκοπῶν ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη προσδιοριστεῖ.

Οἱ ὀργανώσεις αὐτὲς θὰ ἀντιπροσωπεύονταν σὲ ἕνα Ἐθνικὸ Συμβούλιο, ποὺ θὰ ἐνεργοῦσε μὲ καθαρὰ συμβουλευτικὴ ἰδιότητα. Οἱ ἀποφάσεις θὰ παίρνονταν ἀπὸ τὸν δικτάτορα.

Στὸ σύστημα αὐτό, ἡ βιομηχανία θὰ ἐλεγχόταν ἀπὸ τὸ κράτος κατὰ ἕνα τρόπο καὶ σὲ ἕνα βαθμὸ ποὺ δὲν προσδιορίστηκε ποτέ ἀκριβῶς. ὁ Ζαβιτσιάνος, ὁ κύριος θεωρητικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ Μεταξᾶ στὴν ἀρχὴ τῆς δικτατορίας, διακήρυξε ὅτι οὐσιῶδες τὸν ἔλεγχο τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀπὸ τὶς συντεχνίες[28]. Ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς κίνησε στὸν κρατικὸ παρεμβατισμὸ καὶ μία ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα ἔγραψε κάποτε ὅτι ὁ «κρατικὸς σοσιαλισμὸς» εἶχε μπεῖ στὴν «διαδικασία τῆς πραγματώσεως».

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1937, ὁ Μεταξᾶς φαινόταν ἕτοιμος νὰ μετατρέψει τὸ κράτος σὲ States General ἀπὸ ὁποῖο ἡ δύναμη τοῦ νομοθετεῖν σὲ κάθε χῶρο θὰ ἀνῆκε στὰ ἁρμόδια συνέδρια τῶν συντεχνιῶν[29]. Τὸ σύστημα ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψη του, εἶπε τότε σὲ Βρετανὸ ἐπισκέπτη του, πλησίαζε αὐτὸ τῆς Πορτογαλίας ὑπὸ τὸν Σαλαζάρ[30]. Σύντομα ἄμως ἐγκατέλειψε καὶ αὐτὴ τὴν ἰδέα ὑπὲρ τῆς «δημοκρατικῆς διακυβερνήσεως», ἢ διαφορετικά, τῆς «αὐταρχικῆς δημοκρατίας» ποὺ θὰ στηριζόταν στὴν ἀπὸ βοῆς ψηφοφορία σὲ δημόσιες συγκεντρώσεις συγκαλούμενες μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ τὸν ἀνακηρύξουν διὰ βοῆς ἡγέτη μεγαλύτερο καὶ ἀπὸ τὸν Περικλῆ. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1940, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἀπογοήτευσή του ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Μουσολίνι[31], ὁ Μεταξᾶς, ἀπορρίπτοντας ὅλες τὶς προηγούμενες ἀπόψεις του, υἱοθέτησε τελικὰ τὴν ἀρχὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἐθνικῶν συμβουλίων μὲ συμβουλευτικὴ ἀποστολή[32].

Ὁ ἐθνικισμὸς τοῦ Μεταξᾶ δὲν βρῆκε ἔκφραση σὲ ἀκραιφνεῖς φιλοδοξίες — ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική του ἦταν ὁλοκληρωτικὰ φιλοβρετανική — οὔτε στὴν καλλιέργεια καὶ ἐπίδειξη μιλιταριστικοῦ πνεύματος. Δὲν εἶχε σχέση μὲ τὸν ρατσισμὸ καὶ δὲν ἐνθάρρυνε τὴν καταδίωξη τῶν Ἑβραίων.

Ὁ ἐθνικισμός του, συγκριτικὰ ἤπιος, ἔθεσε σὰν στόχο

του ἀντίθετα, νὰ δημιουργήσει ἕναν «τρίτο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ» — πρῶτος ἦταν ὁ ἀρχαιοελληνικὸς καὶ δεύτερος ὁ βυζαντινός — σὲ ἁρμονία μὲ τὶς χιλιετεῖς παραδόσεις τῆς φυλῆς. Χαρακτηριστικά, πάντως, ἡ ἐποχὴ τοῦ «τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ» ἄρχισε μὲ τὶς πυρπολήσεις βιβλίων ἀπὸ ἐθνικιστὲς φοιτητὲς μπροστὰ στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

Ὁ «πολιτιστικός» του ἐθνικισμὸς συνοδευόταν ἀπὸ ἕναν οἰκονομικὸ ἐθνικισμό.

Ἀκολουθώντας αὐτὸ ποὺ οἱ Γερμανοὶ ὀνόμασαν «ἑλληνικὸ διομηχανικὸ σοβινισμὸ»[73] καὶ οἱ Βρεταννοὶ «ἐθνικιστικὴ μεγαλομανία»[74], προσπάθησε ἀπαγορευμένα νὰ ἐθνικοποιήσει σημαντικοὺς χώρους τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητας ξένων συμφερόντων στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ οἰκοδομήσει, παρὰ τὴν ἀντίθεση τόσο τῶν Γερμανῶν ὅσο καὶ τῶν Βρεταννῶν, μιὰ ἐθνικὴ βιομηχανία. Θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ οἱ προσπάθειές του, ἄλλες τὸ 1937, νὰ ἐθνικοποιήσει τὶς ἐλεγχόμενες ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς Eastern Telegraph Company καὶ τὴν Blackburn Aeroplanes Factory, στὸ Φάληρο, νὰ ἱδρύσει ἕνα ἑλληνικὸ μονοπώλιο πετρελαίου καὶ ἕνα κρατικὸ ἀσφαλιστικὸ μονοπώλιο, στὸ ὁποῖο ἄλλες οἱ ξένες ἀσφαλιστικὲς ἑταιρίες θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανασφαλίζουν τὸ 45% τῶν ἀσφαλιστικῶν τους. Νὰ κατασκευάσει γαυτηγεῖα στὴν Σκαραμαγκὰ καὶ νὰ κάνει μιὰ βιομηχανία σιδηρο-νικελίου. Τέλος, νὰ διεισδύσει, μέσω τοῦ ἐργοστασίου πυρομαχικῶν τοῦ Μποδοσάκη, στὴν ἀγορὰ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες τελικὰ ναυάγησαν, γιατὶ συνάντησαν τὴν παισμαστώδη ἀντίδραση τῶν ἐνδιαφερομένων ξένων συμφερόντων, τῆς βρεταννικῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἑλλήνων[75], ἀπὸ τὴν μία, καὶ τῆς γερμανικῆς κυβέρνησης, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Κατὰ τὸ 1938, ὁ Μεταξᾶς, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴν θέση «τοῦ ὀργάνου τοῦ βασιλέως»[76], φαινόταν νὰ ἔχει ἀποθήσει τὸ βασιλιὰ στὸ περιθώριο. Ἔγινε ὁ ἡγέτης τοῦ ἐκφασεικὰ μεταξικοῦ καθεστῶτος. Κατὰ βολικὸ τρόπο, ὁ βασιλιὰς εἶχε δεχτεῖ τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου, χωρὶς ὅμως νὰ χαλαρώνει τὸν ἔλεγχο ποὺ ἀσκοῦσε πάνω στὸ στρατὸ καὶ ἀφοῦ εἶχε ὑποχρεώσει τὸν Μεταξὰ νὰ ἐγκαταλείψει τόσο τὰ σχέδια γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς συντεχνιακοῦ κράτους ὅσο καὶ τὸν οἰκονομικὸ ἐθνικισμό του.

Στὸ μεταξύ, ὁ ζῆλος τοῦ Μεταξᾶ γιὰ «κοσμαλιστικὲς»

μεταρρυθμίσεις εἶχε ἐξαπμεσθεῖ, ἰδιαίτερα γιατί οἱ ἀντικαπιταλιστικές του τάσεις εἶχαν προκαλέσει τὴν κατακραυγὴ τῆς ἀστικῆς τάξης[27].

Ὁ Μεταξᾶς ἔγινε, ἐπίσης, δεκτὸς καὶ ἀπὸ τὴν Βρετανία, γιατί τὸ καθεστώς του, ἔπως τόνισε ἐκπρόσωπος τοῦ Φόρειν Ὄφις, «μᾶς βολεύει πάρα πολὺ καλά»[28].

Ἀλλὰ τὸ μεταξικὸ καθεστὼς δὲν ἀπόκτησε ποτὲ ρίζες. Παρέμεινε ἕνα τεχνητὸ δημιούργημα, ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ τὴν πρόθεση νὰ ἐκφράσει τὴν θέληση τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μόνο νὰ «ἐκπαιδεύσει» τὸν λαό. Ἦταν ἕνα καθεστώς ποὺ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἐκ τῶν ἄνω, ὅταν ὁ βασιλιὰς καὶ ὁ στρατὸς εἶχαν καταπνίξει κάθε ἀντιπολίτευση καὶ θεμελιώθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε πάνω στὴ βία καὶ στὴ διαφθορά. Ὅταν πέθανε ὁ Μεταξᾶς, ὅ,τι εἶχε χτίσει, μὲ ἐξαίρεση τὸ ἀστυνομικὸ κράτος, κατέρρευσε. Τὸ ἀστυνομικὸ κράτος ἦταν ἡ μόνη κληρονομιὰ τοῦ «τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ». Ἡ κατάρρευση ἐν μέρει ἀναμενόταν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μεταξά[29].

Ἕνα ἀναπόφευκτο ρῆγμα

Στὸ μεταξύ, μόλις ἐπιβλήθηκε ἡ δικτατορία, τὸ 1936, συνέβησαν σημαντικὲς ἐξελίξεις στὸν στρατό. Τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο, ἀρνούμενο νὰ ἀποδεχτεῖ μία δικτατορία ὑπὸ τὸν Μεταξᾶ, δὲ σταμάτησε ποτὲ τὶς προσπάθειες γιὰ νὰ τὸν ἀνατρέψει. Ἕνα πρῶτο βῆμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔγινε τὸ 1936, ὅταν ὁ Σκουλακάκης, ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ στρατοκρατικοῦ στοιχείου στὴν κυβέρνηση, προσπάθησε νὰ συσπειρώσει κατὰ τοῦ Μεταξᾶ τοὺς στρατιωτικοὺς διοικητὲς Μακεδονίας. Ἀνακαλύφθηκε καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1936 ὑποχρεώθηκε νὰ παραιτηθεῖ[30]. Τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο, στὸ ὁποῖο συμπεριλαμβάνονταν τώρα πολλοὶ κατώτεροι ἀξιωματικοί, δὲν ἀνέστειλε, πάντως, τὴ δράση του. Ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν στρατηγῶν Ρέππα καὶ Ἀποστολόπουλου καὶ τοῦ Ἰ. Ράλλη καὶ σὲ συμμαχία μὲ τὸ παλαιὸ βασιλικὸ κόμμα, ὑπὸ τὸν Θεοτόκη, καὶ τὸν ἐξαιρετικὸ βενιζελικὸ ἡγέτη Μιχαλακόπουλο, προγραμμάτισε τὸ 1937 γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Μεταξᾶ[31]. Τὰ σχέδιά του, στὰ ὁποῖα ἦταν ἀναμεμιγμένοι περίπου 500 ἀξιωματικοί, ματαιώθηκαν καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1937 οἱ ἡγέτες του ἐκτοπίσθηκαν σὲ νησιά[32].

Τὸ ρῆγμα στὸ στρατὸ ἀκολούθως ἐκτυρόνθηκε: τὸ μο-

παρχικό στοιχείο συσπειρώθηκε γύρω από τὸ γενικὸ ἐπιτελεῖο ὑπὸ τὸν μοναρχικὸ τώρα Παπάγο καὶ τὸν Τσαλίστρα, καὶ τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο γύρω ἀπὸ σωματάρχες, ὑπὸ τὸν Δράκο καὶ τὸν Πιτσίκα[31]. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1938 ἀνακαλύφθηκε νέα συνωμοσία στὸν στρατό: Συνελήφθησαν οἱ στρατηγοὶ Δράκος, Διάμεσης, Μανέττας, Δεμέστιχας, Τσαγκαρίδης καὶ Μάταλας καθὼς ἐπίσης καὶ δεκάξη συνταγματάρχες[32].

Ἡ δεύτερη συνέχεια αὐτοῦ τοῦ σχίσματος ἐμφανίσθηκε ἀμέσως μετά, ὅταν τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο ἄρχισε νὰ συνωμοτεῖ μὲ τὴ γερμανικὴ κατασκοπεία γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ βασιλιὰς βρέθηκε τότε ἀντιμέτωπος μὲ μία ἀκανθώδη ἐπιλογή. Γιὰ νὰ στηρίξει τὴ φιλο-βρεταννικὴ πολιτική του καὶ νὰ προασπίσει τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας ἔναντι τῆς Γερμανίας, ἔπρεπε νὰ ἐπαναφέρει στὸν στρατὸ τοὺς ἀπόστρατους ἀντιβασιλικοὺς καὶ δημοκρατικοὺς ἀξιωματικούς, γιατί αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν φιλο-βρεταννοί. Ἀλλὰ ἐπαναφέροντάς τους θὰ ὑπονόμευε τὴ δικτατορία του καὶ θὰ διακινδύνευε τὸν θρόνο του.

Προτίμησε νὰ προστατεύσει τὴν δικτατορία του. Τὰ μέτρα ποὺ πῆραν, ὁ ἴδιος καὶ ὁ Μεταξᾶς, γιὰ νὰ θέσουν ὑπὸ ἔλεγχο τὶς φιλο-γερμανικὲς τάσεις στὸ στρατὸ ἦταν, ἔτσι, καταστολτικῆς μόνον φύσης, δηλαδή, ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1940 ἡ κυβέρνηση ἐκτάτισε τὸν Σκιλλακάκη σ' ἕνα νησὶ καὶ τὸν Ἰούλιο ἐκτόπισε, ἐπίσης, τὸν ὑπαρχηγὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου στρατηγὸ Πλατῆ καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς[33].

Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ τὸ στρατοκρατικὸ στοιχεῖο, στὴν φιλο-γερμανικὴ πολιτική του, βρῆκε παντοδύναμους συμμάχους στὸ στρατόπεδο τῶν μοναρχικῶν καὶ τῶν μεταξικῶν καὶ ἰσχυροποιήθηκε σημαντικά.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1940, ἡ ἡγεσία τῆς φιλο-γερμανικῆς στρατοκρατικῆς ὁμάδας ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ρέππα, Δράκο, Πιτσίκα, Παλόπουλο καὶ Πολίτη. Ἐ-

παφή με τούς Γερμανούς καζί διατηρούσε μέσω τοῦ διευθυντῆς Λουφτχάνσα στήν Ἀθήνα Νικολόπουλου.

Σκοπό της εἶχε νά ἀντικαταστήσει τόν Μεταξᾶ καί νά ἐκφέρει κτήν χωρίς ἀγώνα κατάληξη τῆς Ἑλλάδας ἀπό τόν γερμανικό στρατό[66].

Κατά τόν ἕβδο χρόνο, παράμεσας φύσης συνωμοτική δραστηριότητα ἀναπτυσσόταν καί ἀπό ἄλλες ὁμάδες ὑπό τήν ἡγεσία, γιά παράδειγμα, τοῦ Ἰ. Ράλλη καί τοῦ στρατηγοῦ Πάγκαλου στήν Ἀθήνα, τοῦ στρατηγοῦ Τσολάκογλου στό μακεδονικό μέτωπο ἤ τοῦ ἐξόριστου στό Παρίσι στρατηγοῦ Πλαστήρα[67]. Ἡ κομματο-φαλαγγίτικη δράση, ἡ διαφθορά καί ἡ ἡττοπάθεια πῆραν τέτοιες τρομοκρατικές διαστάσεις, πού, κατά τό τρίμηνο ἀπό τόν θάνατο τοῦ Μεταξᾶ ὡς τήν κατάρρευση τοῦ στρατιωτικοῦ μετώπου, ὁ βασιλιάς καί οἱ Βρετανοί ἔχασαν τόν ἔλεγχο τῶν ἐξελίξεων. Σέ ἀτμόσφαιρα χάους καί προδοσίας στά ἀνώτατα κυβερνητικά κλιμάκια, ὁ νέος πρωθυπουργός τοῦ βασιλιᾶ Κορυζῆς «ηὐτοκτόνησε ἐν ἀπελπισίᾳ»[68].

Αὐταρχισμός μέ κυριακάτικα ροῦχα

Τό παγίσχυρο ἐθνικό ἀπελευθερωτικό κίνημα ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ ΕΑΜ, πού ἀναπτύχθηκε ταχύτατα μέ τόν ἔνοπλο ἀγώνα κατά τῶν κατακτητῶν, ἐπιδίωξε, ἔτσι, ὄχι μόνο νά διώξει τούς εἰσβολεῖς, ἀλλά καί νά ἀπελευθερώσει τήν χώρα ἀπό τούς τυράννους της καί μαζί νά ἐγκαταστήσει τό νόμο τῆς δημοκρατίας. Τό ΕΑΜ ἀντιμετώπισε, πάντως, τόν πεισματώδη πόλεμο τόσο τῶν μοναρχικῶν καί τῶν Βρετανῶν, ἀπό τήν μιά, ὅσο καί τῶν στρατοκρατῶν καί τῶν Γερμανῶν ἀπό τήν ἄλλη. Οἱ στρατοκράτες, μαζί μέ τά μεταξικά σώματα ἀσφαλείας καί τά στελέχη τοῦ μεταξικοῦ καθεστῶτος, πολέμησαν στό πλευρό τῶν Γερμανῶν ἐναντίον του, ἐνῶ οἱ μοναρχικοί βοήθησαν τούς Βρετανούς νά συντρίψουν στρατιωτικά τήν ἀντιμοναρχική καί δημοκρατική ἐξέγερση τῶν ἑλληνικῶν ἐγόπλων δυνάμεων Μέσης Ἀνατολῆς, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1944.

◇

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1944 οἱ Γερμανοί ἀποχώρησαν ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ἀλλά, παρά τό ὅτι οἱ μοναρχικοί εἶχαν ἤδη ἀποκαταστήσει τούς πρώην δεσμούς τους μέ τό στρατοκρατι-

κό σταυχείο, ἡ παλαιά δύναμή τους εἶχε πάψει νὰ ὑψίσταται. Ἔτσι, ἐκεῖνοι ποὺ στὸν ἀγγλο-ἑλληνικὸ πόλεμο τοῦ Δεκέμβρη 1944, συνέτριψαν στρατιωτικὰ τὸ ΕΑΜ καὶ παλινόρθωσαν τὸ βασιλιὰ Γεώργιο στὸν θρόνο τῆς Ἑλλάδας, ἦταν οἱ Βρεταννοί.

Τὸ προπολεμικὸ καθεστὼς ἀποκαταστάθηκε πλήρως, ἀλλὰ μὲ κοινοβουλευτικὴ πρόσοψη. Τὰ ἀστικὰ πολιτικὰ κόμματα, θεατὲς ὡς τότε τοῦ ἀγώνα μεταξὺ ἀριστερᾶς καὶ μοναρχίας, δὲν ἀμφισβήτησαν τώρα τὸ ἀποκλειστικὸ δικαίωμα τοῦ βασιλιᾶ πάνω στὸν νέο, ἀλλὰ γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ ἀντι-δημοκρατικό, στρατὸ τῆς Ἑλλάδας. Ὁ φιλελεύθερος πρωθυπουργὸς Γεώργιος Παπανδρέου, ὁ μόνος ποὺ μεταπολεμικὰ τὸ ἀμφισβήτησε, ἀπολύθηκε ἀπὸ τὸν βασιλιὰ τὸ 1965 χωρὶς καμιὰ διαδικασία. Ὁ αὐταρχικὸς αὐτὸς στρατὸς κατάργησε τοὺς κοινοβουλευτικοὺς θεσμοὺς γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, τὸ 1967, καὶ ἀμέσως μετά, ἡ στρατοκρατική του πτέρυγα, κατάργησε καὶ τὴ μοναρχία καὶ ἔδιωξε ἀπὸ τὸ στράτευμα καὶ τοὺς μοναρχικοὺς ἀξιωματικούς.

Ἐπίλογος

Ἡ δικαστορία τοῦ Μεταξᾶ ἀποτελοῦσε μένα μία φάση στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ αὐταρχισμοῦ στὸν εἰκοστὸ αἰώνα — καὶ ὄχι τὴν πιὸ σημαντική. Ἡ μάχη κατὰ τῆς δημοκρατίας, μία μάχη, στόχος-κλειδὶ τῆς ὁποίας ἦταν ὁ ἔλεγχος τοῦ στρατοῦ, εἶχε ἤδη οὐσιαστικὰ κερδηθεῖ ἀπὸ τὸν Κονδύλη καὶ τὸ βασιλιὰ πρὶν ἀναλάβει καθήκοντα ὁ Μεταξᾶς. Ὁ Μεταξᾶς δὲν εἶχε σχέσεις μὲ τὸν κύριο κορμὸ τῶν φιλοδικτατορικῶν δυνάμεων, δηλαδὴ μὲ τὸ στρατό, καὶ ἦρθε στὴν ἐξουσία σχεδὸν συμπτωματικά. Στὴν πραγματικότητα, ἦταν ἀκριβῶς ὁ περιθωριακός του χαρακτήρας ποὺ ἔκανε τὸν βασιλιὰ νὰ τὸν ἐπιλέξει — καὶ ὁ Γεώργιος θὰ μποροῦσε θεωρητικὰ νὰ ἔχει ἐξίσου καλὰ διαλέξει μιὰν ἄλλη περιθωριακὴ προσωπικότητα ἢ ἀκόμη καὶ ἕναν μὴ περιθωριακὸ μοναρχικό, ἂν ἔβρισκε κάποιον ποὺ νὰ μποροῦσε νὰ τὸν ἐμπιστευτεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ φασισμὸς τοῦ Μεταξᾶ ἀντιπροσώπευε μόνο τὸν ἴδιο, τὸν Μεταξᾶ, καὶ ὄχι τὸ ἑλληνικὸ κατεστημένο.

Γιὰ τὸν ἴδιο ἐπίσης λόγο ὁ Μεταξᾶς ὑποχρεώθηκε νὰ ἀποπειραθεῖ τὴ δημιουργία ἑνὸς μαζικοῦ φασιστικοῦ κινήμα-

τος: μὴ ἔχοντας τὸν ἔλεγχο τοῦ στρατοῦ, χρειαζόταν μιὰ δική του δύναμη ἐξουσίας.

Γιὰ τὸν ἴδιο, τέλος, λόγο τὸ ἑλληνικὸ ἀντιδημοκρατικὸ κατεστημένο ἀπόρριψε τὶς «ἀνορθόδοξες» πράξεις του, ἐνῶ διατήρησε στὴ ζωὴ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Μεταξᾶς ἔδωσε τὴν συνεισφορά του στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ αὐταρχισμοῦ, παγιώνοντας τὴν πολιτική, νομική καὶ διοικητική διάρθρωση μέσα στὴν ὁποία οἱ τοῦ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις ἐλέγχουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1936.

Οἱ δυνάμεις αὐτὲς εἶναι ἀκριβῶς καὶ σήμερα τόσο ἰσχυρές, ὥστε ἀκόμη καὶ μία κυβέρνηση μὲ τὴν χωρὲς προηγούμενο ἐκλογικὴ θέση τοῦ μετριοπαθοῦς συνεργατικοῦ πρωθυπουργοῦ Καραμανλῆ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὶς διαλύσει. Ὁ στρατός, ποὺ παραμένει ἀντι-δημοκρατικὸς καὶ ὑπερέχει κυβερνητικοῦ ἐλέγχου, δὲν ἐπιτρέπει νὰ γίνουν οὐσιώδεις ἀλλαγὲς στὴν ἀκόμη προπολεμικὴ διάρθρωση ἐξουσίας. Ἡ ἀπειλὴ μιᾶς νέας ἐκπόδισης στὴν περίπτωση ποὺ ὁ Καραμανλῆς θὰ προσπαθήσει νὰ προωθήσει σημαντικὲς ἀλλαγές, εἶναι γνωστὴ καὶ διαρκῶς παρούσα. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἐξελίσσεται, ἔτσι, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν ὅπλων, ὁ αὐταρχισμὸς εἶναι πάντα παρὼν ἂν καὶ σήμερα εἶναι ντυμένος μὲ τὰ κοινοβουλευτικά του καὶ ὁ λαός, ἐνῶ εἶναι ἐλεύθερος νὰ συζητᾶ καὶ νὰ διαδηλώνει, ἔχει στερηθεῖ τὸ δικαίωμα νὰ κάνει πραγματικὲς ἐπιλογές.

Ἀλλὰ θὰ ἔλθει ἡ μέρα ποὺ ὁ λαὸς ἢ ἡ κυβέρνησή θὰ χάσουν τὴν ὑπομονή τους μὲ τὴν κηδεμόνευση τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἀπὸ τοὺς στρατοκράτες ἢ ποὺ οἱ στρατοκράτες θὰ νομίσουν ὅτι εἶναι σὲ θέση νὰ ξαναχτυπήσουν μὲ ἀσφάλεια. Καὶ αὐτὴ θὰ εἶναι σίγουρα ἡ ἡμέρα μιᾶς ἀκόμη ἀναμέτρησης μεταξὺ δημοκρατίας καὶ αὐταρχισμοῦ.

Παραπομπὲς

Σημείωση: Τὰ ἔγγραφα τοῦ βρετανικοῦ, τοῦ ἀμερικανικοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν στὰ ὁποῖα γίνεται ἡ παραπομπὴ ἔχουν ἀντιστοίχως μπροστὰ τὰ γράμματα Βρ (ετανν!κ) . Ἀμ (ερικ!) καὶ Γερ (μανία) .

1. JOHN CAMPBELL — PHILIP SHERRARD, «Modern Greece», Ernest Benn, London, 1968, σελ. 120
2. Βρ. ΠΟΓΩΓΕΡΛΩ, ἔγγραφο R 2053/210/19, Ἀθήνα 1η Ἀπριλίου 1936

3. INSTITUTE OF FINANCE, Bulletin N: 53, New York, 12/9/1932
4. TIBIE. Εκδόσεις από την αναφορά του προς το Διεθνές Ταμείο Εργασίας, 1932. Έχει περιληφθεί στο Βρετανικό έγγραφο C 2886/324/19/1932
5. MAΣΙΜΟΣ, Αναφορά του προς την Κοινωνία των Εθνών, στο «Journal of the Monetary and Economic Conference, London, 1933, σελ. 39.
6. Α. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, «Η Ελάττωσις της Ανεργίας εν Ελλάδι» περιοδικό «Το Νέον Κράτος», Αθήναι, 1936
7. Βρ: ΡΑΜΣΕΥ, Έγγραφο C 3989/324/19, Αθήνα, 19 Μαΐου 1932
8. Βρ: ΤΣΙΚ, Έγγραφο C 2092/432/19, Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 1932
9. Γερ. Γερμανικό Προξενείο Θεσσαλονίκης, έγγραφο L 1034/L 301048-49, Θεσσαλονίκη, 24 Ιουνίου 1933
10. Γερ. ΑΓΣΕΝΛΟΡ, Έγγραφο L 1034/L 301061-62. Αθήνα, 9 Μαΐου 1934
11. Αμ. Αμερικανική Πρεσβεία, Έγγραφο 85..00/660, Αθήνα 19/12/1931
12. Γερ. Γερμανικό Προξενείο Θεσσαλονίκης, Έγγρ. L 1034/L 301048-49, Θεσσαλονίκη, 24 Ιουνίου 1933
13. ΡΟΥΣΣΟΣ ΚΟΥΝΑΟΥΓΟΣ, Αδημοσίευτη διατριβή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών, Βελγικά, 1934
14. Βρ. ΡΑΜΣΑΥΓ, Έγγρ. C 140/6/10, Αθήνα 13 Ιανουαρίου 1933
15. Εφημερίδα «THE TIMES», φ. 9ης Μαρτίου 1933, Λονδίνο
16. Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ» φ. 23ης Απριλίου 1933, Αθήνα
17. Γερ. ΑΓΣΕΝΛΟΡ, Έγγρ. 6625/Ε 502648, Αθήνα, 23 Νοεμβρίου 1934
18. Βρ. Foreign Office minutes, Έγγρ. C 5327/299/19, Λονδίνο, 7 Ιουλίου 1933
19. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 2008/34/19, Αθήνα 22 Μαρτίου 1935
20. Κ.Κ.Ε. «Επίσημα Κείμενα», 1934, τόμος Ι, σελ. 562
21. Βρ. Βρετανικό Προξενείο Ηρακλείου, Έγγρ. Β 4962/34/19, Ηράκλειον Κρήτης, 6 Αυγούστου 1935
22. Βρ. ΓΟΥΩΚΕΡ, Έγγρ. Β 532/34/19, Αθήνα, 27 Αυγούστου 1935
23. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 3491/34/19, Αθήνα, 27 Μαΐου 1935
24. Αμ. ΜΑΚ ΒΗ, Έγγρ. 868.00/915, Αθήνα, 9 Οκτωβρίου 1935
25. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 6160/34/19, Αθήνα, 11 Οκτωβρίου 1935
26. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 6289/34/19, Αθήνα, 15 Οκτωβρίου 1935
27. Βρ. Foreign Office minutes, Έγγρ. Β 6108/34/19, Λονδίνο, 11 Οκτωβρίου 1935
28. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 6250/34/19, Αθήνα 17 Οκτωβρίου 1935
29. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 1490/34/19, Αθήνα, 7 Μαρτίου 1935
30. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. 3597/34/19, Αθήνα 30 Μαΐου 1935
31. Βρ. ΣΑΓΜΟΝ, Έγγρ. 6175/34/19, Λονδίνο, 15 Οκτωβρίου 1935
32. Βρ. ΣΑΓΜΟΝ, Έγγρ. Β 6675/34/19, Λονδίνο, 5 Νοεμβρίου 1935
33. Βρ. ΣΑΓΜΟΝ, Έγγρ. Β 6249/34/19, Λονδίνο, 16 Οκτωβρίου 1935
34. Βρ. ΣΑΓΜΟΝ, Έγγρ. Β 6249/34/19, Λονδίνο, 14 Οκτωβρίου 1935
35. Αμ. ΜΑΚ ΒΗ, Έγγρ. 868.00/915, Αθήνα, 9 Οκτωβρίου 1935
36. Βρ. Foreign Office minutes, Έγγρ. Β 6580/34/19, Λονδίνο, 4 Νοεμβρίου 1935
37. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 7596/34/19, Αθήνα 12 Δεκεμβρίου 1935
38. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 1315/220/19, Αθήνα 6 Μαρτίου 1936
39. ΑΓΣΕΝΛΟΡ, Έγγρ. 5373/Ε 428640-44. Αθήνα 6 Ιανουαρίου 1936
40. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 7593/34/19, Αθήνα 12 Δεκεμβρίου 1935
41. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 7750/34/19, Αθήνα 20 Δεκεμβρίου 1935
42. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 569/220/19, Αθήνα 1 Φεβρουαρίου 1936
43. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, Έγγρ. Β 2508/220/19, Αθήνα 27 Απριλίου 1936
44. Βρ. Ibid

45. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 4920/220/19, Αθήνα, 12 Αθγούστου 1936
46. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 4915/220/19, Αθήνα, 6 Αθγούστου 1936
47. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 4918/220/19, Αθήνα, 7 Αθγούστου 1936
48. Βρ. Foreign Office minutes, έγγρ. Β 2296/949/19, Λονδίνο 29 Μαρτίου 1937
49. Βρ. ΠΑΝΕΙΤΤΑΡΤ, έγγρ. Β 4075/2970/19, Λονδίνο 26 Μαΐου 1937
50. Βρ. ΠΑΛΑΙΡΕΤ, έγγρ. Β 5532/46/19, Αθήνα 7 Ιουλίου 1939
51. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1033, Αθήνα, 16 Φεβρουαρίου 1937
52. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 7014/220/19, Αθήνα, 13 Νοεμβρίου 1936
53. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 3177/949/19, Αθήνα, 3 Μαΐου 1937
54. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, «Το προσωπικό του ημερολόγιο», Αθήνα, Γκοβόστης (χωρίς χρονολογία), σελ. 853
55. Ibid
56. Αλληλογραφία Μακιαβέλλη - Χίμλερ, Μάϊος - Νοέμβριος 1937, από έγγρ. Β 3042/2312/19
57. Γερ. ΕΡΒΑΧΤ, έγγρ. 921/296527-28, Αθήνα 18 Ιουλίου 1937
58. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 330/64/19, Αθήνα, 10 Ιανουαρίου 1939
59. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 6582/170/19, Αθήνα, 21 Μαρτίου 1938
60. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1008, Αθήνα, 9 Ιανουαρίου 1939
61. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 10331/726/19, Αθήνα, 18 Δεκεμβρίου 1938
62. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 9819/726/19, Αθήνα, 1 Δεκεμβρίου 1938
63. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, op. cit., σελ. 804
64. Βρ. ΡΟΜΠΕΡΤΣ, έγγρ. Β 5234/949/19, Αθήνα, 31 Ιουλίου 1937
65. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, op. cit., σελ. 791
66. Βρ. ΧΟΠΚΙΝΣΟΝ, Β 8889/150/19, Αθήνα, 2 Νοεμβρίου 1938
67. Εφημερίδα «VOELKISCHER BEOBACHTER», φ. 25 Σεπτεμβρίου 1936
68. Εφημερίδα «ΕΘΝΟΣ», φ. 14 Οκτωβρίου 1936
69. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 4434/949/19, Αθήνα, 19 Ιουλίου 1937
70. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 8687/949/19, Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 1937
71. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, op. cit., σελ. 553
72. Ibid.
73. Γερ. ΚΟΡΝΤΤ, έγγρ. 7863/570217-23, Αθήνα, 7 Ιουλίου 1937
74. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 3179/949/19, Αθήνα, 3 Μαΐου 1937
75. Βρ. Ibid
76. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 7331/220/19, Αθήνα, 8 Δεκεμβρίου 1936
77. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 2102/726/19, Αθήνα, 23 Φεβρουαρίου 1938
78. Βρ. ΣΑΡΤΣΕΝΤ, έγγρ. Β 1210/64/19, Λονδίνο, 25 Φεβρουαρίου 1938
79. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, op. cit., σελ. 821
80. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1004, Αθήνα 22 Ιανουαρίου 1937
81. Βρ. ΓΟΥΩΤΕΡΑΩ, έγγρ. Β 6805/220/19, Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 1936
82. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1024, Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 1937
83. Βρ. Τ. ΛΕΒΥ, Βουλευτής, έγγρ. Β 9096/726/19, Λονδίνο, 8 Μαρτίου 1938
84. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1046, Αθήνα, 20 Ιουλίου 1938
85. Βρ. ΠΑΛΑΙΡΕΤ, έγγρ. Β 6907/118/19, Αθήνα, 19 Ιουλίου 1940
86. Γερ. Γερμανικό Γραφείο Ε. Π., έγγρ. 863/285980-84, Βερολίνο, 20 Δεκεμβρίου 1940
87. Γερ. ΠΙΚΙΤΤ, έγγρ. 863/285978-76, Βερολίνο, 14 Ιανουαρίου 1941
88. Αρ. ΜΑΚ ΒΗ, έγγρ. 868.00/1134, εν τέλ, 10 Ιουλίου 1941

ΔΕΚΑ ΟΚΤΩ
ΕΓΓΡΑΦΑ

Παραθέτουμε δεκαοκτώ ανέκδοτα έγγραφα τοῦ Φόρειν Ὄφις, τοῦ Σταίητ Ντεπάρτμεντ καὶ τοῦ γερμανικοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικών. Μέσα ἀπ' αὐτὰ παρουσιάζεται ἀνάγλυφα ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν δεκαετία 1930 - 1940 καὶ ἡ πολιτεία τοῦ στρατοκρατισμοῦ στὴν περίοδο αὐτή.

I. Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικῆς κρίσης τοῦ 1932 στὴ Μακεδονία.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ προξένου στὴ Θεσσαλονίκη, Ἰσίκ.

II. Συνθῆκες ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων στὴν βιομηχανία, τὴν βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριο.
Ἔκθεση τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας.

III. Φιλο-δικτατορικὲς τάσεις κατὰ τὸ 1932.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ Ράμσαιυ.

IV. Ἡ ὀλιγόωρη δικτατορία τοῦ Πλαστήρα, τὸ 1933.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ Ράμσαιρ.

V. Φασιστικὲς ὀργανώσεις στὴν Ἑλλάδα.
Ἀναφορὰ τοῦ Γερμανοῦ πρεσβευτῆ Ἄϊζενλορ.

VI. Τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου, τὸ 1935.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ Γουϊτερλω.

VII. Ἡ δικτατορία τοῦ Κονδύλη, τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1935.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ Γουϊτερλω.

VIII. Οἱ σχέσεις Γεωργίου Γλύξμπουργκ καὶ Ἀγγλίας
Μνημόνιο τοῦ Βρεταννοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Σάϊμον.

IX. Ἡ νοθεία στὸ Δημοψήφισμα τοῦ 1935.
Ἐκθέσεις τῶν Βρεταννῶν προξένων στὴν Ἀθήνα, Πάτρα καὶ Ζάκυνθο.

X. Ἡ μαχητικὴ ἀπεργία τῆς Θεσσαλονίκης στὶς 9 Μαΐου 1936.
Ἔκθεση τοῦ Βρεταννοῦ προξένου Λόμας.

XI. Ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ Γουϊτερλω.

XII. Οἱ πρῶτοι μῆνες τῆς δικτατορίας.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταγνοῦ πρεσβευτῆ Γουώτερλω.

XIII. Ἀλληλογραφία Χίμμλερ - Μανιαδάκη.

XIV. Ἡ δικτατορία τὲ κρίστη.
Ἀναφορὰ τοῦ Βρεταγνοῦ πρεσβευτῆ Γουώτερλω.

XV. Ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ ὑποστηρίζει τὴ δικτατορία.
Ὑπόμνημα τοῦ Βρεταγνοῦ μονίμου ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Σάρτζεντ.

XVI. Ἡ φιλογερμανικὴ χούντα στὴν Ἑλλάδα.
Ἔκθεση τῆς γερμανικῆς ὑπηρεσίας ἀσφαλείας.

XVII. Συνωμοσίες τοῦ Παγκάλου μὲ τοὺς Γερμανούς.
Τηλεγράφημα τοῦ Γερμανοῦ πρεσβευτῆ Ἔρμπαχ.

XVIII. Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, οἱ στρατοκράτες καὶ ὁ ρόλος τους στὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1941.
Ἀναφορὰ τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ ΜακΒῆ.

Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικῆς κρίσης τοῦ 1932 στὴ Μακεδονία.

I

C 2092/462/19/1982

Ἀπό : Τσιλκ
Πρός : Ράμσαυ

Ἀναφορά Θεσσαλονίκη, 4 Μαρτίου 1932

[...] Ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο Θεσσαλονίκης δὲν κρατοῦνται δημοτικοὶ ἐνέργειες. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ δημάρχου, ποὺ διατυπώθηκε πρόσφατα στὴν Ἀθήνα σὰν ἐπιχείρημα γιὰ νὰ τοῦ δοθεῖ δάνειο, ὅτι ὑπάρχουν 60.000 ἄνεργοι εἶναι πιθανῶς πολὺ ἐξογκωμένος. Ἀλλὰ ἡ ἀνεργία εἶναι σοβαρὴ καὶ στὶς 25 Φεβρουαρίου ἕνα σύνταγμα ἱππικοῦ, ἕνα ἄλλο πεζικοῦ καὶ ὅλοι οἱ διαθέσιμοι χωροφύλακες ἔλαβαν ὁδηγίες νὰ ἐμποδίσουν τὴν διοργάνωση συγκεντρώσεων καὶ διαδηλώσεων. Περίπολοι περιέρχονταν συνεχῶς τοὺς δρόμους τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ ὑφαντουργικὰ ἐργοστάσια τῆς Νάουσας ἀπολύουν ἐργάτες καὶ ἐν μέρει κλείνουν, καθὼς δὲν μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν ἀπὸ τὸ Ἡνωμένο Βασίλειο καὶ ἀλλοῦ τὶς ἀναγκαῖες πρῶτες ὕλες. Ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος δὲν τοὺς παρέχει τὸ συνάλλαγμα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ τὶς ἀγοράσουν. Στὶς 24 Φεβρουαρίου ἐργάτες ἐργοστασίων ἔκαναν διαδήλωση στὴ Νάουσα ζητάντας ψωμί. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ γενικὸς διοικητὴς ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ χορηγήσει συνάλλαγμα τουλάχιστον 20.000 στερλινῶν ἀπὸ ἐργοστάσια τῆς Μακεδονίας γιὰ νὰ μὴν ἀπολυθοῦν μεγάλοι ἀριθμοὶ ἐργαζομένων. Στὸ τέλος τοῦ μηνὸς ἐγκρίθηκε ἕνα ποσὸ 8.000 - 10.000 στερλινῶν.

Στὴν Ξάνθη, στὶς 25 τοῦ μηνός, ὁμάδες ἀνέργων ἔσπασαν τὰ παράθυρα ἑνὸς φούρνου καὶ πῆραν τὸ ψωμί. Ἡ ἀστυνομία κάλεσε τὸ πεζικὸ καὶ γιὰ λίγο ἀπεμουργήθηκε πανικὸς καὶ ἔκλεισαν τὰ μαγαζιά. Στὴν Καβάλα ἐλήφθησαν μέτρα καὶ στοὺς δρόμους εἶναι περίπολοι.

Στὴ Θεσσαλονίκη, χάρις κυρίως στὴν πρόνοια τοῦ δημάρχου, λειτουργοῦν κάπου 35 συσσίτια ὅπου διανέμεται σούπα στὶς φτωχότερες τάξεις. Ἡ Γονατᾶ, σύζυγος τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ, δούλε-

ψε ἀκούρεστα ὅλο τὸν χειμώνα γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν φτωχῶν παιδιῶν — σὲ πάνω ἀπὸ 1.000 δίνεται τώρα γάλα καθημερινῶς.

Ἡ γερμανικὴ Ἑταιρία Ζῆμενς - Χάλσκε, ποὺ ἐγκαθιστᾶ αὐτόματη τηλεφωνικὴ ὑπηρεσία, εἶναι εὐτυχῶς σὲ θέση νὰ ἀπασχολήσει ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐργατῶν ἀπὸ σκάψιμο τῶν ὁδόμων γιὰ τὰ καλώδια. Ἀλλὰ ὑπάρχει εὐρύτατα διαδεδομένη καὶ τραγερὴ δυστυχία λόγω ἐλλείψεως τροφῆς, φωτιᾶς, στέγης καὶ ρούχων, εἰδικὰ σὲ αὐτὸν τὸν τόσο κρύο καὶ παγωμένο χειμώνα...

Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο, σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν τραπεζῶν καὶ τῶν ἐμπόρων, δὲν ἔρχονται κρήματα ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο στὶς πόλεις καὶ ἀπὸ τὶς πόλεις στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐν τῷ μεταξύ, τὰ μαγαζιὰ καὶ τὸ ἐμπόριο, ποὺ ἔχουν παραλύσει, πρέπει νὰ πληρώνουν ἐνοίκια, μισθοὺς καὶ ληξιπρόθεσμα γραμμάτια...

Συνθήκες εργασίας και αμοιβές των εργαζομένων στην βιομηχανία, την βιοτεχνία και το εμπόριο.

II

C 2866/921/19/1932

Απόσπασμα από την αναφορά του Τιξιέ, του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, πάνω στους όρους εργασίας των εργαζομένων στη βιομηχανία και το εμπόριο της Ελλάδας.

Γενεύη, 1932

Η Ελλάδα είναι μία πρωταρχικά αγροτική χώρα, αλλά η βιομηχανοποίηση, που έχει ήδη από καιρό αρχίσει, επιταχύνεται κατά τα τελευταία χρόνια λόγω της εισροής στις πόλεις μιας σημαντικής μάζας προσφύγων.

Η Διεύθυνση Εργασίας του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας υπολογίζει ότι ο αριθμός των απασχολουμένων στη βιομηχανία και το εμπόριο είναι πάνω από 250.000. Αυτοί αντιπροσωπεύουν, με τα μέλη των οικογενειών τους, ένα πληθυσμό 800.000 - 900.000.

Χωρίς να γίνεται απόπειρα να παρουσιαστεί μία ολοκληρωμένη μελέτη της κατάστασεως των εργαζομένων, υποδεικνύουμε με συντομία τις συνέπειες ορισμένων συνθηκών εργασίας πάνω στην υγεία τους. Για τον σκοπό αυτό δεχτοποιούμε τις αναφορές των επιθεωρητών εργασίας και τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν από τους υπαλλήλους κατά την διάρκεια των επισκέψεών τους σε εργοστάσια, εργαστήρια και καταστήματα.

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εφαρμογή του οκτάωρου κάθε άλλο παρά είναι γενική. Από τη μιά μεριά, ορισμένες βιομηχανίες, ίδιως οι υφαντουργικές δεν έχουν ακόμη υπαχθεί στη σχετική νομοθεσία και, από την άλλη, αυτές που έχουν υπαχθεί δεν την τηρούν πλήρως. Ημέρες εργασίας μήκους 10 ωρών δεν είναι σπάνιες και φαίνεται μάλιστα να αποτελούν τον γενικό κανόνα στην υφαντουργική βιομηχανία, την ταπητουργία κλπ. Οι αναφορές των επιθεωρητών εργασίας επισημαίνουν ακόμη και επιχειρήσεις όπου η συνήθης διάρκεια της εργάσιμης ημέρας είναι 12 ώρες, ιδιαίτερα στην υφαντουργία της Μακεδονίας, την Βέροια, τη Νάουσα, την Έδεσσα κλπ.

Οἱ ἐργοδότες ἰσχυρίζονται ὅτι, λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς κρίσης ποὺ διέρχονται οἱ βιομηχανίες, εἶναι ἀπαραίτητες οἱ ἐργάσιμες ἡμέρες ὧν 9 καὶ 10 ὡρῶν γιὰ νὰ μειωθεῖ τὸ κόστος καὶ νὰ γίνει δυνατὸς ὁ συναγωνισμὸς μὲ τὴ βιομηχανία ἄλλων χωρῶν ποὺ ἔχουν πιὸ σύγχρονο ἐξοπλισμὸ καὶ καλύτερα ἐκπαιδευμένη ἐργατικὴ δύναμη τῆς ὁποίας ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀπόδοση εἶναι ἀνώτερη.

Ἀπὸ τὴν πλευρά τους, οἱ ἐπιθεωρητὲς ἐργασίας, λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τους, δὲν μποροῦν νὰ ἐπιθεωροῦν τὰ ἐργοστάσια παρὰ μόνο κάθε δύο μὲ τρία χρόνια καὶ εἶναι ἔτσι σὲ ἀδυναμία νὰ ἀσκήσουν ἀποτελεσματικὴ ἐπίβλεψη.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΑ

Ἡ ἐργασία τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν χρησιμοποιεῖται εὐρέως στὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο.

Κατὰ τὴν διάρκεια μιᾶς ἐρεύνης ποὺ διεξήχθη τὸ 1927 - 1928 ἀπὸ τὸν ἐπιθεωρητὴ ἐργασίας τῆς 1ης περιφερείας (Ἀθήνα, Πειραιᾶς, Πελοπόννησος κλπ.) σὲ ὁρισμένες βιομηχανίες ταπητουργίας, νηματουργίας, ὑφαντουργίας καὶ κυπροποιΐας διαπιστώθηκε ὅτι τὸ προσωπικό τους ἀποτελεῖται ἀπὸ 14.238 γυναῖκες καὶ 1.748 ἄνδρες.

Κατὰ τὸ 1928 πάλι, κατὰ τὴν διάρκεια ἐρευνῶν στὴν περιοχὴ Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, διαπιστώθηκε ὅτι 516 ἐπιχειρήσεις μὲ προσωπικὸ 21.748 ἄτομα, ἀπασχολοῦσαν 13.147 γυναῖκες καὶ παιδιά.

Ἡ Ἑλλάδα ἔχει ἐπικυρώσει τὴν διεθνὴ σύμβαση ἐργασίας τοῦ 1919 ἡ ὁποία ὁρίζει τὴν ἡλικία τῶν 14 ἐτῶν σὰν ὅριο γιὰ τὴν εἴσοδο τῶν παιδιῶν στὴ βιομηχανία. Ἀλλὰ ἡ διεθνὴς σύμβαση, παρὰ τὸ ὅτι ἔγινε νόμος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν ἐφαρμόζεται πλήρως. Ἡ ἔρευνα στὴν 1η περιφέρεια ἀποκάλυψε ὅτι μεταξὺ 15.986 ἐργαζομένων συμπεριλαμβάνονται 214 ἀγόρια ἡλικίας 13 ἕως 14 χρονῶν καὶ 2.309 κορίτσια ἡλικίας 9 ἕως 14 χρονῶν. Οἱ ἴδιοι οἱ ὑπάλληλοι εἶδαν, ἐπιπλέον μὲ τὰ μάτια τους σὲ ὁρισμένες βιομηχανίες ταπητουργίας παιδιὰ ἡλικίας 7 ἕως 8 χρονῶν νὰ ἐργάζονται στὸ πλευρὸ τῶν μητέρων τους.

Κατ' ἐπανάληψη, τὸ Διεθνὲς Γραφεῖο Ἐργασίας ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στὶς καταστροφικὲς συνέπειες αὐτῆς τῆς κατοστάσεως πάνω στὴν ὑγεία τῶν παιδιῶν καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ τηρηθεῖ πληρέστερα ἡ διεθνὴς σύμβαση. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Οἰκονομίας ποὺ δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν μὴ ἐφαρμογὴ τῆς δι-

θνοῦς συμβάσεως καταβάλλει σοβαρὲς προσπάθειες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἀλλὰ μὲ μερικὴ μόνο ἐπιτυχία γιὰ λόγους, οἱ ὁποῖοι σημαντικοὶ τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ἀκόλουθοι.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐργασίας δὲν εἶναι ἐπαρκὴς γιὰ ἐτήσιες ἐπιθεωρήσεις ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ ἀποτελεσμαστικότητα, ποὺ εἶναι ἐξίσου ἐπιφορτισμένη μὲ τὸ καθῆκον τοῦ ἐλέγχου, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ διεκπεραιώσει λόγω ἐλλείψεως προσωπικοῦ.

Οἱ πόροι ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν εἶναι ἀνεπαρκεῖς καθὼς οἱ μισθοὶ εἶναι πολὺ χαμηλοὶ καὶ ἡ ἐργασία τῶν παιδιῶν εἶναι στὴν καλύτερη περίπτωση μιὰ οἰκονομικὴ ἀνάγκη.

Τὸ ἐπιχείρημα τῆς οἰκονομικῆς ἀνάγκης εἶναι ἰδιαίτερα σοβαρὸ στὴν περίπτωση τῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν, ποὺ συμπεριλαμβάνουν πολλὲς χῆρες καὶ ὀρφανά. Ἐπίσης, συχνὰ οἱ ἴδιες οἱ μητέρες ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες νὰ ἐκμισθώσουν τὴν ἐργασία τῶν παιδιῶν τους.

Καὶ τέλος, πρέπει νὰ λεχθεῖ, οἱ ἴδιοι οἱ ἐργοδότες δέχονται εὐχαρίστως τὴν παιδικὴ ἐργασία τὴν ὁποία πληρώνουν μὲ τοὺς γελοίους μισθοὺς τῶν 10, 12 ἢ 15 δηναρίων γιὰ ἡμερήσια ἐργασία 9 - 10 ὡρῶν καὶ πολὺ συχνὰ περισσότερο.

Οἱ συνέπειες στὴν ὑγεία τῶν παιδιῶν εἶναι πολὺ πιὸ σοβαρὲς γιατὶ τὰ ἐργοστάσια, ἐργαστήρια καὶ καταστήματα δὲν παρέχουν τὶς ἀπαραίτητες ἐγγυήσεις ὑγιεινῆς καὶ γιατὶ παιδιὰ κάτω τῶν 14 ἀσκοῦν κουραστικὰ καὶ ἀνθυγιεινὰ ἐπαγγέλματα, στὴν καπνοβιομηχανία, τὴν νηματουργία βάμβακος κλπ.

Παρὰ τὴν ἀπουσία ἀκριβολογημένων στατιστικῶν, εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ θνησιμότητα καὶ ἡ νοσηρότητα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἐκτεταμένες μεταξὺ αὐτῶν τῶν παιδιῶν τῶν ὁποίων ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξη σταματᾶ καὶ ἡ ὑγεία κακοπαθαίνει λόγω τῆς παρατεταμένης παραμονῆς στὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ἐργαστήρια.

Ἡ ἀπασχόληση τῶν παιδιῶν ὑπὸ τέτοιες συνθῆκες εἶναι κοινωνικὸ λάθος καὶ τὰ κέρδη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι πολὺ ἰσχνά, δὲν ἀποζημιώνουν γιὰ τὶς σοβαρὲς βλάβες τῆς ὑγείας.

ΥΓΙΕΙΝΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Ἡ Ἑλλάδα ἔχει σύγχρονη καὶ λεπτομερῆ νομοθεσία γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν ὅρων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ποὺ πρέπει νὰ ἐκπληροῦν τὰ ἐργοστάσια, τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰ καταστήματα. Ἀλλά, κατὰ τὴν γνώμη τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐργασίας, αὐτὴ ἡ νομοθεσία δὲν ἐφαρμόζεται παρὰ μόνον πολὺ μερικῶς.

Τὰ μεγάλα σύγχρονα ἐργοστάσια ποὺ δημιουργήθηκαν ἐδῶ καὶ πέντε μὲ ἑξῆ χρόνια ἔχουν γενικῶς καλὲς ἐγκαταστάσεις, ἰδιαίτερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸν φωτισμὸ καὶ τὸν ἀερισμό. Μερικὲς φορές, πάντως, παραμελοῦνται ἀκόμη καὶ στοιχειώδη μέτρα. Εἴδαμε, ἔτσι, σὲ ἐργοστάσιο ντιμπαντιμγίας βάμβακος ποὺ ἔχει κατασκευασθεῖ πρόσφατα, τόπους δουλειᾶς χωρὶς ἐξαεριστῆρες, ἔτσι ποὺ οἱ ἐργάτες δουλεύουν ὅλη τὴν ἡμέρα μέσα σ' ἕνα σύννεφο σκόνης.

Σὲ μικρὰ ἐργαστήρια, καταστήματα καὶ γραφεῖα ἡ κατάσταση εἶναι, ὅπως ἔλεγα, γενικῶς κατασπρωκή. Ἐργάτες καὶ ὑπάλληλοι συνωστίζονται σὲ μικροὺς ὑγιεινοὺς χώρους. Τὰ περισσότερα ἀρτοποιεῖα, ζαχαροπλαστεῖα, ραφτάδικα, ταπητουργικὰ ἐργαστήρια, κυτιοποιία, παπουτσάδικα, τυπογραφεῖα κλπ. εἶναι ὑπόγεια καὶ φωτίζονται ἀπὸ ἕνα μόνο παράθυρο ὑψος τοῦ δρόμου ποὺ εἶναι μονίμως κλειστὸ γιὰ νὰ μὴν μπαίνει ἡ σκόνη τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ κρύο τὸν χειμώνα. Αὐτὰ τὰ ἐργαστήρια καὶ μαγαζιὰ ἔχουν τὰ τελευταῖα χρόνια πολλαπλασιασθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰσροὴ στὶς πόλεις τῶν προσφύγων ποὺ στὴν πλειοψηφία τους γίνονται θιοτέχνες ἢ μικρέμποροι. Μετὰ ἀπὸ τὶς πολύωρες ἡμέρες ἐργασίας σὲ αὐτοὺς τοὺς χώρους, ἐργάτες καὶ ὑπάλληλοι πηγαίνουν στὰ σπίτια τους ποὺ εἶναι πολὺ συχνὰ σὲ σκοτεινὲς τρώγλες, μικρὰ καὶ κακῶς διαιρεμένα.

Ὑπὸ τέτοιες συνθῆκες ἐργασίας καὶ διαμονῆς, ἐργάτες καὶ ὑπάλληλοι προκαλοῦνται πλήρως νὰ γίνουν θύματα ἐπιδημιῶν καὶ ὅλλων νόσων, ἰδιαίτερα τῆς φυματίωσης. Ἂν καὶ δὲν ἔχουμε στατιστικές, οἱ ἐπιθεωρητὲς ἐργασίας ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ νοσηρότητα καὶ ἡ θνησιμότητα εἶναι ἰδιαίτερα ἀναπτυγμένες μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων.

Οἱ ἐπιθεωρητὲς ἐργασίας δὲν μποροῦν νὰ ἐπιβάλουν σεβασμὸ στὸ νόμο γιατὶ εἶναι πολὺ λίγοι καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀσκοῦν κανονικὴ ἐπίβλεψη. Ἐκτὸς αὐτοῦ, οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν μικρῶν ἐργαστηρίων καὶ καταστημάτων εἶναι, στὶς περισσότερες περιπτώσεις, τόσο φτωχοὶ ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ κόστος ἐκσυγχρονισμοῦ ὅλων τῶν ἀναγκῶν ὑγιεινῆς.

ΜΙΣΘΟΙ

Οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐργαζομένων εἶναι γενικῶς πολὺ ἰσχνοί. Μὲ βάση τὶς ἀναφορὲς τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐργασίας, οἱ μέσοι μισθοὶ στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιὰ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι.

Παιδιά 10 - 15 ετών : Μέσος μισθός : 12 δραχμές

Γυναίκες 25 - 40 ετών : Μέσος μισθός : 28 δραχμές

Ανειδίκευτοι

εργάτες 30 - 40 ετών : Μέσος μισθός : 40 δραχμές

Ειδικευμένοι

εργάτες 80 - 100 ετών : Μέσος μισθός : 70 δραχμές

Οι ανειδίκευτοι εργάτες είναι οι πιό πολυάριθμοι, όπως είναι άλλωστε οί γυναίκες και τά παιδιά. Τό μέσο επίπεδο μισθών σε άλλα βιομηχανικά κέντρα είναι κατά 20 έως 30% χαμηλότερο από ότι είναι στην Αθήνα και τον Πειραιά.

Αν και δεν έχουμε επίσημες στατιστικές γιά τό ελάχιστο κόστος συντηρήσεως των εργατών και υπαλλήλων, φαίνεται ότι ένας εργάτης, με γυναίκα και δύο παιδιά, θά έπρεπε νά κερδίζει τό λιγότερο 100 δραχμές την ημέρα γιά νά εξασφαλίσει στην οικογένειά του μιά πολύ μέτρια ζωή.

Καθώς οί πραγματικοί μισθοί δεν υπερβαίνουν τις 55 δραχμές την ημέρα γιά την πολύ μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων, τό αποτέλεσμα είναι ένα γενικά πολύ χαμηλό επίπεδο ζωής γιά τις εργατικές οικογένειες, ανεπαρκής διατροφή, άθλια στέγαση, έλλειψη αντίστασης στις αρρώστιες, ανάγκη νά αναζητήσουν δουλειά οί γυναίκες και τά παιδιά κάτω των 14 κλπ.

Οί ανεπαρκείς μισθοί φαίνεται ότι είναι αποτέλεσμα της μεγάλης προσφοράς εργασίας και ιδιαίτερα, της συγκέντρωσης προσφύγων στις πόλεις, πού προκαλεί σοβαρή ανεργία σε πολλά επαγγέλματα, αγοραστική κρίση πού ταλαιπωρεί πολλές βιομηχανίες, και αδυναμία των εργατικών σωματείων νά επιτύχουν την εισαγωγή ενός καθεστώτος συλλογικών συμβάσεων με καλύτερους μισθούς.

Οί εργοδότες, γιά νά εξηγήσουν την αδυναμία τους νά πληρώνουν καλύτερους μισθούς, επικαλούνται την κρίση υποκατανάλωσης των βιομηχανικών προϊόντων από τούς αγρότες, πού επί πολλά χρόνια δημιουργούν μιά μέτρια συγκομιδή, πληρώνουν υψηλούς τόκους, κλπ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οί συνθήκες εργασίας των εργατών και υπαλλήλων θά φαίνονταν, στό σύνολό τους, μή ικανοποιητικές από άποψη υγιεινής λόγω των ανεπαρκών μισθών και του υποσιτισμού των εργατικών οικογενειών, της πολύ ατελούς εφαρμογής των κοινωνικών νόμων

καὶ ἰδιαίτερα τοῦ νόμου περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργοστασίων καὶ ἐργαστηρίων καὶ τῶν νόμων περὶ ἐργασίας γυναικῶν καὶ παιδῶν, τῆς ἀνεπαρκείας τῆς ὑπηρεσίας ἐπιθεωρήσεως ἐργασίας, τῆς ἐλλείψεως μιᾶς ὑποχρεωτικῆς καὶ γενικῆς ἀσφάλειας κατὰ τῶν ἀσθενειῶν.

Φιλο-δικτατορικές τάσεις κατά τό 1932.

III

C 4421/462/19/1932

Ἀπό : Ράμσειϋ
Πρός : Σάμσον

Ἀναφορά Ἀθῆναι, 21 Μαΐου 1932

Ἡ παροῦσα κυβερνητική μεταβολή καί οἱ παραπάνω ἀπεργίες προκάλεσαν τίς συνήθεις φῆμες τῆς ἀγορᾶς καί τοῦ καφενείου περί ἐπικείμενου πραξικοπήματος ἀπό στρατηγό ποῦ θά ἀνακηρυσσόταν δικτάτορας. Οἱ ὑποψήφιοι πού ἀναφέρονται εἶναι οἱ στρατηγοί Πάγκαλος, Πλαστήρας, Κονδύλης καί Ὀθωναῖος.

Ὁ στρατηγός Πάγκαλος, δικτάτορας τό 1926, ζεῖ πρός τό παρόν στήν Ἐλευσῖνα, κάπου 13 μίλια μακρυά ἀπό τήν Ἀθήνα. Ἐδῶ καί κάμπουσο καιρό ἐκδίδει μιά ἐφημερίδα στήν Ἀθήνα καί ἔχει ὀπαδούς μεταξύ τῶν νέων ἀξιωματικῶν στρατοῦ καί περισσότερους μεταξύ τῶν πρώην μονίμων καί ἐφέδρων ἀξιωματικῶν τήν ὑπηρεσία τῶν ὁποίων τερμάτισε ἡ σημερινή κυβέρνηση. Τό Λαϊκό Κόμμα, κατά σκανδαλώδη κάποιο τρόπο, ὑποστηρίζει τόν στρατηγό Πάγκαλο, ποῦ ἦταν ὁ κειρότερος ἐχθρός του τό 1922 καί ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιά τήν ἐκτέλεση πέντε ὑπουργῶν καί ἑνός στρατηγοῦ. Οἱ ὀπαδοί αὐτοῦ τοῦ κόμματος λένε ὅτι χρειάζεται μιά νέα δικτατορία Παγκάλου. Ἡ ἄποψη αὐτή δέν διαμορφώνεται ἀπό πατριωτικά ἀποκλειστικῶς κίνητρα, ἀλλά καί ἀπό τήν πίστη ὅτι μιά δικτατορία τοῦ στρατηγοῦ Πάγκαλου δέν θά διαρκοῦσε πολύ καί ὅτι τό Λαϊκό Κόμμα θά μποροῦσε νά τόν ἀνατρέψει καί νά πιστωθεῖ πολιτικά γι' αὐτό.

Ὁ στρατηγός Κονδύλης, πού ἀνέτρεψε τόν στρατηγό Πάγκαλο τό 1926, πιστεύεται ὅτι δέν εἶναι δημοφιλής στόν στρατό. Ἔχει ὁρισμένα πλεονεκτήματα σάν πολιτικός ὁρκιγός, ἀλλά σέ περίπτωση στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος, ὁ στρατηγός Πλαστήρας εἶναι πιθανό ὅτι θά ἦταν πιό ἐπιτυχής. Οἱ δύο αὐτοί στρατηγοί, ποῦ τόν Μάρτιο εἶχαν συμφιλιωθεῖ, τώρα διαφωνοῦν.

Ὁ στρατηγός Ὀθωναῖος, ποῦ διοικεῖ τίς στρατιωτικές δυνάμεις

στὴ Θεσσαλονίκη, ἔχει μεγάλη ἐπιρροὴ στὸν στρατὸ καί, ἂν ἀποφάσιζε νὰ κινηθεῖ, θὰ ἀκολουθεῖτο ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ὁ στρατὸς πιστεύεται ὅτι θὰ ἀντιπάξει βία σὲ ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ ἀντιμοναρχικοῦ καθεστῶτος.

Εἶναι ἴσως μᾶλλον πρόωρο νὰ ἀναφέρονται οἱ παραπάνω δυνατότητες, ἀλλὰ ἡ κατάσταση τείνει νὰ σκοτεινιάζει κάπως μὲ τὴν παραίτηση τοῦ Βενιζέλου. Πρὸς τὸ παρὸν τὸ θέμα εἶναι τί κυβέρνηση θὰ σχηματισθεῖ καὶ πῶς θὰ γίνει δεκτὴ ἀπὸ τὸ κοινό.

Ἡ βλιγέοφη δικτατορία τοῦ Πλαστήρα, τὸ 1933.

IV

C 2492/399/19/1933

Ἀπό : Ράμσαυ
Πρός : Σάμον

Ἀναφορά

Ἀθῆναι, 7 Μαρτίου 1933

Ἡ Ἀθήνα ἐξεπλάγη κατὰ τὶς πρωινὲς ὧρες τῆς 6ης Μαρτίου μαθαίνοντας, ὅτι, κατὰ τὴν νύκτα, ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας, ἀρχηγὸς τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1922, εἶχε καταλάβει τὴν ἐξουσία καὶ προκήρυξε δικτατορία. Τὸ ὑπουργεῖο στρατιωτικῶν καταλήφθηκε χωρὶς ἀντίσταση στὶς 4 τὸ πρωὶ καὶ ἡ ὁστυνομία ἀκολούθως κατέφερε ὅλες τὶς ἐφημερίδες ποὺ ἦταν ἕτοιμες γιὰ διανομὴ καὶ κατέλαβε τὸ ταχυδρομεῖο καὶ ἄλλο ὑπουργεῖο. Ἔνοπλες περίπολοι ἔθεσαν ὑπὸ ἔλεγχο στρατηγικὰ σημεῖα τῆς πόλης. Συνελήφθησαν οἱ Ἰ. Ράλλης καὶ Στράτος, μέλη τῆς κυθέρνησης Τσαλδάρη τοῦ 1932 - 33, ἐνῶ ὁ Τσαλδάρης ἐτέθη ὑπὸ κατ' οἶκον περιορισμό. Οἱ συλλήψεις ἀνακλήθηκαν λίγες ὧρες ἀργότερα.

Ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος ἀγνοοῦσε τὶς ἐξελίξεις, ἔλαβε πληροφορίες ἐπὶ τῆς καταστάσεως στὶς 7 τὸ πρωὶ ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Κατηκάκη, ὑπουργὸ στρατιωτικῶν, ὁ ὁποῖος ταυτοχρόνως ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του. Στὴ θέση του, μὲ τὴν σύμφωνη γνώμη τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας, διορίσθηκε ὁ στρατηγὸς Κ. Μανέττας, διοικητὴς τοῦ Α΄ σώματος στρατοῦ. Ὁ Βενιζέλος τότε ἔκανε γνωστὸ στὸν Πλαστήρα ὅτι τοῦ προσέφερε διαφυγή, μὲ θωρηκτό, στὸ ἐξωτερικό, ἀλλὰ ὁ Πλαστήρας δὲν δέχτηκε τὴν προσφορά. Ὁ Βενιζέλος ἀκολούθως ρώτησε τὸν Μανέττα ἂν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιβάλει τὸ νόμο μὲ τὶς δυνάμεις ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του. Ὁ Μανέττας ἀπάντησε ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε χωρὶς αἱματοχυσία, ἀλλὰ ἂν τὸν διέταζαν οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες θὰ ἐκτελοῦσε τὶς διαταγές τους. Ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Τσαλδάρης ἀποδοκίμασαν μέτρα ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ὁδηγήσουν σὲ αἱματοχυσία.

Τὸ μεσημέρι, ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας ἐξέδωσε ἕνα διάταγμα, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα τῆς κυθερνήσεως, τονίζοντας, ὅτι, λόγω τῆς ἀπειλῆς νὰ διαταραχθεῖ ἡ τάξη, ἐπέβαλλε στρατιωτι-

κὸ νόμο. Ταυτοχρόνως, ἐτοιχοκολλεῖτο ἀπὸ ὁδρόμους καὶ διενέμετο ἀπὸ ἀεροπλάνα καὶ στρατιῶτες σὲ αὐτοκίνητα μία προκήρυξή του στὴν ὁποία ἀνακοινώνετο ἡ ἐγκαθίδρυση δικτατορίας καὶ ἡ ἐπιθολὴ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου. Μὲ νέα προκήρυξη, ποὺ ἐξεδόθη κατὰ τὶς 8 ἡ ὥρα, ὁ Πλαστήρας ἐξηγοῦσε ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα δημιούργησε μία κατάσταση στὴν ὁποία ἦταν ἀδύνατη ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας καὶ ὅτι εἶχαν ἤδη σημειωθεῖ ταραχὲς ποὺ ἀπειλοῦσαν νὰ δημιουργήσουν πολιτικὴ ἀναρχία (αὐτὴ ἦταν ἀναφορὰ σὲ τηλεγραφήματα γιὰ ἐπιθέσεις σὲ σπίτια καὶ μαγαζιὰ βενιζελικῶν σὲ διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἀνακοίνωση μιᾶς τοπικῆς νίκης τῆς ἀντιπολιτεύσεως). Ἦταν συνεπῶς ὑποχρεωμένος νὰ ἐπέμβει καὶ νὰ ἀναλάβει τὴν ἐξουσία, ἐν γνώσει τῶν εὐθυνῶν ποὺ αὐτὸ συνεπαγόταν. Ὑποσχέθηκε ἀκολούθως ὅτι ἐντὸς τῆς ἡμέρας θὰ ὁρκιζόταν μία κυβέρνηση ποὺ θὰ ἐγγυᾶτο εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, οἰκονομικὴ ἀποκατάσταση καὶ κοινωνικὴ τάξη.

Ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας εἶχε λίγη ἐνεργὸ ὑποστήριξη ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῶν κυβερνητικῶν κομμάτων, ποὺ θεωροῦσαν τὴν πράξη του ἀχρεῖαστη καὶ προϊὸν τῆς θερμοκεφαλιᾶς του. Καταπτυχόταν προφανῶς ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις τῶν ἀκροτήτων ποὺ ἀκολούθησαν τὴν βασιλικὴ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ 1920 καὶ ἀνησυχοῦσε ἀπὸ τὴν ἀπειλή, ποὺ διατύπωνε ἀκριβῶς ὄργανα τοῦ τόπου τῆς ἀντιπολιτεύσεως, νὰ ἐπαναληφθοῦν αὐτὲς οἱ ἀκρότητες σὲ ἀκόμη εὐρύτερη κλίμακα. Τὸν φόβο αὐτὸν συμμερίζονταν πολλοί.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀντιπρόσωποι τοῦ Βενιζέλου εἶχαν συσκεφθεῖ μὲ ἀντιπροσώπους τοῦ Τσαλδάρη, ποὺ ἔδωσε διαβεβαιώσεις ὅτι τὸ Λαϊκὸ Κόμμα δὲν εἶχε τὶς προθέσεις ποὺ τοῦ ἀποδίδονταν. Κανονίσθηκε νὰ ἐξετασθεῖ ἡ κατάσταση ἀπὸ τοὺς δύο ἡγέτες καὶ τὸν πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας στὶς 5 τὸ ἀπόγευμα. Στὴν συνάντηση αὐτή, ποὺ διήρκεσε πάνω ἀπὸ μία ὥρα, ὁ Βενιζέλος ὀρκικὰ ἀρνήθηκε νὰ ἀναλάβει τὴν πρωθυπουργία ὁ Τσαλδάρης, ἀλλὰ νὰ δοθοῦν τὰ ὑπουργεῖα στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν σὲ ἀξιωματικοὺς τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Πλαστήρα. Ὁ Τσαλδάρης ἀπέρριψε ἀμέσως αὐτὴ τὴ λύση. Προτάθηκε ἀκολούθως ὁ σχηματισμὸς μιᾶς οἰκουμενικῆς κυβέρνησης ὑπὸ τὸν Τσαλδάρη καὶ ὁ Βενιζέλος δήλωσε ὅτι εἶχε τὴν ὁριστικὴ πρόθεση νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ ὅτι ὁ Τσαλδάρης θὰ εἶχε νὰ κάνει μὲ τὸν Καφαντάρη σὰν ἀντιπρόσωπο τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ Τσαλδάρης ἀπέρριψε καὶ αὐτὴ τὴν λύση.

Ἀναζητήθηκε τότε ἕνας εἰρηνικὸς τρόπος νὰ πεισθεῖ ὁ Πλαστήρας νὰ παραιτηθεῖ, ἀλλά, κατὰ τὸν στρατηγὸ Μανέττα ποὺ τοῦ ζητήθηκε πάλι ἡ γνώμη, αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατόν. Ἡ ἑπόμενη πρόταση

προέβλεπε τὸν σχηματισμὸ μιᾶς ἀκομματικῆς κυβέρνησης ἀπὸ ἀξιωματικοὺς καὶ πολίτες ποὺ θὰ ὑπηρετοῦσε ὅως ὅτου συνεδρίαζε ἡ Βουλή, ὁπότε θὰ παρέδιδε τὴν ἐξουσία στὸ Κόμμα ποὺ θὰ κέρδιζε τὴν πλειοψηφία στὶς ἐκλογές. Ὁ Τσαλδάρης, χωρὶς νὰ συμφωνεῖ ἢ νὰ διαφωνεῖ, ἐπέτρεψε στὸν Ζαΐμη καὶ τὸν Βενιζέλο νὰ ἀναζητήσουν μία λύση. Τελικὰ ἔγινε δυνατὸ νὰ πειοθοῦν νὰ συμμετάσχουν στὴν κυβέρνηση οἱ στρατηγοὶ Κ. καὶ Θ. Μανέτας, Α. Μαζαράκης καὶ Θ. Τσιμικάλης. Ὁ στρατηγὸς Ὀθωναῖος, ποὺ βρισκόταν σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Τσαλδάρη, δέχθηκε νὰ ἀναλάβει τὴν προεδρία της καὶ οἱ ἀντι-ναύαρχοι Δημοβλης καὶ Δεμέστιχας συμπλήρωσαν τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο, μὲ ἐξαίρεση τοὺς τρεῖς πολίτες μέλη του. Οἱ στρατιωτικοὶ ὁρκίστηκαν στὶς 6 τρέχοντος καὶ οἱ πολίτες θὰ ὁρκισθοῦν σήμερα. Ὁ Μαυρουδῆς, γενικὸς διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, θὰ γίνει, ὅπως πληροφοροῦμαι, Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν.

Ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας παρέδωσε τὴν ἐξουσία χωρὶς δυσκολίες καὶ πῆγε σπίτι του. Δήλωσε ὅτι μὲ τὴν πράξη του ἐπέφερε μιὰ κατάσταση ποὺ ἀποκλείει ὁποιαδήποτε ἐπανάληψη τῶν σκηνῶν τοῦ 1920 καὶ ὅτι εἶναι συνεπῶς ἱκανοποιημένος γιὰ ὅ,τι ἔκανε.

Ἡ νέα κυβέρνηση ἀκύρωσε ὅλα τὰ μέτρα ποὺ ἐπιβλήθηκαν ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Πλαστήρα καὶ κατάργησε τὸν στρατιωτικὸ νόμο.

Φασιστικές οργανώσεις στὴν Ἑλλάδα.

V

L 1024/1301050 - 52

Ἀπό : Ἄϊζενλορ
Πρός : Νιούραθ

Ἀναφορά ὑπ' ἀριθ. 82 - 12 9/5 Ἀθῆναι, 9 Μαΐου 1934

Ἀναφορικῶς μὲ τὶς ὁδηγίες τῆς 28ης Μαρτίου.

Ἐσωκλείω κατάλογο τῶν ὑφισταμένων στὴν Ἑλλάδα ὀργανώσεων σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω ὁδηγίες. Πραγματικῆς σημασίας εἶναι μόνο τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι αὐστηρὰ ὀργανωμένο καὶ καθοδηγούμενο, καὶ ἡ ἑβραϊκὴ κοινότητα στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ ἀριθμεῖ πάνω ἀπὸ 60.000 μέλη. Οἱ ἀντι-κομμουνιστικές, φασιστικὲς καὶ ἐθνικο-σοσιαλιστικὲς ἑλληνικὲς ὀργανώσεις εἶναι κατακερματισμένες καὶ ἡ ἀνάπτυξή τους ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀπειθαρχία τοῦ λαϊκοῦ χαρακτήρα, τὴν τάση νὰ λένε πολλὰ λόγια καὶ τὴν ἀντίθεση πρὸς δυναμικῆς μορφῆς δράση. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι πατριώτης, ἀλλὰ τὸ κράτος καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ προσφέρει ὁποιαδήποτε θυσία γιὰ τὸ κράτος τοῦ εἶναι, σὰν ἰδέες, ξένα. Ἡ πολιτικὴ θεωρεῖται τελείως γενικά, εἴτε σὰν αὐτοσκοπὸς εἴτε σὰν μέσο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ὑλικῶν συμφερόντων.

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΕΕΕ). Ἕδρα· Θεσσαλονίκη. Τάσεις: ἐθνικὴ πατριωτικὴ ἕνωση, ἀντισημιτική.

Σημείωση: Πέρασε, στὴν προσπάθειά της νὰ μετατραπεῖ σὲ πολιτικὸ κόμμα, κατακερματίσθηκε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μειωθεῖ σημαντικὰ ἡ σημασία της.

2. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΘΝΙΚΟ - ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ (Γεώργιος Μερκούρης). Ἱδρύθηκε τὸ 1932 καὶ στὰ σύνταξή ἀποτελεῖ κακὴ προσπάθεια ἀπομίμησης τοῦ χιτλερικοῦ κινήματος.

Ἡ οἰκογένεια Μερκούρη θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει στὰ βασιλόφρονα, ἀντι-βενιζελικὰ στοιχεῖα. Ὁ πατέρας τοῦ Γ. Μερκούρη ἔκανε

τὴν θέση τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων λόγω λαθῶν στὴν ἐκλογική του τακτική καὶ τῆς προσπάθειάς του νὰ στραφεῖ πρὸς τοὺς βενιζελικούς. Ὁ Γ. Μερκούρης, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκάρωσή του ἀπὸ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα, προσπαθεῖ νὰ κερδίσει νέο ἔδαφος μὲ τὸ παραπάνω, μᾶλλον πολιτικό, κόμμα.

3. ΣΙΔΗΡΑ ΕΙΡΗΝΗ. Ἐθνικὴ ἀμυντικὴ ὀργάνωση ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Νικλαμπου, συνταγματάρχη ἐφ. καὶ παλαιοῦ ὀπαδοῦ τοῦ στρατηγοῦ καὶ δικτάτορα Πάγκαλου.

Μέλη της εἶναι κυρίως ἀξιωματικοὶ τοῦ Πάγκαλου ποὺ ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸν στρατό, παλαιοὶ πολεμιστὲς καὶ νεολαία. Αὐτὴ ἡ ὀργάνωση δὲν ἔχει ἀποκαλύψει πολιτικὴ σημασία.

4. ΕΘΝΙΚΟ-ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ — ΘΡΑΚΗΣ. Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ κατ' ἀρχὴν ὑπάρχει ἁπλῶς στὰ χαρτιὰ καὶ ἔχει ἐλάχιστους ὀπαδοὺς στοὺς ὁποίους ἀποδίδονται σπουδαῖα ἀξιώματα. Ἀποτελεῖ περισσότερο μία κακὴ προσπάθεια ἀπομίμησης τοῦ χιτλερικοῦ κινήματος. Εἶναι ἀντισημιτική.

5. ΠΑΜΦΟΙΤΗΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ. Ἐθνικὸς σύνδεσμος ποὺ ἀποτελεῖ σημαντικὸ ἀντίβαρο στὶς ἰσχυρὲς κομμουνιστικὲς ὁμάδες φοιτητῶν στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

6. Τοπικὴ ὁμάδα τοῦ ἰταλικοῦ Fascio.

Τὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου, τὸ 1935.

VI

Β 1901/31/19/1935

Ἀπό : Γουάτερλω
Πρός : Σάθμον

Ἀναφορά — Ἀθῆναι, 16 Μαρτίου 1935

Κατὰ τὶς 8.15΄ τὸ ὄρθρο τῆς Παρασκευῆς, 1ης τρέχοντος, παρομονὴ τῶν ἐπάκρεω, ἡ Ἀθήνα τρόμαξε ἀπὸ τοὺς ἤχους τῶν πυροβολισμῶν, ποὺ συνεχίσθηκαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς σκοτεινῆς καὶ θυελλώδους νύκτας, μέ, κατὰ συχνὸ διαστήματα, ἀσφαιρους κανονιοβολισμοὺς ἀπὸ τὰ κανόνια τοῦ Λυκαβητοῦ. Ἑνωρὶς τὸ ἑπόμενο πρωὶ ἔγινε γνωστὸ ὅτι μία ὁμάδα ἀντιμοναρχικῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ εἶχε καταλάβει τὸ ναύσταθμο τῆς Σαλαμίνας καὶ εἶχε πάρει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου στὴν Κρήτη καὶ ὅτι ἡ κυβέρνηση κατὰ τὴν διάρκεια τῆς νύχτας, εἶχε ἀναπτυλάβει τὸν ναύσταθμο καὶ εἶχε ἐξουδετερώσει μερικὲς μὴ νομιμόφρονες μονάδες τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν. Οἱ ἐξελίξεις, ποὺ τερματίσθηκαν μὲ τὴν κατάρευση τοῦ κινήματος στὴν Μακεδονία καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ κωλαίνοντος Ἀβέρωφ στὴν Σαλαμίνα τὴν νύκτα τῆς 12ης πρὸς τὴν 13η Μαρτίου, ἔχουν δοθεῖ συνοπτικὰ στὰ καθημερινά τηλεγραφήματά μου...

Εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ τὸ κίνημα εἶχαν προετοιμασθεῖ ἐπὶ μακρόν, ὑπὸ τόπε ποὺ ἦλθε στὴν ἐξουσία ἡ κυβέρνηση Τσαλδάρη, μὲ τὴν καταστροφικὴ ἐπέμβεση τῆς πολιτικῆς στὸ ναυτικό, ὑπὸ τὴν ἐκκεντρικὴ καὶ ἀνεύθυνη καθοδήγηση τοῦ ὑπουργοῦ ναυτικῶν ναυάρχου Χατζηκυριάκου καὶ στὸν στρατό, ἐξ αἰτίας τῶν κακομελετημένων προσπαθειῶν τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν νὰ μαγειρεύσει, γιὰ ἀντι-βενιζελικοὺς σκοποὺς, τὶς προαγωγὲς ἀξιωματικῶν. Στὸν ἴδιο χῶρο, ἡ σπάση τῆς κυβερνήσεως ἔναντι τοῦ δημοκρατικοῦ καθεστῶτος ἔστειρε γόνιμο σπόρα. Ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἀπολυθεῖ λόγω τῆς συμμετοχῆς τους στὸ κίνημα τοῦ Πλαστήρα τὸ 1933, καὶ ποὺ ἔτσι εἶχαν πρόσθετους λόγους νὰ εἶναι δυσαρεστημένοι, πείσθηκαν (κατὰ τὴν γνώμη μου ἐσφαλμένα) ὅτι ἡ κυβέρνηση ἑτοίμαζε

αργὰ ἀλλὰ σίγουρα τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς μοναρχίας. Ἡ ἀποφασιστικότητα νὰ προλάβουν τὴν ὁλοκλήρωση αὐτῶν τῶν σχεδίων τοὺς ἔδωσε πρόσκημα, ποὺ σὲ πολλὲς περιπτώσεις γινόταν γνήσια πιστευτό, γιὰ δράση. Οἱ ὑποψίες τους εἶχαν αὐξηθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν δημοσίευση, πρὶν ἀπὸ μερικὲς ἑβδομάδες, στὴν ἐφημερίδα τοῦ ὀργανωτῆ τῆς ἀποπείρας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βενιζέλου, μιᾶς συνέντευξης τοῦ πρώην βασιλιᾶ στὴν ὁποία τόνιζε τὴν πεποίθησή του ὅτι ἡ δυναστεία θὰ παλινορθωνόταν ἐντὸς τοῦ ἔτους, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπιστράτη, καὶ προσπατεύθηκε ἀπὸ τὴν ἀστυνομία, μιὰ συγκέντρωση βασιλοφρόνων στὴ Θεσσαλονίκη μὲ σύνθημα «Κάτω ἡ Δημοκρατία», ἐνῶ ἀπαγορεύθηκε μιὰ δημοκρατικὴ συγκέντρωση διαμαρτυρίας κατὰ τῆς βασιλικῆς προπαγάνδας.

Πρὶν ἀπὸ δύο μῆνες ἐψιθυρίζετο ὅτι ἦταν ἕτοιμο νὰ ἐκραγεῖ ἕνα στασιαστικὸ κίνημα ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καθὼς δὲν ἔγινε τίποτε, δὲν θεώρησα ὅτι ἄξιζε τὸν κόπο νὰ σᾶς ἀναφέρω τὴν φήμη. Ἔγινε ἀργότερα γνωστό, ὅτι ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος προσεγγίσθηκε γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τοῦ κινήματος, ἀρνήθηκε νὰ σχετισθεῖ, ὑποχρεώνοντας ἔτσι τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν προσωρινὰ τὰ σχέδιά τους. Μεταξὺ αὐτῶν, οἱ πιὸ ἀπελπισμένοι φαίνεται, πάντως, ὅτι συνέχισαν νὰ συνωμοτοῦν σὲ στενότερο κύκλο. Σύμφωνα μὲ μία ἀναφορά, ἡ ἔκρηξη εἶχε καθορισθεῖ γιὰ τὴν 25η Μαρτίου, ὅταν ἡ κυβέρνηση καὶ ἡ φρουρὰ θὰ ἦταν ἀπασχολημένες μὲ τελετὲς στὴν Μητρόπολη. Σύμφωνα μὲ μία ἄλλη, εἶχε καθορισθεῖ γιὰ τὸ Σάββατο, 2 Μαρτίου, τὴν ἔναρξη τῶν ἀπόκρεω, καὶ ἐπιστεύσθηκε πρὶν τὴν ὥρα του ὅταν μαθεύτηκε ὅτι εἶχαν συλληφθεῖ οἱ στασιαστὲς ἀξιωματικοὶ στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦταν ὁ λόγος, τὸ κίνημα ἐκινητοποιήθηκε σὰν μισοτελειωμένο ὅπλο.

Ἡ φύση καὶ ὁ βαθμὸς τῆς συνενοχῆς τοῦ Βενιζέλου εἶναι ἀκόμη σκοτεινά. Οἱ κυβερνητικοὶ κύκλοι καί, στὴν πραγματικότητα, ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς βενιζελικούς, ἐκφράζουν τὴν πλήρη πεποίθηση ὅτι τὸ κίνημα ἦταν προετοιμασμένο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία του καὶ ὅτι κρυμμαδοτήθηκε ἀπὸ τὴν Ἕλενα Βενιζέλου. Μιὰ πιὸ πιθανή, ἴσως, — καὶ σίγουρα πιὸ μεγαλόψυχη — ἄποψη εἶναι ὅτι ὁ Βενιζέλος ἀντιτάχθηκε στὸ κίνημα ἕως καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐντεκάτη ὥρα καὶ ἀναμίχθηκε μόνον ὅταν τὰ πλοῖα τῶν στασιαστῶν ἔφθασαν στὴν Κρήτη καὶ ἀναφέρθηκε ὅτι εἶχαν κηρυχθεῖ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση πειρατικά. Ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀλήθεια, οἱ ἀντιμοναρχικοί, στρατιωτικοὶ καὶ πολῖτες, φαίνεται νὰ εἶναι ἐξότατα διχασμένοι· ἡ πλειοψηφία τους θεωρεῖ

ότι ή στάση της κυβέρνησης δεν δικαιολογούσε άκόμη ένα ανατρεπτικό κίνημα, κατανοώντας καλά ότι θά γινόταν άντικείμενο εκμετάλλευσης από τήν κυβέρνηση. Από τήν Εκρηξη καί μετά, οί βενιζελικοί κύκλοι στήν Αθήνα έχουν μία αίσθηση καταστροφής καί (μέ τήν ανακοίνωση από τόν Βενιζέλο ότι ανελάμβανε τήν ορκηγία) φόβου ότι Εκαναν τό μυαλό τους. Η πράξη του αποδιοπομπαίου τόν έντονα από πολλούς από τούς πιό αφοσιωμένους φίλους του, πού έβλεπαν ότι είχε καταστρέψει τήν καρριέρα του πρός όφελος τών πιό βίαιων αντιπάλων του.

Αν καί ή κυβέρνηση ήταν βέβαιη από τήν αρχή ότι είχε τήν δύναμη νά συντρίψει τό κίνημα, δέν νομίζω ότι περίμενε τήν επιτυχία τόσο γρήγορα ή τόσο εύκολα. Είχε χάσει τόν Ελεγχο στή θάλασσα καί ή κύρια σκέψη της ήταν στραμμένη στό Αβέρωφ. Θά βομβάρδιζε τήν Αθήνα καί τόν Πειραιά; Θά επιτίθετο κατά της Θεσσαλονίκης; Θά αποβίβαζε μονάδες νά καταστρέψουν τήν σιδηροδρομική γραμμή κοντά στήν ακτή, νοτίως της Θεσσαλονίκης, κάνοντας, έτσι, τις επικοινωνίες αργές καί επικίνδυνες; Τά ερωτήματα αύτά βασάνιζαν τούς επίσημους τήν περασμένη εβδομάδα καί δυνάμεις οπάθμευαν σε πολλά σημεία κατά μήκος της ακτής της Αττικής σάν φρουρά γιά τήν περίπτωση επίθεσης κατά της πρωτεύουσας. Γιά τόν απλό άνθρωπο είναι μυστήριο γιατί οί σπασιαστές δέν αποδόθηκαν σε καμία από αύτες τις επιχειρήσεις, πού θά μπορούσαν νά έχουν σοβαρές πολιτικές, καί ίσως στρατιωτικές, συνέπειες, προτιμώντας τήν τακτική πού υιοθέτησαν καί πού αποδείχθηκε μάταιη: δηλαδή, νά εξασφαλίσουν τήν υποστήριξη τού Βενιζέλου καί τών νησιωτών (πού υποτίθεται περίμεναν εβδόσεις αρχικών επιτυχιών), νά δημιουργήσουν φιλικές ναυτικές δάσεις από τις οποίες νά διευθύνουν τις επιχειρήσεις, νά αποκτήσουν καύσιμα γιά τά καράβια τους μέ τήν κατάληψη ούδετέρων σκαφών καί νά αποκαταστήσουν επικοινωνία στήν Καβάλα μέ τις κεροσίες δυνάμεις τους στήν Μακεδονία καί τήν Θράκη.

Στίς κεροσίες δυνάμεις, ή Κυβέρνηση είχε τήν τύχη νά διαθέτει, στό πρόσωπο τού Κονδύλη, ένα διοικητή τού οποίου ή δύναμη χαρακτήρα καί ή προσωπική γενναιότητα εξασφαλίζουν τήν εμπιστοσύνη καί τόν σεβασμό τών ανδρών υπό τήν ηγεσία του. Ο ταγματάρχης Σάμπσον μέ πληροφορεί ότι τό σχέδιό του γιά προέλαση στίς κατεχόμενες από τούς σπασιαστές περιοχές, ήταν σωστό καί απλό καί ότι θά ήταν αποτελεσματικό ακόμη καί αν υπήρχε σοβαρή αντίσταση.

Τά κύρια μειονεκτήματα από τά οποία πάσχει ο ελληνικός

στρατὸς ἔχουν γίνει θέμα συχνῶν ἀναφορῶν ἀπὸ παρελθὸν καὶ οἱ παροῦσες ἐπιχειρήσεις δὲν συνέβαλαν στὴν ἀλλαγὴ τῆς χαμηλῆς γνώμης ποὺ εἶχαν οἱ προκάτοχοί μου καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος γιὰ τὴν πολεμικὴ ἱκανότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ σύνολό του. Ἡ γνώμη αὐτὴ ἐπιβεβαιώθηκε, καὶ μὲ τὸ παραπάνω, ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πειθαρχίας ποὺ ἦταν φανερὴ τὴν περασμένη ἑβδομάδα, τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο διοίκησης ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀξιωματικοὺς καὶ τὴν σχεδὸν πλήρη ἔλλειψη διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τῶν ἀνδρῶν μὲ τρόφιμα καὶ πυρομαχικά. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ γίνεται δεκτὴ καὶ ἀπὸ μερικοὺς σκεπτόμενους Ἕλληνες ἀξιωματικοὺς ποὺ νοιάζονται γιὰ τὴν ἐπόδο τοῦ στρατοῦ.

Ἡ δικτατορία τοῦ Κονδύλη, τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1935.

VII

Π 6400/34/19/1935

Ἀπό : Γουώτερλω
Πρός : Χόαρ

Ἀναφορά Ἀθῆναι, 11 Ὀκτωβρίου 1935

Οἱ συνωμοσίες ποὺ ὑπέθαλψαν οἱ δισταγμοὶ τοῦ Τσαλδάρη καὶ ἡ ἐμμονή του νὰ στηρίζεται σὲ κομματικοὺς ἐλιγμοὺς ἐντὸς συνταγματικῶν πλαισίων ὁδήγησαν σὲ κρίση, τὸ πρωὶ τῆς 10ης τρέχοντος, ὅταν σαρώθηκε κάθε μορφὴ συνταγματικῆς κυβέρνησης στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πλῆγμο προετοιμάζόταν ἀπὸ καιρὸ καί, σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις, μὲ γνώση καὶ ἔγκριση τοῦ πρώην θασιλιᾶ, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἄκροι θασιλόφρονες εἶναι γνωστὸ ὅτι εἶχαν στενὲς καὶ συνεχεῖς ἐπαφὲς στὸ Λονδίνο.

Ἂν καὶ εἶχε λιφθεῖ κάθε μέτρο γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ νόθο ἀποτέλεσμα κατὰ τὸ δημοψήφισμα γιὰ θασιλευόμενη ἢ ἀθασίλευτη δημοκρατία, ποὺ ἔχει ὁρισθεῖ γιὰ τὶς 3 Νοεμθρίου, καὶ μολονότι ὁ Τσαλδάρης, ἀφοῦ εἶχε δηλώσει στὴ θουλὴ ὅτι δὲν θὰ ἐξέταζε περίπτωση παλινόρθωσης τῆς μοναρχίας ἐκτὸς καὶ ἂν ἕνα τίμια διενεργημένο δημοψήφισμα ἔδινε μία καθαρὴ πλειοψηφία 65 - 70% ὑπὲρ τῆς μοναρχίας, εἶχε ἐγκαταλείψει αὐτὴ τὴ θέση καὶ εἶχε δεχθεῖ ὅτι, ὑπὸ τὶς γνωστὲς συνθῆκες, ἁπλὴ πλειοψηφία, δηλαδὴ 50% σὺν μία ψῆφος, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ ἐπαρκής, οἱ ἄκροι θασιλόφρονες, ἀντιλαμθανόμενοι ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀμφίθολοι δοσκανονισμοὶ δὲν γίνονταν δεκτοὶ ἀπὸ τὴν μεγάλη πλειοψηφία τῆς κοινῆς γνώμης, ἔδειχναν ἐδῶ καὶ ἀρκετὸ καιρὸ νευρικότητα γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα.

Αὐτὸ συνέθαινε τὴν στιγμὴ

α) ποὺ οἱ ἐφορευτικὲς ἀπιστοιὲς δὲν ἐμφόκειτο νὰ ἀλλάξουν, ἀλλὰ ἐπρόκειτο νὰ συστηθοῦν ἄπως καὶ κατὰ τὶς θουλευτικὲς ἐκλογὲς τοῦ περασμένου Ἰουνίου (τὶς ὁποῖες, κυρίως γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο μποϋκότταρε ἡ ἀντιμοναρχικὴ ἀντιπολίτευση)·

θ) ποὺ οἱ διπλοψηφίες καὶ τριπλοψηφίες τῶν θασιλοφρόνων εἶχαν ἐξασφαλισθεῖ μὲ διάφορα τεχνάσματα·

γ) πού ὁ στρατός θὰ εἶχε τὴν ἄδεια νὰ ψηφίσει, ὄχι στοὺς στρατῶνες, ἀλλὰ ὅπου ἤθελε καὶ ὅσες φορὲς ἤθελε·

δ) ποὺ τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἀνακηρύσσονταν σὲ ἐκλογικὲς περιφέρειες ἀπὸ τοὺς νομάρχες ἀντὶ ἀπὸ τὰ δικαστήρια, ὅπως προβλεπόταν στὸν παλαιὸ νόμο. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ μοναρχικοὶ δὲν εὐελπιστοῦσαν γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα. Φοβοῦνταν ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βασιλικὰ ὀχυρὰ στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, οἱ λαϊκὲς ἀντιδράσεις θὰ μποροῦσαν νὰ ἐξουδετερώνουν ἀπόμη καὶ τὴν ἱερὰ δραστικὴ νοθεία κι ὅτι, σὲ ἀκριβοδήποτε περίπτωση, νοθεία στὴν Κρήτη καὶ σὲ μερικὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου θὰ ἦταν δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη. Στὴν πραγματικότητα, εἶχε γίνει σαφὲς ὅτι ἕνα τέμα διευκρινισμένο δημοψήφισμα δὲν θὰ ἔδινε στοὺς μοναρχικούς, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Τσαλδάρης εἶχε κηρυχθεῖ ὑπὲρ τῆς μοναρχίας, πάνω ἀπὸ 40% τῶν ψήφων. Αὐτὸ δὲν θὰ ἔσωνε τὸν περασμένο Μάϊο, ὅταν οἱ ἀντιδράσεις κατὰ τῆς ἀτυχοῦς βενιζελικῆς ἐξέγερσης εἶχαν συσπειρώσει τὴν μετριοπαθῆ κοινὴ γνώμη στοὺς μοναρχικούς. Ἀλλὰ ἀπὸ τότε τὸ ρεῦμα ἀντιστράφηκε καὶ συνεχίζει νὰ ἀντιστρέφεται, ὁρμητικὰ πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση.

Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν πιὸ φλογερῶν μοναρχικῶν πνευμάτων ἀναπτύσσεται, ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρό, μία κίνηση νὰ ἀπορριφθεῖ τὸ δημοψήφισμα καὶ νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴν βουλὴ ψῆφος γιὰ τὴν ἄμεση παλινόρθωση τοῦ πρώην βασιλιᾶ. Γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέμα περιστράφηκαν οἱ συνωμοσίες τῶν τελευταίων δύο μηνῶν. Μία ἀπὸ τὶς κινήσεις τῶν μοναρχικῶν εἶχε σκοπὸ νὰ προταθεῖ στὴν κυβέρνηση ἡ τροποποίηση τῶν ἀποφάσεων τῆ βουλῆς κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ ζητηθεῖ ἀπὸ τὸν λαὸ νὰ ψηφίσει ὑπὲρ ἑνὸς ἀπὸ τρία καθεστῶτα, δηλαδή, δημοκρατία, μοναρχία ἢ κομμουνισμό, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ 150.000 κομμουνιστικοὶ ψῆφοι, ποὺ θὰ δίνονταν διαφορετικὰ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, θὰ ἦταν ἔτσι δυνατὸν νὰ ἀποσπαστοῦν. Ἡ ἐλπίδα ἀποδείχθηκε μάταια, καθὼς οἱ κομμουνιστὲς ἀποφάσισαν ὅτι, σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, θὰ ψήφιζαν γιὰ τὴν διατήρηση τῆς δημοκρατίας.

Φαίνεται νὰ μὴν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ στρατηγὸς Κονδύλης, ἐνῶ ἰσχυριζόταν ὅτι παρέμενε πιστὸς στὴν ἀπόψη τοῦ Τσαλδάρη ὑπὲρ τῆς διεξαγωγῆς δημοψηφίσματος, ὅπως εἶχε ρυθμιστεῖ, ἐδῶ καὶ ἀρκετὸ καιρὸ ἀναμίχθηκε στὴν κίνηση γιὰ νὰ ματαιωθεῖ τὸ δημοψήφισμα. Καὶ τὸ μόνο θέμα ποὺ ὑπῆρχε τελευταῖο, ἦταν ἂν θὰ προκαταλάμβανε τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὶς ταλαντεύσεις τοῦ Τσαλδάρη γιὰ νὰ ἐπιβάλει λύση μὲ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Ἀντιμετωπίζεται συνεπῶς μὲ σκεπτικισμὸ ἡ ἐπιφανειακὴ λύση ἐξέλιξη ποὺ δόθηκε στὰ γεγονότα τῆς 10ης τρέχοντος, δηλαδὴ ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία ἐπιβλήθηκε στὸν Κονδύλη. Τὰ γεγονότα αὐτὰ δίνονται στὴν τάξη ἰς ἑξῆς: Τὸ πρωί, γιὰ ἀντιμετώπιση τῶν βασιλοφρόνων βουλευτῶν ἐπισκέφθηκε τὸν Τσαλδάρη στὴν Κηφισιὰ καὶ προσπάθησε ματαίως νὰ τὸν πείσει ὑπὲρ τῆς ἄμεσης παλινορθώσης. Ἡ ἀντιπροσωπεία εἶδε σὲ συνέχεια, τὸν στρατηγὸ Κονδύλη, ποὺ ἀπάντησε ὅτι θὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὴ θέση τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἀλλά, ἀμέσως μετά, δέχθηκε ἀπὸ ὑπουργεῖο στρατιωτικῶν τὸν διοικητὴ τοῦ Α΄ σώματος στρατοῦ, στρατηγὸ Παπάγο, τὸν ἀρχηγὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου ναυτικοῦ, ναύαρχο Οἰκονόμου, καὶ τὸν διοικητὴ τῆς Λεμεσοῦ στρατηγὸ Ρέππο. Ἡ τριάδα διακήρυξε ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὶς ἔνοπλες δυνάμεις τοῦ κράτους καὶ ζήτησε τὴν ἄμεση παλινόρθωση τῆς μοναρχίας μὲ ψῆφο τῆς βουλῆς. Στὶς 11 π.μ. ἔφυγαν γιὰ τὴν Κηφισιὰ καὶ καθὼς συνάντησαν τὸν Τσαλδάρη στὸ δρόμο, τὸν πῆραν μαζί τους στὴν Κηφισιά, ὅπου ἔγινε συζήτηση. Ὁ Τσαλδάρης ἀρνήθηκε καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τὸν πληροφόρησαν ὅτι ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν στιγμὴ ἀναλάμβαναν αὐτοὶ τὴν κυβέρνηση τῆς χώρας. Τὸ ἀπόγευμα ὁ Τσαλδάρης προσέβλεψε σὲ σύσκεψη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε μιὰν ἀνακοίνωση ὅπου σημείωνε ὅτι, ἀφοῦ οἱ τρεῖς ὑπουργοὶ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποκρούσουν τὰ αἰτήματα τῶν ἀξιωματικῶν, ἡ κυβέρνηση «θεώρησε ἑαυτὴν παραιτηθεῖσαν». Ὁ Τσαλδάρης εἶπε στοὺς δημοσιογράφους ὅτι ἡ κατάσταση ἐλεγχόταν τώρα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπή.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἐξέδωσε ἀκολούθως μιὰ διακήρυξη στὴν ὁποία τόνιζε ὅτι θεώρησε ἱερὸ καθῆκον της νὰ ἐπέμβει γιὰ νὰ θέσει τέρμα στὴν ὑπάρχουσα ὀλέθρια κατάσταση, ὅτι ὁ Τσαλδάρης καὶ ἡ κυβέρνησή του εἶχαν παραιτηθεῖ, καὶ ὅτι ἡ ἴδια εἶχε αὐτοχριστεῖ ἁρμόδια νὰ διορίσει νέα κυβέρνηση ποὺ θὰ ὁρκιζόταν στὴ βουλή. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐμφανίσθηκε σὲ συνέχεια σὰν νὰ εἶχε πείσει ἕναν κάπως ἀπρόθυμο Κονδύλη νὰ ἀναλάβει τὸ ἔργο.

Ἀμέσως μετὰ ἐμφανίσθηκε ἕνας κατάλογος μελῶν τῆς νέας κυβέρνησης, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἡμέρας ἔγιναν πολλὲς ἀλλαγὲς καὶ τὴ στιγμὴ αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης... Λίγα ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ ἐμφανίζονται μποροῦν νὰ διεκδικήσουν ὁποιοδήποτε διάκριση, ἐκτὸς τοῦ φλογεροῦ φιλοβασιλισμοῦ τους...

Τὸ ἀπόγευμα δημοσιεύτηκε στὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» ἡ ἐπιβολὴ στρατιωτικοῦ νόμου καὶ ἀργότερα μιὰ διακήρυξη τοῦ στρατηγοῦ Κονδύλη ποὺ ἀπαγόρευε ὅλες τὶς ὑπαίθριες συγ-

κεντρώσεις και έξόρκιζε τους πολίτες να συνεχίσουν ήσυχοι τις δουλειές τους. Υπήρχαν στους δρόμους ισχυρές αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις και η πόλη παρέμεινε έντελώς ήσυχη εκτός από τους περιπαρείς βασιλόφρονες που πυροβολούσαν στον αέρα από τα μπαλκόνια.

Η βουλή συνεδρίασε στις 6.30' μ.μ. Οι περισσότεροι από τους ξένους ανταποκριτές αποκλείστηκαν. Υστερα από την ανάγνωση μιας επιστολής του στρατηγού Κονδύλη, που ανακοίνωσε το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης, τα μέλη έδωσαν ένα τροποποιημένο όρκο: ορκίστηκαν ότι θα επιδείξουν νομιμοφροσύνη έναντι της χώρας και θα εκτελούν ευσυνείδητα τα καθήκοντα τους. Ο Τσαλδάρης διακόπηκε από τη βουλή, συνοδευόμενος από τους μισούς περίπου βουλευτές που ήταν παρόντες, αφού πρώτα δήλωσε ότι του είναι αδύνατο να αποδεχτεί τη στρατιωτική επανάσταση. Οι υπόλοιποι βουλευτές ψήφισαν διά βοής υπέρ της κατάργησης της αθασίλευτης δημοκρατίας, της διενέργειας δημοψηφίσματος στις 3 Νοεμβρίου — η αντιβασιλεία θα ασκείται από μεταξύ από την κυβέρνηση — και της προσωρινής επαναφοράς σε ισχύ του συντάγματος του 1911. Αφού ο Μεταξάς ανακοίνωσε ότι θα υποστηρίξει τη νέα κυβέρνηση, η βουλή ανέστειλε τις εργασίες της επ' αόριστον.

Συμπερασματικά, νομίζω ότι οι συνέπειες αυτής της στρατιωτικής επέμβασης πρέπει να αντιμετωπιστούν με ανησυχία. Η ισχυρή υποψία ότι έχει την επιδοκιμασία του πρώην βασιλιά, και ότι, με αυτή την έννοια, είναι μια φτιαγμένη δουλειά, κάνει ακόμη πιο δύσκολη την πίστη ότι η καταστροφή της μεγαλειότητάς του μπορεί να αποβεί προς το καλό της χώρας του ή ότι η θέση της πολιτικής θεσης μπορεί να είναι δημοφιλής ή διαρκής. Στην καλύτερη περίπτωση η στάση ενός μεγάλου μέρους βουλευτών, που τη στιγμή αυτή παραμένει πιστό στον Τσαλδάρη και στις συνταγματικές διαδικασίες, πρέπει να είναι αμφίβολη. Και αυτοί εκπροσωπούν μια μεγάλη μερίδα μετριοπαθούς κοινής γνώμης. Οι δημοκρατικοί, σίγουρα περισσότεροι από τον μισό πληθυσμό της χώρας τώρα και αποκλεισμένοι από τη δημόσια ζωή θα είναι θύματα εκφοβισμού και μπορεί να φτάσουν στο σημείο να μποϋκοτάρουν το δημοψήφισμα, αν γίνει. Εκτός αυτών, υπάρχουν άρκετές ανησυχαστικές πιθανότητες: η αυξανόμενη πολιτική συνειδητοποίηση της Μακεδονίας, που χάνει την υπομονή της με την εκκωφαντική διακυβέρνησή της από την Αθήνα, χωρίς σκέψη για τα τοπικά συμφέροντα, η διένεξη που προσφέρει πάντα στον κομμουνισμό κάθε δικτατορία, και το ανεξάρτητο φεουδαλικό πνεύμα της Κρήτης.

Οἱ σχέσεις Γεωργίου Γλύξμπουργκ καὶ Ἀγγλίας.

VIII

H 6848/34/19

Ἀπό : Σάϊμον
Πρός : Φόρεϊν Ὄφφις

Μνημόνιο — Λονδῖνο, 16 Ὀκτωβρίου 1935

Ὁ βασιλιὰς τῆς Ἑλλάδας ἦρθε μὲ πρωτοβουλία του νὰ μὲ δεῖ σήμερα τὸ πρωὶ στὸ σπίτι μου. Ἀφοῦ μοῦ ἔδωσε μία ἔκθεση τῶν γεγονότων ποὺ ὁδήγησαν στὴν σημερινὴ κατάσταση, μὲ διαβεβαίωσε ὅτι εἶχε γνώση ὅλων τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν κινδύνων ποὺ ἔμπαιναν στὸν δρόμο γιὰ τὴν παλινόρθωση. Πίστευε ἐν τούτοις ὅτι θὰ στιγματιζόταν γιὰ πάντα ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς του σὰν δειλὸς καὶ προδότης ἂν δὲν ἀξιοποιοῦσε τὴν εὐκαιρία ποὺ παρουσιαζόταν, ὅσο κακὴ καὶ ἂν φαινόταν. Τοῦ εἶπα ὅτι ἀνησυχοῦσα σοβαρὰ ἀπὸ ὁρισμένες ἐξελίξεις ποὺ φαίνονταν νὰ δείχνουν τὴν ἀδυναμία τοῦ φιλο-βασιλικοῦ κινήματος. Αὐτὸ τὸ καλοκαίρι καὶ μετὰ ἡ κοινὴ γνώμη στὴν Ἑλλάδα φαινόταν παφεῖς νὰ ἔχει στραφεῖ κατὰ τῆς παλινόρθωσης. Ἡ ἀποχώρηση μιᾶς ἑκατοντάδας βουλευτῶν ἀπὸ τὴ Βουλὴ παρουσιαζόταν ἐπίσης σὰν ἕνα σημαντικὸ γεγονός, ἐνῶ ὑπῆρχαν ψίθυροι σκετικὰ μὲ δημοκρατικὲς ἐξεγέρσεις στὴν Κρήτη καὶ τὴν Θεσσαλονίκη. Τὸ μὸ σοβαρό, ἴσως, ἀπὸ ὅλα ἦταν ἡ γενικὴ ἐντύπωση ὅτι τὸ μοναρχικὸ κίνημα ἐλέγχεται τώρα ἀπὸ φανατικοὺς ἐξτρεμιστὲς στὸ στρατό, τὸ ναυτικὸ καὶ τὴν ἀεροπορία. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μὲ ἔκαναν πολὺ ἀνήσυχο γιὰ τὴν σταθερότητα ὁποιασδήποτε ἀλλαγῆς ποὺ θὰ γινόταν μέσα σὲ μιὰ τέτοια ἀτμόσφαιρα.

Ὁ βασιλιὰς Γεώργιος δέχτηκε τὴ διάγνωσή μου. Καὶ μάλιστα, προχώρησε περισσότερο καὶ εἶπε ὅτι ὁ ἴδιος ἀντιλαμβάνεται τὶς δυσκολίες πιθανῶς πιὸ ζωηρὰ ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλον. Λείπει δώδεκα χρόνια τώρα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἔχει σήμερα κανέναν Ἕλληνα προσωπικὸ φίλο, στὴν γνώμη τοῦ ὁποίου θὰ μποροῦσε νὰ στηριχθεῖ. Ἡ παραδοχή του αὐτὴ μὲ παρότρυνε νὰ τοῦ πῶ ὅτι μοῦ φαίνεται οἰκοῦδες νὰ προετοιμάσει προσεκτικὰ ὄχι μόνον τὴν ἐπιστροφή του, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτική του ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφή του. Δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ συζητήσει αὐτὰ τὰ θέματα

μὲ Ἕλληνες ποὺ διθέτουν ἐπιρροή; Ὅταν εἶπε ὅτι αὐτὸ δὲν τοῦ φαίνεται δυνατὸν ὑπὸ τὶς παροῦσες συνθῆκες, τοῦ εἶπα ὅτι τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ ὑποτίθεται θὰ ἔρθει στὸ Λονδῖνο γιὰ νὰ τοῦ ἐπιβάσει τὴν ἐπίσημη πρόσκληση γιὰ τὴν ἐπιστροφή του, θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ἄνθρωποι μὲ πεῖρα καὶ ἐπιρροή, στὴν γνώμη τῶν ὁποίων θὰ μποροῦσε νὰ στηριχθεῖ. Φάνηκε πάλι ἀμφίβολος, ἂν καὶ τοῦ ἄρεσε ἡ ἰδέα.

Ἡ μεγαλειότητά του μὲ ρώτησε ἔπειτα, ποιά θὰ ἦταν ἡ στάση τῆς βρεταννικῆς κυβέρνησης ἀντίκρυ στὴν παλινόρθωση. Τοῦ εἶπα ὅτι, λόγῳ τῶν τόσων πολλῶν ἀνησυχαστικῶν πλευρῶν τῆς καταστάσεως, δὲν θὰ μποροῦσαμε νὰ ἀναλάβουμε τὴν εὐθύνη νὰ ἐνθαρρύνουμε ἢ νὰ ἀποθαρρύνουμε. Αὐτὸς μόνος του πρέπει νὰ ἀποφασίσει ἂν ἀξίζει τὸν κόπο ὁ κίνδυνος. Ἂς γνωρίζει, πάντως, ὅτι, ὅν, μετὰ τὸ ἀπομόφιφισμα, ἀποκατασταθεῖ ἡ μοναρχία, δὲν θὰ φέρουμε δυσκολίες οὔτε θὰ καθυστερήσουμε τὴν ἀναγνώρισή της, καὶ φυσικὰ θέλουμε νὰ τὴν δοῦμε νὰ οἰκοδομεῖται σὲ θεμέλια ὅσο εἶναι δυνατὸν πιὸ σταθερὰ καὶ μόνιμα.

Ὁ βασιλιὰς τότε μέρασε μὲ διάφορες λεπτομέρειες. Δὲν θὰ μποροῦσε ὁ Βρεταννὸς πρεσβευτὴς νὰ πάρει μιὰ πιὸ εὐνοϊκὴ στάση στὸ θέμα τῆς παλινόρθωσης; Ἐπανέλαβα ὅτι δὲν θὰ μποροῦσαμε νὰ ἀναλάβουμε τὴν εὐθύνη καὶ νὰ ἐνθαρρύνουμε μιὰν ἀλλαγὴ ποὺ φαίνεται νὰ περιβάλλεται ἀπὸ τόσους κινδύνους. Ἡ μεγαλειότητά του θὰ μποροῦσε, πάντως, νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι ἡ βρεταννικὴ πρεσβεία δὲν θὰ υἱοθετήσει σὲ καμιὰ περίπτωση ἐχθρικὴ στάση. Χωρὶς νὰ δέχομαι μὲ κανένα τρόπο τὴν κριτικὴ κατὰ τῆς πρεσβείας, τοῦ εἶπα ὅτι θὰ φρονήσω ὁ ἴδιος ἄστε αὐτὰ ποὺ τοῦ ἔλεγα νὰ διευκρινισθοῦν καὶ στὸν πρεσβευτή μας.

Ὁ βασιλιὰς τότε ρώτησε ἂν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ τοῦ δώσουμε μερικοὺς Βρεταννοὺς συμβούλους γιὰ τὸ στρατό, τὸ ναυτικὸ καὶ τὴν ἀεροπορία. Τοῦ εἶπα ὅτι ἂν ὑποβάλει αὐτὴ τὴν παράκληση μετὰ τὴν παλινόρθωση τῆς μοναρχίας, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ τὴν ἐξετάσουμε εὐνοϊκά.

Ἡ ἑπόμενη παράκλησή του ἀφοροῦσε τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Κύπρου. Δὲν εἶχε πιρόθεση νὰ ζητήσει νὰ δώσουμε τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα. Δὲν θὰ ἦταν ὅμως δυνατὸν νὰ τὸν βοηθήσουμε νὰ διαλύσει τὴν ἐχθρότητα ἑνὸς ἐπικίνδυνου κινήματος χαλαρώνοντος μερικὰ ἀπὸ τὰ μέτρα ποὺ πήρομε, μετὰ τὶς ταραχές, κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιστατῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων; Εἶπα ὅτι θὰ συμβουλευτῶ ἐπὶ τοῦ θέματος τὸν ὑπουργὸ ἀποικιῶν καὶ ὅτι θὰ ἐξετάσω προσεκτικὰ ὅ,τι μοῦ εἶπε.

Τέλος, δήλωσε ότι ή ανατολική Ευρώπη έχει γενικώς πάρει μιά πιό εύνοϊκή στάση στό θέμα τής παλινόρθωσης. Ή κυβέρνηση τής Γιουγκοσλαβίας τήν εύνοεί ώρα ορισμένα, δπως έπίσης καί ό βασιλιάς τής Βουλγαρίας καί ό Κεμάλ.

Συνοψίζοντας, θά έλεγα ότι ό ίδιος ό βασιλιάς τής Ελλάδας αμφιβάλλει γιά τό μέλλον, αλλά θεωρεί αναπόφευκτη τήν ανάληψη τών κινδύνων. Λέν τόν ενθαρρύνω ούτε τόν αποθαρρύνω. Πιστεύω, πάντως, ότι θά ήταν πολύ καλύτερα μιά καί ή παλινόρθωση είναι τώρα αναπόφευκτη, νά κάναμε δ,τιδήποτε μπορούμε νόμιμα γιά νά βοηθήσουμε νά γίνει ή μοναρχία όσο τό δυνατόν πιό ασφαλής. Αυτή θά έπρεπε νά είναι ή γραμμή μας τόσο στό Λονδίνο όσο καί στήν Αθήνα.

Ἡ νοθεία στὸ Δημοψήφισμα τοῦ 1935.

IX

Α 6717/34/19/1935

Ἀπό : Ἄσλο
Πρός: Γουώτερλω

Ἀναφορά Ἀθῆναι, 5 Νοεμβρίου 1935

Τὸ δημοψήφισμα ποὺ ἔγινε στὶς 3 Νοεμβρίου γιὰ νὰ ἐπικυρώσει τὸ πραξικόπημα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου ἀπέληξε, ὅπως ἀναμενόταν, (γιατὶ οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ὁ τύπος τους εἶχαν φιμωθεῖ τελείως ἐνῶ δὲν εἶχαν μπεῖ ἐμπόδια στοὺς βασιλόφρονες καὶ γιατὶ ἡ κυβέρνηση εἶχε πάρει μέτρα νὰ πολλαπλασιάσει τὶς ψῆφους τῶν βασιλοφρόνων) στὰ νὰ βγάλει μιὰ μεγάλη, ἂν καὶ πλαστή, πλειοψηφία ὑπὲρ τῆς παλινόρθωσης τοῦ βασιλιᾶ.

Οἱ μέθοδοι ποὺ υἱοθετήθηκαν γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ βασιλικὴ πλειοψηφία ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ ἀπὸ τὸν Γουῶλκερ στὶς 24 Σεπτεμβρίου. Τὰ παρακάτω λίγα, ἀλλὰ τυπικὰ παραδείγματα, θὰ δεῖξουν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μπῆκαν σὲ ἐφαρμογή.

Λεωφόροι ἐμφανίστηκαν νὰ ψηφίζουν σὲ ἐκλογικὸ κέντρο τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας «Ἑστία» κοὺς παρακολούθησε μέχρι ἑνὸς ἀξιόπιστου συντάκτη τῆς ἐφημερίδας κου. Τὸ καμιόνι ποὺ τοὺς ἔφερε ἀπὸ ἐκλογικὸ κέντρο τοὺς πῆγε στὴ συνέχεια σὲ τρία ἀκόμη ἐκλογικὰ κέντρα, ὅπου ξαναψήφισαν. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ συντάκτης σταμάτησε τὴν παρακολούθηση.

Ἕνα ἄλλο καμιόνι γεμάτο στρατιῶτες σταμάτησε ἀπὸ ἐκλογικὸ κέντρο τῆς παλιᾶς Βουλῆς. Οἱ φαντάροι, ἀφοῦ ψήφιζαν, ἔκαναν βόλτα γύρω ἀπὸ τὸ κτίριο τοῦ ἐκλογικοῦ κέντρου καὶ ψήφισαν γιὰ δεύτερη καὶ τρίτη φορὰ πρὶν ἀναχωρίσουν γιὰ ἄγνωστη κατεύθυνση.

Δύο ἱππὴν στρατιωτικοὶ ψήφισαν πέντε φορὲς ὁ καθένας μὲ ἑπτὰ βιβλιάρια. Ἕνας νεαρὸς ἠλεκτρολόγος ψήφισε δεκαεπτὰ φορές.

Οἱ δήμαρχοι Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ τὸ ὑπουργεῖο ἐσωτερικῶν (καὶ πιθανῶς πολλὲς ἄλλες κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες καὶ δημαρχεῖα) ἐξέδωσαν χιλιάδες λευκὰ ἐκλογικὰ πιστοποιητικά, μὲ

σφραγίδα τοῦ ὑπουργείου ἡ ὑπογραφὴ κάποιου ὑπαλλήλου, ποὺ ὄδηναν στὸν κάτοχό τους τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζει, ἀφοῦ ἔγραφε ὅπουο ὄνομα τοῦ ἔκανε εὐκαρία, μὲ ἡμερομηνία γεννήσεως κλπ. Μερικοὶ εἶχαν στὴν κατοχή τους ἀκόμη καὶ δεκαέξη ἀπὸ αὐτὰ τὰ πιστοποιητικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχω καὶ ἐγὼ ἐξασφαλίσει μερικά.

Ὁ ἔλεγχος ἀποικείων στὰ ἐκλογικὰ κέντρα ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Βρεταννὸς πληροφορηθόντος μοῦ εἶπε ὅτι μόνο σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πέντε κέντρα ποὺ ἐπισκέφθηκε ὑπῆρχε κάποια ἐπίφαση ἐλέγχου. Στὶς περιπτώσεις αὐτῶν ποὺ ψήφιζαν μὲ «πιστοποιητικὰ» δὲν γινόταν κανένας ἔλεγχος.

Σὲ τουλάχιστον τριάντα - σαράντα ἐκλογικὰ κέντρα στὴν Ἀθήνα δὲν ὑπῆρχαν ψηφοδέλτια τῆς δημοκρατίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑποχρεωθοῦν ψηφοφόροι νὰ μὴν ψηφίσουν.

Ἀνοιχτὴ ἢ συγκεκαλυμμένη τρομοκρατία ἀσκήθηκε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀκόμη καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ πολλοὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἢ προσωπικὸ ἑταιριῶν, ψήφισαν ὑπὲρ τῶν βασιλοφρόνων γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴ δουλειά τους. Στὰ ἐκλογικὰ κέντρα, ἄνθρωποι ποὺ ἤθελαν νὰ ψηφίσουν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας δέχτηκαν προσβολὲς καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἐπιθέσεις. Στρατιῶτες ποὺ ἐπέμεναν νὰ ψηφίσουν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας φυλακίστηκαν ἐπὶ ἕνα δεκαπενθήμερο.

Στὰ τμήματα ὅπου ὑπῆρχαν καὶ ψηφοδέλτια τῆς δημοκρατίας, οἱ φάκελλοι ἦταν ἡμιδιαφανεῖς, ἔτσι ὥστε ἡ μυστικότητα τῆς ψηφοφορίας γινόταν ἀδύνατη.

Οἱ κάλπες συνήθως δὲν ἦταν σφραγισμένες, ἀλλὰ κλεισμένες μὲ καινὰ φτηνὰ λουκέττα.

Μπροστὰ σ' ὅλα αὐτά, δὲν προκαλεῖ ἔκπληξη τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ ἕνα ἐκλογικὸ κέντρο στὴν Ἀθήνα βρέθηκαν στὴν κάλπη τόσα ψηφοδέλτια ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ὥστε ἡ ἐπιτροπὴ ὑποχρεώθηκε νὰ κατασπράξει ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ γιὰ νὰ δώσει στὴν ψηφοφορία κάποια ἀναλογία μὲ τὶς πιθανότητες. Οὔτε ἀναρωτιέται κανένας γιατὶ ὁ ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν, ὅπως ἀναφέρεται, ὅταν τοῦ τηλεφωνοῦσαν τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες ἀναφώνησε:

—Ὄχι! Ὄχι! Δὲν ἐννοοῦσα νὰ φτάσουμε ὡς ἐκεῖ!

Δὲν μπορῶ ἀκόμη νὰ μάθω τί ἔγινε στὰ ἐκλογικὰ κέντρα τῶν ἐπαρχιῶν καὶ εἰδικὰ στὶς πιὸ ἀπομακρυσμένες περιοχές. Μπορῶ ὅμως νὰ κάνω ὑποθέσεις μὲ βάση αὐτὰ ποὺ ἔγιναν στὴν Ἀθήνα.

Τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, ἀλλὰ οἱ παρακάτω ἀριθμοὶ λέγεται ὅτι γίνονται ἀντικείμενο ἐπεξεργασιῶν:

Ἐψήφισαν	1.527.714
Ὑπὲρ τῆς παλινόρθωσης	1.491.992
Ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας	32.454
Ἄκυρα ψηφοδέλτια	3.268

Τὸ σύνολο τῶν ψήφων ὑπερβαίνει σχεδὸν κατὰ μισὸ ἑκατομμύριο τὶς ψῆφους τῶν τελευταίων ἐκλογῶν, κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ κυβέρνηση εἶχε δηλώσει ὅτι ἡ ἀποχὴ ἦταν ἀμελητέα. Γιὰ νὰ ἐξηγήσει αὐτὴ τὴν μεγάλη αὔξηση, τὸ ὑπουργεῖο ἐσωτερικῶν αἰσθάνθηκε ὑποχρεωμένο νὰ ἐκδώσει μιὰ μακρὰ ἀνακοίνωση στὴν ὁποία τὸ μόνο ἄξιο ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι οἱ στρατιῶτες δὲν εἶχαν ψηφίσει τότε.

Ἡ ἀπατηλὴ φύση αὐτῶν τῶν ἀριθμῶν ἀποκαλύπτεται περισσότερο ἂν ἀναλυθοῦν τὰ ἀποτελέσματα. Παράδειγμα:

	βασιλόφρονες	δημοκρατικοί
Κρήτη	50.855	1.214
Καβάλλα	23.224	1.065
Κιλκὶς	16.972	1.189

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς περιοχὲς εἶναι συμπαγῶς ἀντιμοναρχικές. Τὸ Κιλκὶς εἶναι ἡ περιοχὴ ποὺ ἀποχωρίστηκε διοικητικὰ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη πρὶν δυὸ χρόνια λόγω τῆς συμπαγοῦς βενιζελικῆς ψήφου του ποὺ ἐπηρρέαζε τὰ ἀποτελέσματα τῆς περιοχῆς Θεσσαλονίκης...

Ὁ τόπος τῶν βασιλοφρόνων ἀποφεύγει νὰ ἰσνίσει τὰ συμπεράσματα ποὺ ἐξάγονται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀριθμούς.

◇

Ἀπό : Κοὺκ
Πρός : Γουώτερλω

Ἀναφορὰ Πάτρα, 5 Νοεμβρίου

Ὁ νομικὸς σύμβουλος τοῦ προξενείου, ποὺ εἶναι ἐξέχων δημοκράτης, μοῦ εἶπε ὅτι ξέρει ψηφοφόρους ποὺ ψήφισαν πέντε φορὲς στὴν Πάτρα. Σὲ ἕνα ἐκλογικὸ κέντρο, ποὺ τὸ παρακολούθησαν στελέχη του, μπῆκαν, ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ ὡς τὴ δύση τοῦ ἡλίου, μόνον

115 άτομα, αλλά σύμφωνα με τα επίσημα αποτελέσματα, από τμήμα αυτό ψήφισαν 845. Ο αδελφός του λέει, ότι είδε μία ομάδα στρατιωτών υπό την διοίκηση ενός λοχία να ψηφίζει διαδοχικά δέκα ή έντεκα φορές.

Από την άλλη μεριά, πληροφορούμαι από αξιοκατάληπτη πηγή ότι πολλοί φλογεροί βενιζελικοί παραδέχτηκαν πως ψήφισαν υπέρ της επιστροφής του βασιλιά. Προφανώς, οι έφοροι του εκλογικού κέντρου έδιναν σε κάθε ψηφοφόρο μόνο το ψηφοδέλτιο των βασιλοφρόνων, αντί να δίνουν και τα δύο ψηφοδέλτια ταυτοχρόνως...

◇

Από : Σάρτζεντ
Προς : Κοόκ

Αναφορά Ζάκυνθος, 5 Νοεμβρίου

Η νομαρχία ανακοίνωσε ότι ψήφισαν 12.521, απ' τους οποίους 40 υπέρ της δημοκρατίας και οι υπόλοιποι 12.481 υπέρ της παλινόρθωσης.

Λέξεις δεν μπορούν να εκφράσουν την κονδυλοειδή ιλιγγιότητα της φάρσας που παίχθηκε στην Ζάκυνθο. Το σύνολο του πληθυσμού δεν μπορεί να δώσει πάνω από 9.500 ψήφους, γιατί τουλάχιστον 2.000 άτομα που είναι γραμμένα στους εκλογικούς καταλόγους βρίσκονται στην Αμερική ή σε άλλα μέρη εξωτερικού. Προσθέτοντας το σύνολο των ξένων, δημοσίων υπαλλήλων, στρατιωτικών, ανωνυμιών κλπ. που ψήφισαν εδώ, φθάνουμε σε ένα σύνολο 10.500. Τώρα, είναι δυνατόν να γίνει δεκτό ότι όλοι οι βενιζελικοί πήγαν και ψήφισαν υπέρ της μοναρχίας; Αλλά ακόμη και αν αυτό γίνει δεκτό, οι 2.000 υπεράριθμοι ψήφοι δεν μπορούν να εξηγηθούν.

Θεωρείται βέβαιο ότι σε όσους ψήφισαν προσφέρθηκε μόνο το μπλε ψηφοδέλτιο (της παλινόρθωσης). Θα έπρεπε να τους είχε δοθεί το μπλε και το κόκκινο, αλλά ποιός τολμούσε να ζητήσει και το κόκκινο; Οι λίγοι που τόλμησαν είναι σήμερα σημειωμένοι.

Ἡ μαχητικὴ ἀπεργία τῆς Θεσσαλονίκης στὶς 9 Μαΐου 1936.

X

R 2310/220/19/1936

Ἀπό : Λόμας
Πρός : Γουῶλκερ

Ἀναφορά Θεσσαλονίκη, 27 Μαΐου 1936

Σχετικά μὲ τὶς ταραχὲς ποὺ σημειώθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπεργία ἐργαζομένων διαφόρων κατηγοριῶν, κυρίως καπνεργατῶν, ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ εἰσαγγελέας ἐφετῶν Ἀθηνῶν Γκαρέτσος ἔφθασε ἐδῶ στὶς 20 τρέχοντος γιὰ νὰ διευθύνει τὴν ἔρευνα τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὶς ὁποῖες πυροβολήθηκαν πολίτες κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν ταραχῶν.

Ἂν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προβλεφθεῖ τὸ πόρισμα τοῦ Γκαρέτσου, θὰ ἤθελα νὰ ἐξετάσω τὴν κατάσταση καὶ νὰ μεταφέρω τὰ σχόλιά μου, ὅπως καὶ τὰ σχόλια ἀμερόληπτων παρατηρητῶν, γιατί, γιὰ νὰ σχηματισθεῖ μιὰ ἀληθινὴ εἰκόνα τῶν ἐπεισοδίων, πρέπει νὰ μὴν ξεχνιοῦνται ὁρισμένα γεγονότα.

Κάθε φορὰ ποὺ ἐκδηλώνεται ἐργατικὴ δυσαρέσκεια σὲ αὐτὴ τὴν περιοχή, οἱ ἀρχές, ἀντὶ νὰ ἐπιζητοῦν μία κάπως ριζικὴ θεραπεία τοῦ κακοῦ, τείνουν νὰ τὴν ἀποδίδουν αὐτόματα σὲ κομμουνιστικὴ προπαγάνδα, τὴν ὁποία αἰσθάνονται ὅτι πρέπει νὰ καταπνίξουν.

Ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπάρχει κομμουνιστικὴ ὀργάνωση στὴ Θεσσαλονίκη, πιθανῶς σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὴν Μόσχα, δουλειὰ τῆς ὁποίας εἶναι νὰ ὑποθάλπει ταραχὲς καὶ νὰ ἐκμεταλλεύεται ὅλα τὰ ἐργατικὰ παράπονα, ἡ ἐργατικὴ ἀνωταραχὴ ὀφείλεται περισσότερο σὲ πραγματικὴ δυσαρέσκεια γιὰ τὰ μόνιμα κακὰ παρὰ σὲ κομμουνιστικὴ προπαγάνδα. Στὴ ρίζα τοῦ κακοῦ βρίσκεται ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ ἀθλιότητα ποὺ ἐπικρατεῖ στὰ κατώτερα στρώματα καὶ εἰδικὰ στὶς ἐργαζόμενες τάξεις.

Τὸ γενικὸ εἰσοδηματικὸ ἐπίπεδο βρίσκεται ἐπὶ χρόνια πολὺ χαμηλὰ καὶ οἱ μισθοὶ τῶν νέων ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων, εἰδικὰ μετὰ τὴν εἰσροὴ τῶν προσφύγων τὸ 1922 καὶ 1923, μόλις καὶ μετὰ βίας ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ τοὺς κρατήσουν ζωντανούς. Ἡ κατάσταση

αὐτὴ ἦταν κακή, ἀλλὰ ἔγινε χειρότερη ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς τὸ 1932 καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσα αὔξηση τοῦ κόστους ζωῆς. Οἱ διάφοροι περιορισμοὶ τῶν εἰσαγωγῶν, ὄχι μόνο δὲν ἔφεραν ὁποιαδήποτε εὐημερία, ἀλλὰ χειροτέρεψαν τὴν κατάσταση γιατὶ ἀνέβηκαν οἱ τιμὲς καὶ συνεχῶς ἀνεβαίνουν ἀπὸ μέρα σὲ μέρα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐσωτερικὲς διενέξεις, ποὺ κορυφώθηκαν μὲ τὸ περασμένο κίνημα, ἀκολουθούμενες ἀπὸ πολιτικὰ γεγονότα, δὲν ἐπέτρεψαν στοὺς ἡγέτες αὐτῆς τῆς χώρας νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν εὐημερία τοῦ λαοῦ. Ἡ δυσαρέσκεια θὰ εἶχε ἐδῶ καὶ πολὺ καιρὸ βρεῖ ἔκφραση σὲ ταραχές, ἂν οἱ διάφοροι δικτάτορες δὲν ἐπέβαλλαν αὐστηροὺς περιορισμοὺς σὲ βάρος τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων.

Σχολιάζοντας, στὴν ἀναφορά μου τοῦ Μαρτίου, τὴν ἐργατικὴ ἀναταραχή, ἔγραφα ὅτι «ἡ ἀναταραχὴ σὲ ὅλες τὶς τάξεις τῶν ἐργαζομένων ἔφθασε σὲ τέτοιο σημεῖο ὥστε οἱ ἀρχὲς θὰ ἔκαναν καλὰ νὰ ἔδιναν μεγαλύτερη προσοχὴ στὸ θέμα, ἂν θέλουν νὰ ἀποφύγουν ὑπεργίες». Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ κυβέρνηση δὲν μπῆκε ποτὲ στὸν κόπο νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν πραγματικότητα ποὺ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴ δυσαρέσκεια καί, στὴν περίπτωση τῆς τελευταίας ἀπεργίας τῶν καπνεργατῶν, ἐπέτρεψε, χωρὶς εὔλογο ἢ ἱκανοποιητικὸ λόγο, νὰ περάσει ἕνα ὑπερβολικὰ μεγάλο διάστημα πρὶν ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν κατάσταση.

Ἡ ἀπεργία κηρύχθηκε τὸ πρωὶ τῆς 29ης Ἀπριλίου καί, μ' ὅλο ποὺ λέγεται ὅτι ὁ γενικὸς διευθυντὴς δήλωσε σὲ ἐπιτροπὴ ἀπεργῶν πὼς ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματά τους ἦταν λογικὰ καὶ θὰ εἰσηγεῖτο τὴν ἀποδοχή τους ἀπ' τὴν κυβέρνηση, πέρασε καὶ ἡ δεκάτη ἡμέρα τῆς ἀπεργίας χωρὶς νὰ ἔχει ληφθεῖ καμιὰ ἀπόφαση. Λέγεται ὅτι ὁ Πάλλης ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα πὼς οἱ ἀπεργοὶ θὰ περίμεναν ἥσυχοι κατὰ τὴν διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων. Ἂν καὶ ὑπάρχει κάθε λόγος νὰ πιστεύεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε πρόθεση νὰ προκληθοῦν ταραχές, δὲν παρνόταν ὁλόλου ὑπ' ὄψη τὸ γεγονὸς ὅτι σπανθῆρες σὲ μιὰ τεταμένη ἀτμόσφαιρα θὰ μποροῦσαν νὰ προκαλέσουν ἀνάφλεξη σ' ὁποιαδήποτε στιγμή. Ὑπῆρχαν, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, χιλιάδες δυσαρεστημένοι ἐργαζόμενοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀρκετὲς ἑκατοντάδες κατοπονημένοι ἀστυνομικοί, καλὰ ἐξοπλισμένοι καὶ διαποτισμένοι μὲ τὸ αἴσθημα ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχει γίνει παράδοση, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ποὺ ἐπιδιώκει νὰ βελτιώσει τὴ θέση του εἶναι ἐξωμότης ἐχθρός.

Τὸ πρωὶ τῆς Παρασκευῆς, 8 Μαΐου, μεγάλα πλήθη ἐργαζομένων κατέκλυσαν τοὺς δρόμους γύρω ἀπὸ τὰ καπνομάγαζα, καί, στὶς δύο πλευρὲς τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἐνῶ μία ἐπιτροπὴ ἐπιδίωκε νὰ

δεῖ τὸν γενικὸ διοικητὴ γιὰ νὰ ζητήσει νὰ γίνουν δεκτὰ τὰ αἰτήματα τῶν ἀπεργῶν. Ἡ ἀστυνομία ἀρνήθηκε νὰ τοὺς ἐπιτρέψει νὰ κινηθοῦν πρὸς τὸ διοικητήριο καὶ ἡ προσπάθειά της νὰ τοὺς διαλύσει, στὴν ἀρχὴ μὲ ἀντλίες, δημιούργησε διάφορα μικρο-ἐπεισόδια. Ὁρισμένοι ἀπεργοὶ ποὺ ἀποκλείσθηκαν σὲ ἕνα κινηματογράφο, ἀνέβηκαν στὴ στέγη του ἀπ' ἔξω, κατὰ τὴν ἀστυνομία, ἄρχισαν νὰ ἐκσφενδονίζουν πέτρες καὶ τούβλα ἐναντίον της. Ἡ ἀστυνομία ἀντεπιτέθηκε μὲ πυροβολισμοὺς καὶ ἡ ἡμέρα τέλειωσε μὲ πολλοὺς ἐλαφροὺς τραυματισμούς, συμπεριλαμβανομένου τοῦ τραυματισμοῦ ἑνὸς χωροφύλακα.

Τὸ ἑπόμενο πρωί, Σάββατο, 9 Μαΐου, οἱ ἀπεργοὶ ξανασυγκεντρώθηκαν ἀπὸ ἴδιο μέρος καί, σὰν νὰ ἀναμένονταν σοβαρότερα ἐπεισόδια, πολλοὶ καταστηματάρχες κράτησαν τὰ μαγαζιά τους μισάνοιχτα, ἐνῶ ἄλλοι τὰ ἔκλεισαν ἐντελῶς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπεργῶν καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τους εἶχε στὸ μεταξὺ πάρει ἀπειλητικὲς διαστάσεις καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδὸς καθὼς καὶ ὅλοι οἱ γύρω δρόμοι καὶ ἐλεύθεροι χῶροι εἶχαν καταληφθεῖ ἀπὸ πλήθη ποὺ φώναζαν συνεχῶς «ζήτω ἡ ἀπεργία» καὶ «κάτω ἡ ἀστυνομία». Τὰ πλήθη ἄρχισαν κατόπιν νὰ κινοῦνται πρὸς τὸ διοικητήριο, γιὰ νὰ δεῖ ἡ ἐπιτροπή τους τὸν γενικὸ διοικητή, ἀλλὰ ἡ ἀστυνομία, ἐνισχυμένη τώρα μὲ στρατὸ καὶ μ' ἕνα τεθωρακισμένο ὄχημα, μπλόκαρε τὸν δρόμο τους καὶ τὰ διέταξε νὰ διαλυθοῦν.

Ἀκολούθησε σύγκρουση μὲ τὴν ἀστυνομία, ποὺ χρησιμοποίησε χωρὶς περιορισμοὺς τὰ ὅπλα της, σκοτώνοντας δώδεκα καὶ τραυματίζοντας πάνω ἀπὸ ἑκατό, ἀπ' τοὺς ὁποίους τριάντα σοβαρά. Περίπου 120 ἄνδρες καὶ γυναῖκες συνελήφθησαν. Ἡ πόλη ἔμοιαζε τότε σὰν νὰ εἶχε δεχθεῖ ἐκθρονική εἰσβολή καὶ ἡ κατάσταση θὰ γινόταν ἴσως ἀκόμη πιὸ σοβαρὴ ἂν δὲν ἐπενέβαινε ὁ στρατὸς καὶ δὲν ἀποχωροῦσε ἡ ἀστυνομία.

Ἀπὸ τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου, ὡς τὸ μεσημέρι τῆς Κυριακῆς, 10 Μαΐου, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὲς στρατιωτικὲς περιπόλους ποὺ ἐμφανίζονταν κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, ἡ πόλη παρέμεινε ἐντελῶς ἀφύλακτη χωρὶς νὰ σημειωθεῖ κανένα ἐπεισόδιο. Οἱ ἀπεργοί, τὴν φορὰ αὐτὴ ἐνισχυμένοι σοβαρότατα ἀπὸ χιλιάδες ὑποστηρικτές τους, ἐμφανίστηκαν πάλι στὸ κέντρο τῆς πόλης καὶ παρέλασαν στοὺς δρόμους, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς προφανῶς δραστήριους κομμουνιστές ποὺ τραγουδοῦσαν κομμουνιστικοὺς ὕμνους καὶ τραγούδια. Καθὼς οἱ ὁδηγοὶ τῶν ταξί, τῶν λεωφορείων καὶ τῶν τραὶν καὶ οἱ ἐργάτες παραγωγῆς ρεύματος ὑποστήριζαν πλήρως τοὺς ἀπερ-

γούς, δὲν ὑπῆρχαν μέσα συγκοινωνίας καὶ ἐπὶ δύο νύκτες, τῆς 9ης καὶ 10ης Μαΐου, ὁ φωτισμὸς ἦταν ἡμιαμαυδικός.

Ἡ κηδεία τῶν φονευθέντων ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι τῆς Κυριακῆς, 10 Μαΐου, καὶ παρακολουθήθηκε ἀπὸ 15.000 περίπου ἄτομα. Ὕστερα ἀπὸ τὴν κηδεία τὸ πλῆθος παρέλασε στοὺς κεντρικοὺς δρόμους μὲ τάξη, σταματώντας στὴν Πλατεία Ἐλευθερίας γιὰ νὰ ἀκούσει τὸ ἀπόγευμα ὁμιλίες. Μέρος τοῦ πλήθους ἀποπειράθηκε νὰ εἰσβάλει στὰ γραφεῖα τῆς ΕΕΕ, ἀλλὰ τίποτε σοβαρὸ δὲν συνέβη καὶ ἀργότερα ἕνα ἀπόσπασμα πεζικοῦ τοποθετήθηκε γιὰ νὰ τὰ φρουρεῖ.

Ἡ ἀστυνομία ἐπανῆλθε νωρὶς τὸ πρωὶ τῆς Δευτέρας, ἀλλὰ συνοδευόταν ἀπὸ δυνάμεις στρατοῦ, ποὺ εἶχαν ἐνισχυθεῖ τὴν Κυριακὴ τὸ θράδυ ἀπὸ τὴ Λάρισα, καὶ κατέβαλε προσπάθειες νὰ πείσει τὸ κοινὸ νὰ ξαναπιάσει τὶς δουλειές του καὶ τοὺς ἐμπόρους νὰ ἀνοίξουν τὰ μαγαζιά τους. Ἡ συγκοινωνία ἀποκαταστάθηκε μὲ τὴν βοήθεια ἐπιστρατευμένων μηχανοδηγῶν ἐνῶ Ἴκαροι καὶ μηχανικοί, ποὺ εἶχαν ἀποθιασθεῖ ἀπὸ σκάφη τοῦ στόλου τὴν προηγούμενη μέρα, ἀνάλαβαν τὰ λειτουργεῖα καὶ τὸν ἠλεκτρικὸ σιδηρό. Τὴν Τρίτη, 12 Μαΐου, ἀποκαταστάθηκε πλήρως ἡ συγκοινωνία καὶ ἡ ζωὴ στὴν πόλη ξαναβρῆκε τὸν κανονικό της ρυθμό.

Ἡ ἀστυνομία προσπάθησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ ρίξει τὴν εὐθύνη γιὰ τὰ θύματα στοὺς ἀπεργούς. Ἀλλά, ἐνῶ εἶναι σωστὸ ὅτι ἐπὶ δέκα ἡμέρες δὲν ξεκουράστηκε καθόλου καὶ ὅτι ἀντιμετώπιζε προκλήσεις καθημερινῶς, δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀλήθεια στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι οἱ ἀπεργοὶ πυροβόλησαν ἐναντίον της. ἤ, ὅσω ὅτι τῆς ἐπιτέθηκαν κατὰ ἀποσιδήμιους τρόπο, τὴν θη Μαΐου. Ἡ ἀστυνομία διέταξε τὰ πλήθη νὰ διαλυθοῦν καὶ ὅταν αὐτὰ ἀρνήθηκαν πυροβόλησε ἐναντίον τους. Ἡ δήλωση ὅτι τὰ πλήθη ἐπιτέθηκαν κατὰ τοῦ τεθωρακισμένου καὶ ὅτι οἱ ἄντρες του ἄνοιξαν πῦρ μὲ τὸ πολυβόλο του δὲν εἶναι σωστή, γιὰ τὸν ἁπλὸ λόγο ὅτι δὲν εἶχαν σφαῖρες γιὰ πολυβόλο.

Ἐξίσου ἀναληθὲς εἶναι ὅτι πυροβόλησε ὁ στρατός, γιατί, ὅπως πληροφορεῖται ἀπὸ καλὴ πηγή, οἱ ἄντρες ἐπέστρεψαν ὅλες τὶς σφαῖρες ποὺ τοὺς εἶχαν δοθεῖ (25 στὸν καθένα) καὶ ὅτι συνολικὰ ἔλειπαν μόνο 18 - 20 σφαῖρες. Μπορεῖ ἔτσι νὰ λεχθεῖ μὲ βεβαιότητα ὅτι τοὺς σκοτωμοὺς τοὺς ἔκανε μόνο ἡ ἀστυνομία.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ ἀρχὲς θρέθηκαν σὲ πλήρη ἀμηχανία καὶ ἀπότυχαν νὰ ἀρθοῦν στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων, ἀφήνοντας τὸ θέμα στὰ χέρια τῆς ἀστυνομίας ποὺ εἶναι γνωστὴ γιὰ τὴν ἔλλειψη ὑπομονῆς κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν συγκεντρώ-

σεων, οποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φύση τους. Ὁ διοικητὴς τῆς ἀστυνομικῆς δύναμης Θεσσαλονίκης δὲν φαίνεται, ἐπιπλέον, νὰ ἔχει τὶς ἱκανότητες καὶ τὴν λεπτότητα ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν διοίκηση τοῦ σώματος σὲ μιὰ πόλη σὰν τὴν Θεσσαλονίκη. Αὐτὸ εἶναι παγκόσμιο σὲ ὅλους τοὺς ἀμερόληπτους παρατηρητές. Κατὰ τὰ τελευταῖα δυὸ χρόνια, πρῶτα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιόδου ποὺ ἦταν ὑποδιοικητὴς καί, σὲ συνέχεια, ὕστερα ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Μαρτίου, ὁπότε ἔγινε διοικητής, δὲν ὑπῆρξε συγκέντρωση, πολιτικὴ ἢ ὄχι, ποὺ νὰ μὴν κατάληξε σὲ αἱματοχυσία ἢ θεωρραγίες τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς.

Ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου.

XI

Η 1619/230/19/1936

Ἀπό : Γουάτερλω
Πρός : Ἤντεν

Τηλεγράφημα

Ἀθῆναι, 7 Αὐγούστου 1936

Ἡ αἴσθηση στοὺς πολιτικοὺς κύκλους εἶναι ὅτι ὁ βασιλιάς, παρέχοντας πλήρη ὑποστήριξη στὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ, διέπραξε ἕνα μεγάλο λάθος ἐπειδὴ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ πραγματικὴ αἰτία τοῦ πραξικοπήματος δὲν ἦταν οὔτε ἡ ὑποπτιθέμενη κομμουνιστικὴ ἀπειλή, οὔτε τὸ ἀδιέξοδο ποὺ ἀημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ κόμματα. Ἦταν γεγονός, ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες ἐπρόκειτο νὰ συμφωνήσουν πάνω στὴν ἐπανάφορὰ στὸ στράτευμα τῶν ἀπομακρυθέντων, μετὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ Μαρτίου, ἀξιωματικῶν καὶ θάθοντας αὐτὴ τὴ διαφορά, νὰ κάνουν μέτωπο γιὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Μεταξᾶ. Πληροφορεῦμαι ὅτι αὐτὸ ἔθαλε ἀμέσως σὲ κίνηση τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ (ἢ μᾶλλον τὸ Στρατιωτικὸ Σύνδεσμο), ποὺ δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ἀνεχθοῦν ἐπιστροφὴ τῶν βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν γιὰ κανένα λόγο. Ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς εἶπε στὸν Γιουγκοσλάβο συνάδελφό μου ὅτι, ἂν δὲν εἶχε ὁ ἴδιος κηρύξει δικτατορία, θὰ τὴν κήρυσσε ὁ στρατός.

Πιστεύεται ἀκόμη, ὅτι ὁ βασιλιάς, ταυτίζοντας τὸν ἑαυτό του μὲ τὸ ἀποφασιστικὸ αὐτὸ βῆμα, ξανάνοιξε τὸ θέμα μοναρχία ἢ ἀθορύβλευτη δημοκρατία, ποὺ τὸ εἶχε παραμερίσει τὸν περασμένο Νοέμβριο ὅταν συσπείρωσε γύρω του τοὺς Φιλελεύθερους. Πληροφορεῦμαι ὅτι τὸ Φιλελεύθερο μέτωπο ἀναμένεται τώρα νὰ κάνει πάλι στροφὴ καὶ νὰ ξαναγίνει ἀντιμοναρχικὸ καὶ ὅτι ὁ ἡγέτης του, ὁ Σοφούλης, διακήρυξε σὲ μία κομματικὴ συγκέντρωση ὅτι ὁ βασιλιὰς τὸν ἐπρόδωσε καὶ εἶναι ἄχρηστος πιὰ γι' αὐτόν.

Ἡ φύση τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρα εἶναι τέτοια, ὥστε κανένας δὲν εἶναι πιθανὸ νὰ εὐχαριστηθεῖ μὲ τὴν δικτατορία, ἀκόμη καὶ ἂν φέρει κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ οἰκονομικὴ εὐημερία. Ἔτσι, ἂν ἡ παραπάνω διάγνωση εἶναι λίγο - πολὺ σωστή, ἡ ἀναπόφευκτη πολιτικὴ δυσαρέσκεια καὶ ὁ ἀναβρασμὸς μεταξὺ τῶν κομμάτων θὰ

στραφεῖ ἀργὰ ἢ γρήγορα κατὰ τοῦ βασιλιᾶ. Μὲ λίγα λόγια, ἡ μεγαλειότητά του φαίνεται νὰ ἔχει διακινδυνεύσει τὰ πάντα σὲ ἕνα παιχνίδι, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει, ἀλλὰ ἂν ἀποτύχει, μπορεῖ νὰ ἀποθεῖ ἐξωφρενικὰ ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ καθεστώς.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρά, ἡ πρώτη μου ἐντύπωση εἶναι ὅτι θὰ ἦταν καλύτερη πολιτικὴ νὰ εἶχε ἀνεχθεῖ τὸ χάος λίγο περισσότερο καὶ νὰ περίμενε ὡς τὸν Ὀκτώβριο. Αὐτὸ θὰ ἔδινε στὰ κόμματα περισσότερο χρόνο γιὰ νὰ κρεμασοῦν στὴν ἐκστόμηση τοῦ κοινοῦ καί, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἔδειχνον γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀνικανότητά τους νὰ σχηματίσουν κυβέρνηση, τὸ πλῆγμα θὰ μποροῦσε νὰ καταφερθεῖ ἀποτελεσματικότερο. Ἡ δικαιοσύνη δὲν ἔπρεπε νὰ κινηθεῖ πρὶν μόνο τὴν ὥρμη στιγμή.

Αἰτίες ποὺ συνέθαλαν στὴν παροῦσα θλιβερὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν πάνω τὰ νεῦρα τῆς μεγαλειότητάς του οἱ Ἕλληνες πολιτικοί, ἕνας γνήσιος φόβος τοῦ κομμουνισμοῦ ποὺ τὸν διακρίνει καὶ ἡ προσωπικὴ βλακώνη τοῦ στρατηγοῦ Μεταξᾶ.

Ἀλλὰ ἂν ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς συμπεριφερθεῖ σωστά, θὰ ἰσχύει ἡ ἀναλογία μὲ τὴν κατάσταση στὴν Βουλγαρία — δηλαδή, μιὰ λίγο - πολὺ ἐπιτυχημένη καὶ μακρὰ περίοδος δικτατορίας ὑπὸ βασιλικὴ αἰγίδα — εἰδικὰ ἐν ὄψει τῆς ἱκανότητος ποὺ διέκρινε πάντα τὸν βασιλιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα περιέχει ἕνα στοιχεῖο ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀλότελα ἄγνωστο στὴ Βουλγαρία: τὸ γνήσιο δημοκρατικὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖο εἶναι τώρα δυνατὸν νὰ ξεσηκώσει τὴ μισὴ χώρα κατὰ μαχητικὸ τρόπο, ἂν τὸ σημερινὸ πείρομα ἀποτύχει.

Οἱ πρῶτοι μῆνες τῆς δικτατορίας.

XII

Α. 7751/239/19/1936

Ἀπό : Γουάτερλω
Πρός : Ἥντεν

Ἀναφορά — Ἀθῆναι, 18 Δεκεμβρίου 1936

Οἱ πρόσφατες ἀναφορές μου σκεδίασαν μιὰν ὄχι δυσμενῆ εἰκόνα τῶν προοπτικῶν τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼς τὶς ξαναδιαβάζω τώρα ποὺ περνᾶ αὐτός ὁ χρόνος, δὲν μπορῶ νὰ αἰσθανθῶ βέβαιος ὅτι δὲν ἔβλεπα τὴν σκηνὴ μέσα ἀπὸ μᾶλλον πολὺ αἰσιόδοξα γυαλιά. Ὁ βασιλιάς, ἀρχικὰ μιὰ ἄγνωστη ποσότητα, ἀπόκτησε στὰ μάτια μου τεράστια σημασία, ὄχι μόνο σὰν ἕνας ἡγεμόνας ἐξαιρετικῆς σταθερότητας, σθένους καὶ ἱκανότητας, ἀλλὰ καὶ σὰν ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἐξαιρετικὸ χαρακτήρα σὲ ὁποιαδήποτε σκαῖρα δραστηριότητας. Καὶ ὁ σημερινὸς Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος εἶναι πάντως ἀκόμη ὡς ἕνα βαθμὸ ἄγνωστη ποσότητα, ἀποκαλύφθηκε σὰν ἄνθρωπος λιγότερο μολυσμένος ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἐλαττώματα τῶν λεπτῶν περιφράσεων, τῆς ἀναποφασιστικότητας καὶ τῆς στραβοκεφαλιᾶς, σὲ σύγκριση μὲ ὁποιονδήποτε Ἕλληνα πολιτικὸ ποὺ ξέρω. Δὲν νομίζω ὅτι κάνω βαρὺ λάθος σὲ καμιὰν ἀπ' τὶς διαπιστώσεις μου, ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μὲ ἔκανε ὑπερβολικὰ αἰσιόδοξον ὁ θεμιτισμὸς ποὺ μοῦ προκάλεσε ὁ πρῶτος καὶ ἡ ἀνασούφωση ποὺ μοῦ προκάλεσε ὁ δεύτερος.

Τὸ θέμα ἔχει ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ Ἑλλάδα, ἂν καὶ ψηνί, εἶναι ἕνα σημαντικὸ πιόνι σὲ μεσογειακὴ σκακιέρα. Θὰ προσπαθήσω, ἔτσι, σὲ αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ νὰ ἀποκαταστήσω τὴν ἰσορροπία σημειώνοντας τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀπαισιοδοξίας ὅσα ποὺ ἀντικειμενικὰ μπορῶ.

Κατ' ἀρχὰς ὑπάρχουν ἤδη ἐνδείξεις, καθὼς τὰ πράγματα κανονίσθηκαν γιὰ μᾶς στὴν Ἑλλάδα, ὅτι ἡ ἐμφάνιση μιᾶς αὐξανόμενης εὐημερίας, ποὺ εἶχα προηγουμένως ἐπισημάνει ἦταν ἀπατηλή. Σταματώντας τὴν διαρροὴ τοῦ ξένου συναλλάγματος, ποὺ εἶχε θάλει σὲ κίνδυνο τὴ σταθερότητα τῆς οἰκονομίας τὸ καλοκαίρι, ἡ δικτατορία ἰσχυροποίησε τόσο τὴ θέση τῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδας ὥστε

ἡ οἰκονομική ἐμπιστοσύνη δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ αὐξηθεῖ. Καί, ἂν καὶ ἡ ἀκριβὴς κατάσταση τοῦ προϋπολογισμοῦ δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπιτυχημένη, ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς ἔκανε τόσα γιὰ νὰ μεταρρυθμίσει τὰ δημόσια οἰκονομικὰ καὶ νὰ βελτιώσει τὴ διοίκηση ὥστε οἱ ἐπιχειρήσεις δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ τραβήξουν ἀριστικὰ πρὸς τὰ πάνω. Ἐν τούτοις δὲν ἔχει δημιουργηθεῖ ἀκόμη ἐμπιστοσύνη.

Πληροφορούμαι ὅτι ὅλες οἱ μεγάλης κλίμακας ἐμπορικὲς καὶ χρηματιστικὲς ἐπιχειρήσεις εἶναι σάπιες, ἂν καὶ τὰ δημόσια ἔσοδα, ἀπὸ τελωνειακὰ τέλη καὶ τὴν ἄμεση φορολογία, ἐξακολουθοῦν νὰ δείχνουν ἀξιοσημείωτη ἱκανότητα ἀνάρρωσης. Δὲν σημειώθηκε εἰσροὴ στερλίνας ἢ ἄλλου ξένου νομίσματος. Μὲ λίγα λόγια, ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία εἶναι σάπια, ἂν δὲν κινεῖται στὴν πραγματικότητα πρὸς τὰ πάνω.

Οἱ αἰτίες γι' αὐτὸ εἶναι ἐν μέρει χρηματιστικές: τὸ βάρος τῶν ἐξοπλισμῶν, ποὺ χρηματοδοτοῦνται κατὰ σαθρὸ τρόπο ἀπὸ τὶς μπλοκαρισμένες πιστώσεις στὴ Γερμανία, εἶναι μιὰ ὅλο καὶ πιὸ θανατηφόρα μυλόπετρα γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸ τῆς χώρας. Ἀλλοῦ εἶναι ἐπίσης ἐν μέρει καὶ πολιτικές: οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις βρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὰ χέρια τῶν βενιζελικῶν καὶ οἱ βενιζελικοί, ἂν καὶ ἐπιτρέπουν σὲ καθεστὼς νὰ δείξει τὶς δυνατότητές του, εἶναι, λέγεται, κάθε ἄλλο παρὰ πεπεισμένοι ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιζήσει καὶ παραμένουν κατὰ βάθος ἀντιμοναρχικοί. Στὸ μεταξὺ ἔχουν θάλει τὸ σπυρί τους στὴ θήκη του. Τὸ καθεστὼς δὲν ἔχει ἀλλωστε οὔτε τὴν ἐμπιστοσύνη οὔτε τὴ συμπάθεια τῶν γαιοκτημόνων, τῶν ἰδιοκτητῶν ἀκινήτων καὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων γενικῶς, παρὰ τὸ ὅτι παραδέχονται ὅτι τὶς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν ἐρυθρὸ κίνδυνο. Πιστεύουν, μὲ κάποιο δίκαιο, ὅτι μακροπρόθεσμα μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει μόνο μὲ τὴν ἀποστράγγιση τῶν πλουσίων. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔχει ἤδη μπεῖ σ' ἐφαρμογὴ ἕνα εἶδος ἀναγκαστικῆς ἐπιχορήγησης. Οἱ ἐφημερίδες δημοσιεύουν προτροπὲς τῆς κυβέρνησης, ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι διαταγές, πρὸς ὅλα τὰ τραπεζικὰ καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα νὰ κάνουν μεγάλες συνεισφορὲς γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν φτωχῶν κατὰ τὸ Χριστούγεννα. Οἱ διαταγὲς θὰ ἐκτελεσθοῦν, ἀλλὰ ἀπρόθυμα, καὶ δὲν ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνη. Ἂν τεθεῖ ἡ ἐρώτηση γιατὶ ὁ πλούσιος, ἀφοῦ φύθηκε ἀπὸ τὸν κομμουνισμό, δὲν συσπειρώνεται μὲ ἐνθουσιασμὸ γύρω ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ καὶ δὲν τὸν ὑποστηρίζει στὴ φανερὰ εἰλικρινὴ ἐπιθυμία του νὰ δημιουργήσει ἕνα καλύτερο καὶ ἰσχυρότερο ἔθνος, ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἀντίδραση δὲν εἶναι φυσικὴ γιὰ τὸν Ἕλληνα. Ἡ ἀντίδραση του εἶναι: «Ὁ ἄνθρωπος ἔκανε τὴν ἐπιλεκτά του, ἂς φύγει».

Ἐπιπλέον, ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύει κανεὶς ὅτι παρὰ τὶς διαψεύσεις τῆς κυβέρνησης, ὑπάρχει σημαντικὴ ἀνεργία, ποὺ δὲν ὑπολογίζεται μὲ γιατρουσύφια, ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ αὔξηση τῆς τιμῆς τῶν εἰσαγομένων ἀλεύρων καὶ ἡ συνεχὴς αὔξηση τῆς τιμῆς τῶν κοινῶν τροφίμων προκαλοῦν ἀνησυχία, ἀκόμη καὶ αἴσθηση κινδύνου. Μὲ λίγα λόγια, μιὰ οἰκονομικὴ ἀναζωογόνηση εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ γίνει τὸ καθεστὼς πραγματικὰ δημοφιλές, καὶ δὲν ὑπάρχει ἴσως ἐν ὄψει ποὺ νὰ φοιάζει μὲ οἰκονομικὴ ἀναζωογόνηση.

Μία ἄλλη πλευρὰ ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ ἀπαισιόδοξοι ἀντλοῦν ὅλες τὶς δυσοίωνες προβλέψεις τους, εἶναι οἱ περιορισμοὶ ποὺ ἐπιβλήθηκαν στὶς ἀτομικὲς ἐλευθερίες. Ἀμφισβητοῦν, π.χ. τὸ ἂν ὁ μέσος Ἕλληνας, μὲ τὴν ἀπειθάρχητη καὶ ἀνομικιστική του ἰδιοσυγκρασία, μπορεῖ νὰ ὑποφέρει ἀπεριόριστα μιὰ κατάσταση ἡ ὁποία, κλείνοντας κάθε τρύπα, ἀπὸ τὸ λαθρεμπόριο ὡς τὴν διαφθορά, τὸν ἀποστέρησε ἀπὸ ὅλες τὶς γνωστὲς εὐκοιρίες γιὰ νὰ κάνει λοφτά. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ λογοκρισία εἶναι σχεδὸν ἀπαράμιλλης αὐστηρότητας. Ὑπὸ τὶς σημερινὲς συνθῆκες θὰ μποροῦσε νὰ κριθεῖ λογικὰ τὸ νὰ ζητιέται ἀπὸ τοὺς ἀρχισυντάκτες νὰ συναινοῦν στὴν περικοπὴ θεμάτων ἐπικίνδυνων γιὰ τὸ κράτος. Ὑποχρεώνοντάς τους ὅμως, ὄχι μόνο νὰ ὑποβάλλουν ὅ,τι γράφουν στὶς ἀρχές, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ νὰ τυπώνουν ὅ,τι τοὺς ὑπαγορεύεται καθημερινὰ ἀπὸ τὰ ὑπουργεῖα τῆς κυβέρνησης — π.χ. παχυλὰ ἄρθρα ὑπὲρ τοῦ Μεταξᾶ — εἶναι, λέγεται, ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἀνοχῆς, εἰδικὰ γιὰ τοὺς βενιζελικούς, καὶ πρέπει ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ προκαλέσει ἔκρηξη.

Ἀπὸ τὴν πολιτικὴ πλευρά, οἱ ἀπαισιόδοξοι ἰσχυρίζουν κάτι ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀληθινό, ὅτι ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς δὲν χαίρει καμμίας δημοτικότητας στὶς μάζες. Ὅτι δὲν ἔχει πολιτικοὺς ἀπαδούς. Ὅτι οἱ ὑπουργοί του εἶναι μηδενικὰ ποὺ δὲν νοιάζονται γι' αὐτὸν καὶ ποὺ θὰ τὸν ἐγκατέλειπαν ἀμέσως ἂν ἔβλεπαν ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντά τους καλύτερα ἀλλοῦ. Ὅτι οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι ἐκτελοῦν τὶς διαταγές του γιατὶ πρέπει καὶ ὄχι γιατὶ τοὺς ἀρέσει ἡ σκληρὴ δουλειά ἢ γιατὶ κύνοῦν τὴν πολιτική του. Καὶ ὅτι τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ οἱ ἡγέτες τους, ἂν καὶ ἔχουν ἡ σιγμὴ αὐτή, δὲν ἔχουν ἐξαφανισθεῖ. Οὔτε μπορεῖ ὁ στρατηγὸς νὰ στηριχτεῖ σὲ μιὰ σιγμὴ ἀνάγκης σὲ προσωπικοὺς ἀπαδούς του, ἀνάμεσα στοὺς διοικητὲς τῶν στρατιωτικῶν μονάδων, γιατὶ εἶναι σχεδὸν ὅλοι τους (ἢ μᾶλλον ἦσαν) ἰδιοι τοῦ στρατηγοῦ Κονδύλη, ἀνάμεσα στὸν ὁποῖο καὶ στὸν Μεταξᾶ ὑπῆρχε ὁ πιὸ ἔμπαθης ἀνταγωνισμός. Ὑποστηρίζεται ὅτι ἕνα καθεστὼς ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἕναν καὶ μόνο

ένθρωπο στή θέση αὐτή δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι σταθερό, ὅσο μεγάλη καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐνεργητικότητά του καὶ ὅσο ἀμερόληπτη καὶ ἂν εἶναι ἡ δραστηριότητά του. Καθὼς εἶναι στερημένος ἀπὸ δημοτικότητα καὶ ἀπὸ πολιτικὴ ὑποστήριξη καὶ βρίσκεται ἐκτεθειμένος στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ θύελλα ποὺ ἔρχεται, ἡ θέση του γίνεται οὐσιωδῶς ἐπισφαλὴς καὶ πρέπει νὰ κεφαλαιοποιεῖ.

Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐπιχειρηματολογοῦν κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀπαισιοδοξία τους ἀπὸ ἐνάντιους παράγοντες. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες — ποιοὶ ἀπὸ ἐκείνους θὰ μποροῦσαν νὰ προστεθοῦν καὶ πολλοὶ ἄλλοι — μποροῦν νὰ συνδυασθοῦν σὲ μιὰν ἁπλὴ γενίκευση: ὅτι, δηλαδή, ἡ θέση τῆς τωρινῆς ἑλληνικῆς δικτατορίας εἶναι ἀρνητική — εἶναι ἡ κόπωση ἀπὸ περασμένες φασαρίες, ἡ ἀηδία γιὰ τοὺς πολιτικούς, ὁ φόβος κάποιου ποὺ θεωρεῖται σὰν ἡ μοναδικὴ ἄλλη ἐκδοχή, ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἀσφάλεια — ἐνῶ τὰ ἄλλα αὐταρχικὰ καθεστῶτα ποὺ δημιουργήθηκαν ἀλλοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὸν μεγάλο πόλεμο, ἔχουν ὅλα παρακμάσει καὶ διατηροῦνται ἀπὸ θετικὲς δυνάμεις: ψυχολογικά, ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ θιγμένου ἢ καταπιεσμένου ἐθνικοῦ αὐτο-σεβασμοῦ καὶ, ὑλικά, ἀπὸ τὴν κατευθυντήρια δύναμη ἑνὸς πολιτικοῦ κόμματος ποὺ δὲν ἀνέχεται ὅτι εἶναι δυνατὸν ἄλλα κόμματα νὰ ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἔθνος. Ἢ, ἂν ἡ δύναμη ποὺ ἀνάπλασε τὸ κράτος καὶ καταπίεσε τὸ ἄτομο δὲν ἦταν κόμμα, εἶναι, ὅπως στὴ Βουλγαρία, ὁ στρατός.

Ἡ ἑλληνικὴ περίπτωση δὲν δείχνει καμιὰν ἀπολύτως ἀναλογία μὲ αὐτὰ τὰ πρότυπα. Ὁ Ἕλληνας δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ ξαναποκτήσει τὸν αὐτο-σεβασμό του — ἤδη ἔπασχε ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα ἀνωτερότητας. Κανένα κόμμα δὲν ξεσηκώθηκε γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὰ ἐθνικιστικὰ πάθη καὶ νὰ σαρώσει τοὺς πολιτικούς. Τὸ πραξικόπημα τῆς 4ης Αὐγούστου δὲν ἔγινε ἀπὸ τὸ στρατό, τὸν ὁποῖο ὁ βασιλιὰς εἶχε θέσει ἐκτὸς πολιτικῆς τὸν Φεβρουάριο. Πῶς τότε μπορεῖ μιὰ αὐταρχικὴ κυβέρνηση νὰ ἐπιτύχει στὴν Ἑλλάδα; Δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τίποτε — εἶναι ἁπλῶς ἕνα τυχαῖο γεγονὸς τοπικῆς παράλυσης — ἐνῶ οἱ γνήσιοι δικτάτορες εἶχαν κάθε ὑποστήριξη καὶ εἶναι προϊόντα ἑνὸς ἱστορικοῦ παρωχημένου. Στηρίζονται ἄλλοτε σὲ παθισμένες «ἰδεολογίες», ἐνῶ οἱ θεωρίες τοῦ Μεταξᾶ δὲν εἶναι ὅλοι γιὰ δράση, ἀλλὰ μιὰ ἄσκετη διακοσμητικὴ περιβολή, ἐπιστεγασμένη μάλιστα μὲ μπαλώματα.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια. Ἡ Ἑλλάδα γλίστρησε στὴ δικτατορία. Δὲν ἔκανε ἄλμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, οὔτε ὑποχρεώθηκε νὰ τὴν δεχτεῖ ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητη πίεση ἑνὸς τυραννικοῦ κόμματος. Τὸ γλίστρημα ἦταν μακρύ, μέσα ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες φι-

λονεικίες των βενιζελικών και των αντιβενιζελικών, την βαθμιαία αποσύνθεση των φιλελευθέρων θεσμών, την απόπειρα σχηματισμού συνταγματικής κυβέρνησης υπό την επανορθωμένη μοναρχία και την αύξανόμενη επιρροή της υπονομευτικής δράσης, όπου ή μηχανή έφθαρη και ο βασιλιάς όρισε υπεύθυνο ένα και μόνο μηχανικό. Η διαδικασία ήταν ανώδυνη και συμπτωματική, με την έννοια ότι την έκανε δυνατή μιά σειρά από τυχαία γεγονότα. Θά ήταν ακεβόν αδύνατο νά συμβεί αν δεν είχε προϋπάρξει ή επιστροφή του βασιλιά ή αν, ύστερα από την επιστροφή του, εξακολουθούσαν νά ζούν ο στρατηγός Κονδύλης, ο Βενιζέλος ή ακόμη και ο Τσαλδάρης.

Αλλά, ενώ οποιαδήποτε απόπειρα προφητείας θά ήταν ανόητη, τό θέμα που τίθεται είναι τούτο: Μήπως ο νόθος χαρακτήρας του ελληνικού πειράματος δείχνει πρός την αντίθετη ακριβώς κατεύθυνση από αυτή που φαντάζονται οι απαισιόδοξοι; Εθνική αναγέννηση κατά τό γερμανικό, τό Ιταλικό ή ακόμη και τό τουρκικό πρότυπο είναι, όντως, απίθανο νά συμβεί. Είναι όμως εξ ίσου απίθανο και τό ότι ή εξαφάνιση των αντιπροσωπευτικών θεσμών — εξαφάνιση που είναι πιθανώς ορατική — θά μπορούσε σιγά σιγά νά δώσει στον βασιλιά την ικανότητα νά συνεφέρει τή χώρα, νά την οδηγήσει, ίσν όχι στην αναγέννηση, τουλάχιστον σε μία λογική τάξη και αποδοτικότητα, χωρίς βίαιες αναταραχές;

Τά επιχειρήματα των απαισιόδοξων δεν με πείθουν ότι αυτό είναι αδύνατο. Υποψιάζομαι ότι τά στοιχεία στά οποία στηρίζονται — έμμονες βενιζελικές αντιμοναρχικές αντιλήψεις, έλλειψη εμπιστοσύνης, γενική αντίδραση κατά των καταπιεστικών μέτρων κλπ. — είναι, όχι τόσο λανθασμένα, όσο κάπως μεγεθυμένα, αν και είναι βέβαιο ότι ή κατάσταση είναι δύσκολη και ή μελλοντική της εξέλιξη αβεβαιη και πιθανώς επικίνδυνη. Νομίζω, επιπλέον, ότι οι απαισιόδοξοι δεν θά αντλούσαν τόσο ζοφερά συμπεράσματα, ή θά τά αντλούσαν με λιγότερη ανησυχία, αν δεν διακατέχονταν από ανάλογα στοιχεία του παρελθόντος, που είναι όμως ξεπερασμένα από τον χρόνο και έχουν μικρή σχέση με τις πραγματικές συνθήκες του τόπου και της στιγμής. Τέτοια στοιχεία είναι ότι ο Έλληνας ήταν πάντοτε ατομιστής και δεν ανεχόταν την τυραννία, ότι δεν έχει μοναρχικές παραδόσεις και σεβασμό γιά βασιλιάδες και ότι ο διχασμός της χώρας σε δυό στρατόπεδα είναι τέτοιος που δεν μπορεί ποτέ νά αποκατασταθεί ή ενότητα. Μπορεί νά είναι έτσι, αλλά οι αντιλήψεις αυτές αρχίζουν νά μοιάζουν με ξεφτισμένες φράσεις.

Ἐπιπλέον, κατεχόμενος ἀπὸ ἡμιμονες ἰδέες, ὁ ἀπουσιόδοξος δὲν βλέπει ἢ ἐν πάσει περιπτώσει δὲν ἀποδίδει τὸ σωστὸ βάρος στὴν ἐξαιρετικὴ ποιότητα τῆς παρουσίας ποὺ ἐπέδειξε ὁ βασιλιὰς ἀπὸ τότε ποὺ ἐπέστρεψε — μία ποιότητα ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει, ἂν καὶ ἡ μεγαλειότητά του μπορεῖ νὰ μὴν κατανοεῖ τοὺς στόχους του μὲ καθαρότητα, — νὰ αἰσθάνεται σίγουρος ὅτι θὰ πάει πολὺ μακριά. Ὁ ἀπουσιόδοξος ἐπίσης ξεχνᾶ, μιὰ καὶ δὲν ξέρει καλὰ τὴν πραγματικὴ σημασία τοῦ βασιλιᾶ, ὅτι ἡ δικτατορία δὲν εἶναι ὑπόθεση ἑνὸς ἀνθρώπου ἀλλά, ὡς τώρα, δύο ἀνθρώπων. Καὶ ὅτι ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὄργανο τοῦ βασιλιᾶ, κι ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἀρχίσει νὰ λειτουργεῖ ἄσχημα, μπορεῖ νὰ ἀποπεμφθεῖ εὔκολα, γιατὶ ὁ στρατηγὸς δὲν ἔχει προσωπικοὺς ὀπαδοὺς οὔτε δημοτικότητα, ἐνῶ ἡ δημοτικότητα τοῦ βασιλιᾶ αὐξάνει συνεχῶς. (Ὑπάρχουν μόνιμοι ψίθυροι ὅτι μεγαλώνουν οἱ μεταξύ τους διαφορὲς καὶ ὅτι ἡ μεγαλειότητά του ὑποχρεώθηκε νὰ ἐπιβάλει ὁρισμένα μέτρα ἐπιείκειας καὶ χαλάρωσης στὸν ἐντελῶς ἄκαμπτο δικτάτορα). Ἔχοντας τὰ παραπάνω ὑπ' ὄψη, θὰ ἔλεγα ὅτι σκέψεις πάνω στὸ μέλλον δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παραβλέπουν τὴ δυνατότητα ὅτι μπορεῖ μακροπρόθεσμα, ὁ ἀπολυταρχικὸς ἔλεγχος στὴν Ἑλλάδα νὰ βάλει ἕνα σταθερότερο θεμέλιο γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση ὑπ' ὅτι ἔχει τεθεῖ ἄλλοτε ἀπὸ δικτάτορες ποὺ ξεφούρνισαν «ἰδεολογίες». Καὶ τοῦτο, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦρθε κατὰ τυχαῖο τρόπο καὶ ἐπειδὴ δὲν συνεπάγεται βαθειὰ ἢ μόνιμη ἄρνηση ἐκείνων τῶν φιλελεύθερων ἀρχῶν ποὺ εἶναι τόσο προσφιλεῖς στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ καθὼς εἶναι καὶ στὸ βρεταννικό, παρὰ τὶς πολὺ σημαντικὲς διαφορὲς στὴν νοοτροπία τῶν δύο λαῶν.

Ἀλληλογραφία Χίμμλερ - Μανιαδάκη.

XIII

Η 6049/2312/19/1937

Ἀπό : Γουίντερλω
Πρός : Ἔπγεν

Ἀναφορά — Ἀθῆναι, 24 Νοεμβρίου 1937

Μέλος τοῦ προσωπικοῦ μου ἀπόκτησε, μέσω φίλου, ἀντίγραφο τῆς πρόσκλησης ποὺ ἔστειλε τὸν περασμένο Μάϊο ὁ Χίμμλερ, ἀρχηγὸς τῆς γερμανικῆς Γκεστάπο, στὸν Μανιαδάκη, τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸ Δημοσίας Ἀσφαλείας, νὰ στείλει ἀντιπροσώπους του στὴ Γερμανία γιὰ νὰ συζητήσουν μὲ τὴν γερμανικὴ ἀστυνομία μέτρα κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ νὰ παρακολουθήσουν τὸ Συνέδριο τῆς Νυρεμβέργης. Γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ θὰ εἶχε ἀκόμη ἐνδιαφέρον, ἐσωκλείω αὐτὸ τὸ κείμενο μαζὶ μὲ τὴν ἀπάντηση τοῦ Μανιαδάκη ποὺ ἀποδέχεται τὴν πρόσκληση.

Ἐπικεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν κάποιος Παξινός, σέλωματικός τῆς Γενικῆς Ἀσφαλείας Ἀθηνῶν. Προσπαθῶ νὰ συγκεντρώσω πληροφορίες γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς του.

◇

Ἀπό : Χίμμλερ
Πρός : Μανιαδάκη

Ἐπιστολή — Βερολῖνο, 5 Μαΐου 1937

Ἐξοχώτατε κύριε ὑπουργέ,

Εἶχα ἐδῶ καὶ ἀρκετὸ καιρὸ τὴν πρόθεση νὰ ζητήσω ἀπὸ ὅλες τὶς δυνάμεις ποὺ ὡς τώρα ἔδειξαν ἐνδιαφέρον στὴν διεξαγωγὴ ἑνὸς κοινοῦ πολέμου κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, νὰ στεῖλουν ἀντιπροσώπους τῶν ἀστυνομικῶν σωμάτων τους στὸ Βερολῖνο γιὰ νὰ συμμετάσχουν σὲ μία συνδιάσκεψη ἐργασίας. Ἡ ἀνταλλαγὴ πείρας

καὶ γνώσεων ποὺ συγκεντρώθηκαν ἕως τώρα στὸν πόλεμο κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ κατὰ τὴν στενὴ συνεργασία τῶν χωριστῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων θὰ ἔχει, χωρὶς ἀμφιβολία, σὰν συνέπεια νὰ αὐξηθεῖ πάρα πολὺ ἡ ἱκανότητα διεξαγωγῆς αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα καὶ μιὰ ἀκόμη πιὸ ἐντατικὴ συνεργασία. Εἶναι περιττὸ νὰ τονίσω ὅτι ἡ συνδιάσκεψη αὐτὴ πρέπει, σὲ ὅτι ἀφορᾶ τὴν οὐσία της καὶ τὸν χαρακτήρα της, νὰ μείνει μυστικὴ γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινῆς μας δουλειᾶς, τῆς ἁμύνας.

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ προσκαλέσω τώρα ἀντιπρόσωπο τῆς ἀστυνομίας τῆς χώρας σας σὲ αὐτὴ τὴν συνδιάσκεψη καὶ νὰ σᾶς ζητήσω νὰ μὲ πληροφορήσετε ἂν μπορῶ νὰ ὑπολογίζω στὴν ὑποστήριξή σας. Περισσότερες λεπτομέρειες σὲ ὅτι ἀφορᾶ τὸ πρόγραμμα θὰ σᾶς δίδαν ἀργότερα. Ἐπέλεξα τὴν 8ὴ Αὐγούστου σὰν ἡμερομηνία ἔναρξης τῆς συνδιάσκεψης. Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ μοῦ δίνει τὴν εὐχάριστη εὐκαιρία νὰ προσκαλέσω, σὰν φιλοξενούμενό μου, ἀντιπρόσωπο τῆς χώρας σας στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ συνέδριο στὴ Νυρεμβέργη ποὺ θὰ πραγματοποιηθεῖ στὶς 7 - 13 Σεπτεμβρίου 1937. Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ὑποδοχὴ καὶ αὐτῆς τῆς προσκλήσεως θὰ μοῦ προσφέρει εἰδικὴ εὐχαρίστηση.

Μὲ βαθύτατη ἐκτίμηση
Χ. Χίμμλερ

◇

Ἀπό : Μακαβάκη
Πρός : Χίμμλερ

Ἀπόστολή Ἀθῆνα, (δὲν δίνεται ἡμερομηνία)

Ἐξοχώτατε,

Ἡ σημαντικὴ ἀνακοίνωση στὴν ὁποία εἴχατε τὴν καλωσύνη νὰ προβεῖτε μὲ γράμμα σας τῆς 5ης Μαΐου μοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι εἶμαι ἀπάλλοτε σύμφωνος μαζί σας καὶ νὰ σᾶς συγχαρῶ θερμὰ γιὰ τὴν ἀπόφασή σας νὰ συγκαλέσετε ἕνα συνέδριο τῶν ἀντι-κομμουνιστικῶν δυνάμεων.

Πιστεύουμε καὶ ἐμεῖς ὅτι αὐτὸς ὁ θανάσιμος ἐχθρός, ὁ κομμουνισμός, μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μόνο μὲ συγκρονισμένη καὶ ἐνεργητικὴ δράση ὅλων τῶν δυνάμεων ποὺ διεξήγαγαν ὡς σήμερα κοι-

νὰ ἀγώνα ἐναντίον του. Καὶ ἡ Ἑλλάδα ποὺ εἶχε τὴν ἐμπειρία τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τοῦ κομματικοῦ ἐφιάλτη εἶναι ἀποφασισμένη νὰ δώσει ὅλες τὶς δυνάμεις της σ' αὐτὴ τὴ μάχη, συνεργαζόμενη στενὰ μὲ τὶς ἄλλες δυνάμεις.

Σᾶς εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γιὰ τὴν πρόσκλησή σας νὰ στεῖλουμε ἀντιπροσώπους στὴ Συνδιάσκεψη καὶ τὴ Νυρεμβέργη. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχουν ἤδη ἐπιλεγεῖ. Τοὺς ἔχουν δοθεῖ ὁδηγίες νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή τους γιὰ νὰ μελετήσουν ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν ἀγώνα κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ἀπὸ ἀστυνομικῆς σκοπιᾶς, ἀντλώντας ὀφέλη ἀπὸ τὴν Συνδιάσκεψη καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς γερμανικῆς ἀστυνομίας ὑπὸ τὴν ἰσχυρὴ καὶ φωτισμένη ἡγεσία σας.

Σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ ὅλη τὴν ἐνθάρρυνση καὶ βοήθεια ποὺ θὰ δώσετε στοὺς ἀντιπροσώπους μου, οἱ ὁποῖοι ἔχουν λάβει ὁδηγίες νὰ μελετήσουν εἰδικῶς τὰ ἀκόλουθα θέματα:

1. Ἀντι-κομμουνιστικὴ νομοθεσία γενικά, ποινικὴ δίωξη τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ διατάξεις ποὺ περιορίζουν ἀποτελεσματικὰ τὴ δραστηριότητα τῶν κομμουνιστῶν στὴ χώρα.

2. Ἀστυνομικὲς κατασταλτικὲς μέθοδοι καὶ μέσα χρησιμοποιούμενα τώρα ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες σας γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχαν οἱ ἀστυνομικοί σας σ' αὐτὸν τὸν ἀγώνα.

3. Τὸ σύστημα μετακερίσεως καὶ ἀπομονώσεως κρατουμένων (στρατόπεδα συγκεντρώσεως, στρατόπεδα ἐργασίας γιὰ κομμουνιστές κλπ.), ἐπειδὴ ἐνδιαφερόμαστε ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἐδῶ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος.

4. Θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν προστασία τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν ξένη προπαγάνδα.

5. Θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πληροφοριῶν τῆς ἀστυνομίας καὶ τὴν συνεργασία μεταξὺ ἀντι-κομμουνιστικῶν ὀργανώσεων.

6. Οἱ πρόοδοι τῆς ἀστυνομίας στὴν ἐπιστημονικὴ καταδίωξη τοῦ ἐγκλήματος.

Κλείνω μὲ τὴν εὐχὴ νὰ καταλήξει ἡ συνδιάσκεψη, ὑπὸ τὴν φωτισμένη ἡγεσία σας, σὲ συγκεκριμένα ἀποτελέσματα καὶ ἀποφάσεις γιὰ τὸ καλὸ τῶν πολιτισμένων δυνάμεων.

Ἡ δικτατορία σὲ κρίση.

XIV

R 10301/726/19/1938

Ἀπό : Γουώτερλω
Πρός : Χάλιφαξ

Ἀναφορὰ Ἀθῆναι, 19 Δεκεμβρίου 1938

Ἐδῶ καὶ ἕνα μήνα, ἀπὸ τότε ποὺ ἐπέστρεψα ἀπὸ τὶς διακοπές μου, διαπιστώνω ὅτι τὸ πάθος τῆς ἐδῶ κοινῆς γνώμης κατὰ τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος ἔφθασε σὲ ἕνα νέο ἐπίπεδο. Ἡ κοινὴ γνώμη θεωρεῖ τώρα ὅτι ἡ δυναστεία ἔχει ταυτισθεῖ ἀνεπανόρθωτα μὲ μιὰ τυραννία ποὺ ζεπερνᾶ τὸν ἑαυτό της.

Ἡ ἄμεση αἰτία τῆς ἀνερχόμενης θερμοκρασίας εἶναι τὸ ὅτι ἡ ΕΟΝ ἀναπτύσσεται κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ἀπειλεῖ τὴν οἰκογένεια, αὐτὴ τὴν ἀμετακίνητη βάση τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἡ ἐπίθεση ἐκδηλώθηκε ὅταν ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς ἀνέλαβε πρόσφατα, ὁ ἴδιος, τὴ διεύθυνση τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐπειδὴ ὁ πρώην ὑπουργὸς εἶχε ἐκτεθεῖ μὲ τὶς ραδιουργίες ποὺ περιέβαλλαν τὴν ἐκλογὴ τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, καὶ ἀνακοίνωσε ὅτι προτίθεται νὰ συνδέσει τὴν Ἐθνικὴ Ὀργάνωση Νεολαίας, αὐτὸ τὸ ἀκάρη ἀνοργάνωτο καὶ κάθε ἄλλο παρὰ δημοφιλὲς σῶμα, μὲ τὸ κρατικὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ ὅτι ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἄλλους, ὄχι μόνο νὰ συμμορφώνονται ἐπιφανειακὰ πρὸς τὶς διαταγές, ἀλλὰ καὶ νὰ συμφωνοῦν στὴ σκέψη καὶ τὴ θέληση. Ἔτσι τὰ δόθηκαν προφορικῶς ὁδηγίες σὲ ὅλο τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ νὰ ἀνακοινώσει σὲ ὅλους μαθητὲς ὅτι θὰ ἀποβληθοῦν ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἂν δὲν ζητήσουν «αὐθόρμητα» νὰ ἔχουν τὴ τιμὴ νὰ γραφτοῦν στὴν ὀργάνωση νεολαίας. Ἡ στενοχώρια ποὺ ἐκδηλώθηκε σὰν ἐπακόλουθο αὐτῶν τῶν μέτρων, μέσα στὶς οἰκογένειες ἄλλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἐμφανίζεται νὰ εἶναι σχεδὸν καθολική.

Ἡ ΕΟΝ, μὲ τοὺς «φαλαγγίτες» της, τὰ γυμνάσια καὶ τὶς παρελάσεις, τὶς στολές της, τὶς σημαίες καὶ τὶς φιπάντες, δὲν ἔχει σημειώσει ἐπιτυχία, παρὰ τὶς προσπάθειες νὰ διαφημισθεῖ καὶ νὰ δυναμώσει ἡ ἐπιρροή της. Οἱ ἐκκλήσεις σὲ συναθροίσεις ἦταν ἄσχημα σταθμισμένες, οἱ ὁμιλίες καὶ οἱ παρελάσεις εἶχαν σχεδιασθεῖ κω-

ρὶς φαντασία, καὶ οἱ μαθητὲς καὶ οἱ φοιτητὲς ἔτειναν νὰ τὴν θεωροῦν ἄχρηστο καὶ δυσάρεστο μπελά. Δὲν μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς τίποτε λιγότερο ταιριαστὸ μὲ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα. Καὶ ἡ προπαγάνδα ποὺ τὸ παρουσιάζει σὰν ἐμπνεόμενο ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸ Νέο Κράτος, ἁπλῶς αὐξάνει τὴν παραμόρφωση καὶ ἀηδία ὅλων ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λίγους ἐνδιαφερομένους γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ μέτρου. Ἕνα ἡμῆρα τῆς ἀνώτερης τάξης εὐνοεῖ ὁτιδήποτε ὑπάσκεται νὰ πειθαρχήσει τοὺς νέους καὶ νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὸν κομμουνισμὸ καὶ ἔτσι δὲν δυσαρεστεῖται γιὰ τὴν αὐξημένη φορολογία ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν Ὀργάνωση Νεολαίας. Αὐτὴ παίρνει τὴν μορφὴ τῶν «ἐθελοντικῶν» συνεισφορῶν, καταλόγοι τῶν ὁποίων δημοσιεύονται στὶς ἐφημερίδες, γιὰ τὴν ἀγορὰ στολῶν. Ἀλλὰ οἱ γονεῖς γενικῶς τρέμουν τὴν ὀργάνωση γιὰ τὰ ὑποτελέσματά της στὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ὑγεία. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια, τὰ σεξουαλικὰ σκάνδαλα ἐπικρατοῦσαν καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς ὑποχρεωτικὲς συγκεντρώσεις σημειώθηκαν μοιραῖες ἀπώλειες.

Ἔτσι, ἔχει μπεῖ στὸ σπίτι ἕνα ἀξιοπολιτικὸ πρόβλημα. Παιδιὰ ποὺ λένε ὅτι πρέπει νὰ ρωτήσουν τοὺς γονεῖς τους, πρὶν μποῦν στὴν ὀργάνωση, θρίσκονται στὴ θέση νὰ τὰ περιγελοῦν μπροστὰ στοὺς συμμαθητές τους οἱ διδάσκοντες, ποὺ πρέπει κατ' ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὔνοια τῶν ἀρχῶν. Ἡ ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἰσοδυναμεῖ μὲ παράδοση τοῦ πατέρα στὰ χέρια τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ μαθητικὸς πληθυσμὸς ὑποβάλλεται σὲ μιὰ μορφὴ λεπτοῦ πνευματικοῦ θασανισμοῦ κατὰ μίμηση τοῦ γερμανικοῦ προτύπου. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ποὺ ὑποφέρουν — καὶ ποὺ ἔχω προσωπικὴ γνώση — εἶναι τόσο μεγάλος, ὥστε μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ βρεῖς εὔκολα σπίτι στὸ ὁποῖο νὰ μὴ κύνονται δάκρυα. Καὶ αὐτὸς ὁ θασανισμὸς δὲν εἶναι δικαιολογημένος, ὅπως στὴ Γερμανία, ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη ἀνάγκη νὰ ἐνισχυθεῖ μιὰ νέα στάση ἀπέναντι στὴ θρησκεία. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν θρησκεία, ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ παιδιὰ ὁδηγοῦνται τώρα κατ' ἀγέλες στὴν ἐκκλησία ἀντὶ νὰ πηγαίνουν τὸ καθένα μὲ τοὺς γονεῖς του. Ἡ μόνη δικαιολογία ποὺ προβάλλεται εἶναι τὰ ἰδεώδη ποὺ κηρύσσει ὁ δικτάτορας, ὁ ὁποῖος, ξεχνώντας τὴν ἀντιδημοτικότητά του, νομίζει προφανῶς ὅτι ἔχει ἀρκετὴ δύναμη νὰ κατακτήσει τὶς ψυχὲς τῶν νέων ποδοπατώντας τὶς προκαταλήψεις τῆς παλαιότερης γενιᾶς. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν αὐτὸς ὁ ὑπολογισμὸς θὰ δικαιωθεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα, ὁποιοδήποτε καὶ ἂν θελκιωθεῖ μὲ τὸν καιρὸ ὁ χαρακτήρας τοῦ κινήματος.

Ἕνα ἀνησυχητικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κατάστασης εἶναι οἱ ἐπι-

πτώσεις της στὴ δυναστεία. Ἡ δημοτικότητα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, ποὺ δὲν ἦταν ποτὲ μεγάλη, εἶχε ἤδη πέσει στὸ μηδὲν καὶ ἡ δράση ποὺ ἔχει ἀναληφθεῖ τώρα γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ κινήματος Νεολαίας τὴν ἔριξε ἀκόμη πιὸ χαμηλά. Ἂν καὶ ὁ διάδοχος εἶναι, σὰν πρόσωπο, πολὺ ὁρατός γιὰ τὸ φυσικό του παρουσιαστικὸ καὶ τὴ χαριεντὴ εἰπροσηγορία του, ὅταν ἐμφανίζεται μαζὶ μὲ τὶς ἀδελφές του στὸ θέατρο ἢ στὸν κινηματογράφο, γίνεται δεκτὸς μὲ πέτρινη σιωπή, ἐνῶ κάθε παράσταση κρητικῶν χορῶν προκαλεῖ φρενήρη ἐνθουσιασμό. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται στὶς ταραχωμένες ἐξελίξεις ποὺ ἔχουν, ἐπὶ τελέου, ἐπισκιάσει τὴν πίστη τῆς κοινῆς γνώμης ὅτι ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἁπλῶς καὶ μόνο φτιάχνει ἀπὸ δῶ τὴ φωλιά της σιὰ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ εἶναι ἕτοιμη νὰ τοὺς δεχτεῖ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ θρεθοῦν διωγμένοι. Ἤδη καὶ ἀρκετὸ καιρὸ ἔχουν κυκλοφορήσει εὐρέως ἱστορίες γιὰ τὴν μεταφορὰ μεγάλων ποσῶν γιὰ λογαριασμό της στὸ Λονδῖνο ἀπὸ τὰ ταμεῖα τοῦ φτωχαιμένου κράτους, ἐνῶ δὲν ἔχουν ἀποκρυθεῖ κάτι ὕποπτες συναλλαγὲς σχετικὰ μὲ τὴν ἀποζημίωση γιὰ τὴ βασιλικὴ περιουσία ποὺ εἶχε κατασχεθεῖ ὑπὸ τὸ δημοκρατικὸ καθεστώς. Χάρη στὸ κίνημα Νεολαίας, φαρμακερὰ ἐξογκωμένες κατηγορίες ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ γίνονται τώρα πιστευτὲς ἀπὸ ὅλους.

Κι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀφύσικο. Μία ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς τωρινῆς ἐξόρμησης εἶναι ὅτι οἱ πρόσκοποι καὶ οἱ ὁδηγοί, ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει ἐδῶ βαθειὲς ρίζες, πρόκειται νὰ συγχωνευτοῦν μὲ τὴν Ὀργάνωση Νεολαίας καὶ νὰ χάσουν συνεπῶς τὸ ξεχωριστὸ πνεῦμα καὶ τὶς παραδόσεις τους. Ὁ διάδοχος καὶ ἡ πριγκίπισσα Εἰρήνη πῆραν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοὺς προσκόπους καὶ τὶς ὁδηγοὺς ἀντιμετώπισαν ὑπὸ τὴν προστασία τους καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι πολέμησαν σκληρὰ γιὰ τὴν διατήρηση αὐτῶν τῶν σωμάτων σὰν ἀνεξάρτητων συνόλων. Ἀλλὰ πολέμησαν ματαίως. Ἡ σύζυγος τοῦ διαδόχου ὑποχρεώθηκε νὰ δεχτεῖ τὴ γενικὴ διοίκηση τοῦ γυναικείου τμήματος τῆς Ἐθνικῆς Ὀργάνωσης Νεολαίας καὶ ἡ πριγκίπισσα Εἰρήνη τὴ θέση τῆς Γενικῆς Διευθύντριας καὶ θρέθηκαν ἀναγκασμένες νὰ ἐμφανίζονται δημόσια ὑπὸ τὶς ἰδιότητές τους αὐτές. Δὲν θὰ μποροῦσαν οἱ πριγκήπισσες, μιστοῦν ὅλοι, νὰ ἀρνηθοῦν νὰ ὑπακούσουν μιὰ τόσο δυσάρεστη διαταγή, ποὺ προκάλεσε στὴν πριγκίπισσα Εἰρήνη, ὅπως εἶπε στὴ λαίδη Γουιντερλιν, τόσες νύκτες δακρύων· Γιατί δὲν μπόρεσε ὁ βασιλιὰς νὰ ἀντιταχθεῖ σ' αὐτὸ ἢ ἀκόμη νὰ σώσει τοὺς προσκόπους καὶ τὶς ὁδηγούς; Ἡ ἀπάντηση εἶναι φανερή: ὁ βασιλιὰς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἔχουν μεταβληθεῖ ὁριστικὰ σὲ ἀνδρείκελα τοῦ στρατηγοῦ Μεταξᾶ, δεμένοι στὴ θέση αὐτὴ ἀπὸ τὰ οἰκονομι-

κά τους συμφέροντα. Αὐτό, ἐν πάσει περιπτώσει, εἶναι τὸ συμπέρασμα ποὺ βγάζει τὸ κοινὸ καὶ οἱ ἐπικίνδυνες προσωπικὲς ποὺ ἀνοίγονται δὲν χρειάζονται ὑπογράμμιση. Πιστεύεται ὅτι ὁ βασιλιὰς ἔχει τώρα ἀθετήσει ὁριστικὰ τὶς παλαιότερες ὑποσχέσεις του καὶ ὅτι οἱ δυνατότητες νὰ σωθεῖ, ἔστω καὶ τὴν ἐντέκατη ὥρα, ἀντιδρώντας σθεναρὰ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Μεταξᾶ, θεωροῦνται μηδαμινές.

Ἔτσι, ἡ τεταμένη καὶ δυσάρεστη ἀτμόσφαιρα ποὺ ἔχει διαμορφωθεῖ ἐρεθίζεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴ γενικὴ πεποίθηση ὅτι ἡ διαφθορὰ στὴ χειρότερη μορφή της ἔχει ταυτοχρόνως γίνει ἀδιάντροπα ἀσυγκράτητη στὰ ἀνώτερα κλιμάκια. Ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς, ὅπως ἔχω ἀναφέρει προηγουμένως, περιβάλλεται χρόνια τώρα ἀπὸ σκοτεινὲς καὶ διφορούμενες προσωπικότητες καὶ τὸ κοινὸ πιστεύει τώρα ὑκρίβαντα ὅτι αὐτὸς ὁ κύκλος, ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, εἶναι πανίσχυρος, ὅτι ἐλέγχει τὰ μέλη τῆς κυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ οἰκονομικῶν, καὶ ὅτι καμιὰ οἰκονομικὴ συναλλαγὴ δὲν μπορεῖ νὰ προωθηθεῖ ἂν δὲν πληρωθεῖ χαράτσι σ' αὐτὴ τὴν σπεῖρα. Γίνεται δεκτὸ ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς διαφθορᾶς μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ ὅ,τι ἦταν ὑπὸ τὸν κοινοβουλευτισμό, ἀλλὰ ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τῆς ἐπιφάνειας καὶ τῆς πραγματικότητας, ποὺ κρύβεται ἀπὸ κάτω, γίνεται ἀντίθεση κατὰ τοῦ δικτάτορα ποὺ ἐπιτρέπει σὲ λίγα προνομοῦχα καὶ κρυμμένα κέρια — καὶ πρόσωπα κατωτάτης καταγωγῆς — νὰ ξαφρίζουν τὴν κρέμα καὶ νὰ μὴν δίνουν σὲ κανέναν ἄλλο παρόμοια δυνατότητα. Ἐδῶ, πάλι, ἴσως νὰ ὑπάρχει ὑπερβολή, ἀλλὰ μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν δύο γεγονότα ποὺ ἦρθαν σὲ γνώση μου καὶ ποὺ κάνουν τὴν πεποίθηση αὐτὴ νὰ μὴν φαίνεται παράλογη. Ξέρουμε ὅτι κύκλοι ἀνωτάτων ἐπιστήμων ἔδειχναν τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν λαθραία μεταφορὰ Ἑβραίων προσφύγων στὴν Παλαιστίνη, πρόγραμμα ποὺ ἀφήνανε πολλὰ λεφτὰ γιὰ τὴν σπεῖρα. Καὶ πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ διαβόητος Ἠλιόπουλος, ποὺ, ἐξ' ὅσων γνωρίζω, παραιτήθηκε πρὶν ἀπὸ ἕξη χρόνια ἀπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ ἐπικίνδυνου ἐμπορίου ναρκωτικῶν, μένει στὴν Ἀθήνα καὶ συνεργάζεται στενὰ μὲ τὸν ὑπουργὸ οἰκονομικῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα προφανῶς εἶναι ὅτι, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ Βιέννη ἔπαψε νὰ εἶναι ἡ βάση αὐτοῦ τοῦ ἐμπορίου, ἡ Ἑλλάδα, μὲ τὶς εὐκολίες φόρτωσης μέσω Μασσαλίας, ὑπόσχεται νὰ γίνει τὸ κύριο κέντρο τοῦ κακοῦ. Ἔτσι, δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ ὅτι ὁ μύσος ἔνθρωπος διαπιστώνει τώρα μιὰ ἄμεση σχέση μεταξὺ τοῦ ἐγκλήματος καὶ τῆς διαφθορᾶς. Κάθε κρίκος στὴν ἁλυσίδα, ὅπως φαίνεται σὲ κάθε ἀθηναϊκὸ καφενεῖο, εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὸν ἑπόμενο: τὸ

ἐμπόρια ναρκωτικῶν καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν στὰ κρυμμένα χέρια, τὰ κρυμμένα χέρια στὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ καὶ ὁ στρατηγὸς Μεταξᾶς σὰν βασιλιά.

Γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ κεντρικὸ νῆμα τῶν φημῶν, ποὺ ἐνθαρρύνεται ἀπὸ τὶς μακρὲς ἀπουσίες τῆς μεγαλειότητάς του στὴν Ἀγγλία, ὑφαίνονται συνεχῶς ἐπιζήμιες ἱστορίες μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ ἐπαναληφθεῖ ἐπειδὴ ἔχει σημασία γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα. Λέγεται ὅτι προσκρέφθηκε στὴν μεγαλειότητά του δάνειο ἀπὸ Λονδίνο, ἀλλὰ ἀπορρίφθηκε λόγω τοῦ ὅτι εἶχε τεθεῖ σὰν ὅρος ἡ παραχώρηση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐδάφους στὴ Βουλγαρία. Ὑπάρχουν λόγοι νὰ πιστεύεται ὅτι αὐτὴ ἡ ἱστορία προῆλθε ἀπὸ ἐπίσημους κύκλους ποὺ ἔχουν συμφέρον νὰ κτυπήσουν τὸ βρετανικὸ κύρος στὴν Ἑλλάδα. Καὶ αὐτὸ μπορεῖ θαυμάσια νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἀμηχανία ποὺ χωρὶς ἀμφιβολία προκαλεῖ στὴν κυβέρνηση ἡ ἕως τώρα ἀποτυχία τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης νὰ παράσχει οἰκονομικὴ βοήθεια στὴν Ἑλλάδα. Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ μοῦ ἔγινε ὑπαινιγμὸς ὅτι σὲ περίπτωση ποὺ θὰ συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ ἀποτυχία μας, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀναμένεται μιὰ ἀντι-βρετανικὴ ἐκστρατεία, ποὺ θὰ ἐμπνεόταν ἀπὸ τοὺς ἐπικύμους. Ἡ δυσάρεστη κατάσταση, τῆς ὁποίας αὐτὸ εἶναι μόνο ἕνα ὑπόμνημα, δὲν θὰ ἔπρεπε, πάντως, μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐκληφθεῖ σὰν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς παροχῆς οἰκονομικῆς βοήθειας. Ἀντίθετα, δείχνει μᾶλλον ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσουμε μὲ προσοχή, ἐπειδὴ ἡ κυβερνητικὴ διαπραγία δὲν σημαίνει ἁπλῶς ὅτι ἡ κυβέρνηση χρειάζεται τὰ λεφτά μας γιὰ νὰ ἰσχυροποιήσει τὴν ὄμυνα τῆς χώρας ἢ γιὰ νὰ κάνει εὐκολότερη τὴν πληρωμὴ τῶν ὁμολογιούχων. Σημαίνει ἐπίσης, ὅτι ἡ ἄρχουσα κλίκα τὰ θέλει γιὰ νὰ ἰσχυροποιήσει τὴ θέση της ἀπέναντι στὴν κοινὴ γνώμη ἡ ὁποία — πόσο ἀντιπαθητικὸ ἔχει γίνει καθεστὼς — εἶναι πανευτυχὴς ὁ τενίζοντας τὴν προοπτικὴ νὰ μὴν δοθοῦν λεφτά. Μιὰ ἄποψη ποὺ γίνεται σύρεσε ὀεκτή, ποὺ μοῦ ἔχει ἔντονα ὑποδειχθεῖ ἀπὸ Ἕλληνες φίλους καὶ ποὺ νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπορριφθεῖ ὁλοκληρωτικὰ σὰν ἀνοησία, ἰσχυρίζεται ὅτι, ἂν θὰ ἐπρόκειτο νὰ δώσουμε δάνεια στὴν κυβέρνηση, τὸ ἄμεσο ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν νὰ γίνουμε τόσο ἀντιπαθεῖς ὅσο καὶ οἱ Γερμανοί καὶ ὅτι, ὅταν σημειωθεῖ ἡ ἀναπόφευκτη ἔκρηξη, θὰ χάσουμε τὰ λεφτά μας γιατὶ τὸ νέο καθεστὼς θὰ ἀποκηρύξει αὐτὸ τὸ χρέος. Κατὰ τὴν ἴδια ἔποψη, κερδίζουμε καθημερινῶς σὲ κύρος ἔναντι τῆς Γερμανίας, ἁπλῶς μὲ τὸ ὅτι καθυστεροῦμε τὴ βοήθειά μας πρὸς τὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ.

Ἀλλὰ εἶναι πιθανὴ μιὰ ἔκρηξη; Οἱ ἀγρότες δὲν εἶναι δυσαρε-

σημένοι. Χαίρονται νὰ μὴν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν πολιτική καὶ μὲ τὸ σύστημα τῶν κρατικῶν ἀγορῶν παίρνουν καλὲς τιμὲς γιὰ τὰ προϊόντα τους. Ὁ στρατὸς εἶναι νομιμόφρων στὸν θασιλιά, ἂν καὶ ὄχι στὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ, ποὺ δὲν εἶχε ποτέ του τὸ συνηθισμένο ἀνθρώπινο δῶρο νὰ ἐμπνέει ἀγάπη καὶ προσήλωση. Πολλοὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ εἶναι, ὄντως, δεμένοι μαζί του ἀπὸ τὴν συναίσθηση ὅτι ἡ προαγωγή τους πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ ἀποστρατεύθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὴ θενιζελικὴ ἐξέγερση τοῦ 1935 δὲν ἦταν σταθερὴ πάντα στὴν ἀξία τους. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ ἕναν αὐξανόμενο ἀριθμὸ νέων ἀξιωματικῶν. Δὲν ὑπάρχουν πάντως ἀκόμη ἐνδείξεις στρατιωτικῆς ἀνυπόμονης καὶ ὅσο ἐπικρατοῦν αὐτὲς οἱ συνθῆκες — μιὰ ἥσυχη ὑπαίθρος καὶ ἕνας νομιμόφρων στρατὸς — δὲν μπορεῖ εὔκολα νὰ φανεῖ πῶς οἱ μορφωμένες καὶ εὐφραδεῖς τάξεις μποροῦν νὰ μετατρέψουν τὰ αἰσθήματά τους σὲ δράση. Ἂν καὶ θὰ ὑποστηρίζονταν ἀπὸ ἕνα μεγάλο τμῆμα, ἴσως τὸν κύριο ὄγκο, τῶν θιομηχανικῶν ἐργατῶν καὶ ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ προσφυγικοῦ στοιχείου, πολιτικὰ εἶναι ἀποδιοργανωμένες καὶ οἱ ἀρχὲς εἶναι ἄγρυπνες παντοῦ καὶ ἕτοιμες νὰ συλλάβουν αὐτοὺς ποὺ εἶναι πιθανὸ νὰ δημιουργήσουν φασαρία καὶ νὰ τοὺς ἐξορίσουν σὲ νησιά.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἀνιχνεύεται κανένας μήπως κάποιο σπιγμὴ κάποιο μικρὸ ἐπεισόδιο ἀνάψει τὴν σπίθα ποὺ θὰ ἀρκέσει τὴν ἔκρηξη. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὑδροκέφαλη — οἱ ἐπαναστάσεις γίνονται στὶς πόλεις — καὶ ὁ Ἕλληνας, πιρὰ τὴν ἀνωτολίτικη μοιρολατρεία του καὶ τὴν τάση νὰ στρώνει τοὺς ὤμους του ὅταν ἀκούει ἀφότινου καὶ νὰ ἀναθάλλει τὴ δράση γιὰ ἕνα ἀπροσδιόριστο αὔριο, εἶναι ἱκανὸς νὰ τὰ θλέπει ὅλα κόκκινα ὅταν ἡ ἔνταση ὑπερθαίνει ἕνα ὁρισμένο σημεῖο.

Θὰ ἦταν ἀνόητο νὰ κάνει προφητεῖες, ἀλλὰ νομίζω ὅτι τὸ σημεῖο τῆς κατάρρευσης πλησιάζει: ἡ ἀπόπειρα ποὺ γίνεται τώρα νὰ ἐπαθληθεῖ τὸ κίνημα Νεολαίας σὲ ὅλο τὸν σκολικὸ πληθυσμὸ εἶναι σύσιωδῶς μιὰ ἀπόπειρα νὰ ὑποκατασταθεῖ, σὰν θεμέλιο τῆς δικτατορίας, ἡ ἀρνητικὴ δύση πάνω στὴν ὁποία σιηριζόταν ὡς τώρα τὸ καθεστώς, ἀπὸ μία θετικὴ συναισθηματικὴ δύση. Θετικὴ θύση θ' ἀποτελοῦσε ἡ μεταμορφωμένη ψυχὴ τῆς νεολαίας, μὲ τὶς μεγαλύτερες γενεὲς ἀπὸ περιθώριο. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ μακροπρόθεσμη πολιτικὴ σιηπεριλαμθάνει ἀνίθεση σπὴν οἰκογενειακὴ ζωή, ἔνα ἀπὸ τὰ ἱερότερα πράγματα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα. Ὅσα ἔχει κάνει ὁ Μεταξᾶς γιὰ τὴ κώρα δὲν τὸν ὠφέλησαν σὲ τίποτε· τὰ δημιουργικά του ἐπιτεύγματα, ποὺ σὲ δυόμισι χρόνια ἄλλαξαν τὸ πρόσωπο

τῆς Ἑλλάδας, οὐδέποτε ἐπαινοῦνται. Στὴν καλύτερη περίπτωση ὑπάρχει μιὰ γκρινιάρικη συναίνεση ὅταν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ ἕνας ἀγνώμων λαός, ποὺ συγκατατίθεται ἀπαθῶς, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐν ὄψει καμιὰ ἄλλη ἐναλλαγή ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναρχία, καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ πιστέψει τὸ χειρότερο γιὰ τοὺς κυβερνήτες του, εἶναι φτωχὸ θεμέλιο γιὰ τὸ Νέο Κράτος. Ὁ δυνητικὰ ἐθνικὸς ἡγέτης εἶναι ἕτοιμος, ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὴ λογικὴ τῶν γεγονότων νὰ περάσει ἀπὸ τὰ λόγια, ποὺ αὐξάνουν μόνο τὴν γενικὴ κυνικότητα, στὴ δράση. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ ἔχει σκοπὸ νὰ δείξει ὅτι ἡ μορφὴ ποὺ ἐπέλεξε, δηλ. ἡ δράση στὴ νεολαία, δὲν εἶναι πιθανὸ νὰ ἐπιτύχει καὶ μπορεῖ ἀκόμη νὰ διεγείρει δυνάμεις, ποὺ ἂν ξεφύγουν ἀπὸ ἔλεγχο, μπορεῖ νὰ τὸν καταστρέψουν, καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸν νὰ καταστρέψουν καὶ τὴ δυναστεία.

Ἡ βρεταννικὴ πολιτικὴ ὑποστηρίζει τὴ δικτατορία.

XV

Π. 1310/64/19/1939

Ἀπό : Σάρτζεντ
Πρός : Χάλιφαξ

Ὑπόμνημα Λονδῖνο, 18 Φεβρουαρίου 1939

Τὸ καθεστὼς τοῦ Μεταξᾶ στὴν Ἑλλάδα διακρίνεται γιὰ τὴν ὀγκούμενη τάση του νὰ ἐπεκτείνει τὸν ἔλεγχό του ἐπὶ τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καὶ αὐτὸ προκαλεῖ περισσότερη δυσαρέσκεια καὶ ἀντιδράσεις μέσα στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ γενικά. Εἶναι πιθανό, ἐπίσης, ὅτι αὐτὲς οἱ αὐξανόμενες ἀντιδράσεις δὲν στρέφονται μόνο κατὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Μεταξᾶ ἀλλὰ ἐπεκτείνονται καὶ κατὰ τοῦ βασιλιᾶ, ὁ ὁποῖος ἄλλο καὶ περισσότερο ταυτίζεται μὲ τὸ δικτατορικὸ καθεστώς. Ἂν καὶ ὁ Μεταξᾶς ἐλέγχει πρὸς τὸ παρὸν πλήρως τὴν κατάσταση, ὑπάρχει κίνδυνος ὑπὸ τὶς παρούσες συνθῆκες νὰ προκληθεῖ ἔκρηξη ἀπὸ μία στιγμή.

Ὁ Γουώτερλω, μὲ πρωτοβουλία του, προειδοποίησε τὸν βασιλιὰ γι' αὐτὴ τὴν κατάσταση καὶ τὸν συμβούλευσε νὰ καλαρώσει τὰ περιοριστικὰ καὶ καταναγκαστικὰ μέτρα ποὺ ἐπιβάλλει τὸ καθεστὼς Μεταξᾶ στὸν ἑλληνικὸ λαό. Ἰδιαιτέρως ἐπέστησε τὴν προσοχὴ τοῦ βασιλιᾶ στὴν ἐπικίνδυνη ἀντιδημοτικότητα τοῦ κανέλιστος Νικολαΐας ποὺ ὕβρισε πρόσφατα ὁ Μεταξᾶς. Στὴν ἀρχή, ἤμασταν μᾶλλον ἀναστατωμένοι γιὰ τὴν ἰσχυρὴ γραμμὴ ποὺ ἀκολούθησε ὁ Γουώτερλω ἐπειδὴ φοβηθήκαμε μήπως παρερμηνευόταν ὡν ἀπόπειρα τῆς βρεταννικῆς κυβέρνησης νὰ ἀνατρέψει τὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ καὶ νὰ ὑπαγορεύσει στὴν Ἑλλάδα τὴν μορφὴ τῆς κυβέρνησης ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει. Ἀλλὰ ὑπὸ τὸ φῶς περαιτέρω ἐξηγήσεων καὶ πληροφοριῶν, φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ θεωρήσουμε σκληρὰ τὰ ἐπιχειρήματα ἢ τὴν γλώσσα ποὺ κρησιμοποίησε ὁ Γουώτερλω. Οἱ παραστάσεις του στὸν βασιλιὰ δὲν διέγειραν ἀπ' ὅτι ξέρουμε, ὑποψίες στὸν Μεταξᾶ καὶ δὲν φαίνονται νὰ προκάλεσαν ὁποιεσδήποτε ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις τοῦ βασιλιᾶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, δὲν ἀπόδωσαν καὶ κανένα χειροπιαστὸ ἀποτέλεσμα λόγω τοῦ ὅτι, ὅπως δείχνουν οἱ πληροφορίες μας, ὁ βασιλιὰς δὲν εἶναι πιὸ διαιτεθειμέ-

νος ν' ἀκούσει τὶς συμβουλὲς ἢ νὰ δεχθεῖ τὶς ἀπόψεις τοῦ Γουώτερλω γιατί, σωστὰ ἢ λανθασμένα, τὶς θεωρεῖ (σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς ἐσωτερικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις) σὰν μὴ ἀπροκατάληπτες.

Ἡ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ μᾶς ἡ Ἑλλάδα ὑπὸ τὶς παροῦσες συνθῆκες εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε θὰ ἤμαστε σίγουρα δικαιολογημένοι νὰ κάνουμε ὅ,τι μποροῦμε γιὰ νὰ ἐμποδίσουμε, στὴ σημερινὴ κριτικὴ μιὰ ἐπανάσταση. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας τὸ παρὸν καθεστὼς μᾶς βολεύει πάρα πολὺ καλὰ καὶ ἂν — ἐξ αἰτίας κάποιας ἐπανάστασης — ἡ Ἑλλάδα γινόταν πεδίο ἀντιαγωνισμοῦ τῶν ντόπιων πολιτικῶν, ἡ κατάσταση θὰ μποροῦσε θαυμάσια νὰ προσφέρει στοὺς Γερμανοὺς καὶ Ἰταλοὺς εὐκαιρία γιὰ καρποφόρες συνεννοήσεις πρὸς ζημία τῶν βρετανικῶν συμφερόντων.

Σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση, τίθεται τὸ πρόβλημα ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ καταβάλουμε μία ἀκόμη προσπάθεια, μέσω τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ νὰ μεταρρυθμιστεῖ τὸ παρὸν καθεστὼς κατὰ ἕνα τέτοιον τρόπο ὥστε νὰ μειωθεῖ ἡ τωρινή του ἀντιδημοτικότητα καὶ νὰ αὐξηθεῖ ἡ γενική του σταθερότητα. Λόγω τῶν ὑποψιῶν τῆς μεγαλειότητάς του, εἶναι ἄχρηστο νὰ χρησιμοποιήσουμε γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ τὸν Γουώτερλω. Αὐτὸ ποὺ χρειάζεται εἶναι νὰ ἐπισκεφθεῖ σύντομα τὴν Ἑλλάδα κάποιος Ἄγγλος μὲ κύρος ἀλλὰ ὄχι καὶ μὲ αὐστηρὰ ἐπίσημη θέση, ποὺ εἶναι προσωπικὸς φίλος τοῦ βασιλιᾶ καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη του καὶ νὰ τοῦ μιλήσει μὲ εἰλικρίνεια πάνω στὸ ὅλο θέμα.

Ὁ λόρδος Λόϋντ τυχαίνει νὰ πρόκειται νὰ ἐπισκεφθεῖ σύντομα τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Αἴγυπτο γιὰ λόγους ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου καὶ πιστεύω ὅτι θὰ ἦταν διατεθειμένος, ἂν τοῦ ζητιόταν, νὰ ἀναπροσαρμόσει τὸ ἁρμολόγιό του μὲ σκοπὸ νὰ ἐπισκεφθεῖ καὶ τὴν Ἀθήνα. Εἶναι προσωπικὸς φίλος τοῦ βασιλιᾶ, ἔχει γνώση τῆς τωρινῆς πολιτικῆς κατάστασης στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ μεταφέρει στὸν βασιλιὰ ὁποιοδήποτε μήνυμα θὰ θέλαμε νὰ στείλουμε. Θὰ ἔπρεπε φυσικὰ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ μὴν συνδεθεῖ μὲ τὴν πρεσβεία, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ὑποπτευθεῖ ὁ βασιλιὰς ὅτι ἐνεργεῖ σὰν φερέφωνο τοῦ Γουώτερλω. Πρέπει νὰ στηρίξει ὁποιαδήποτε προειδοποίησή του σὲ συμπεράσματα ποὺ θὰ ἔχει σχηματίσει μὲ βάση ἰδικές του πληροφορίες καὶ παρατηρήσεις. Ταυτόχρονα θὰ πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ πεῖ στὸν βασιλιὰ ὅτι ἡ βρετανικὴ κυβέρνηση εἶναι ἐνοχλημένη γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα, ὅπως τὴν βλέπει, καὶ ὅτι ἔχει ἐξουσιοδοτήσει τὸν λόρδο Λόϋντ νὰ συζητήσει τὸ θέμα προσωπικὰ μὲ τὸν βασιλιὰ ἐξ ὀνόματός της.

Ἡ φιλο-γερμανική χούντα στὴν Ἑλλάδα.

XVI

653/285980 - 64

Ἀπό : Ὑπηρεσία Ἀσφαλείας καὶ S.D.
Πρός : Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν

Βερολῖνο, 20 Δεκεμβρίου 1940

Ἀναφορὰ ὑπ' ἀριθ. VI D4 Hoe/ka

Ἐσωκλείω ἀναφορὰ τοῦ VI Γραφείου σχετικὰ μὲ τὶς δυνατότητες νὰ ἀσκηθεῖ γερμανικὴ ἐπιρροὴ στὴν Ἑλλάδα. Θὰ ἤθελα τὴν γνώμη σας γιὰ τὸ ἂν θὰ πρέπει νὰ ἀξιοποιηθοῦν καὶ πῶς.

Ἑλλάδα: Προτάσεις τοῦ Γενικοῦ Διευθυντῆ Νικολόπουλου, ποὺ βρίσκεται τώρα στὸ Βερολῖνο, γιὰ τὴν διευθέτηση τῆς ἑλληνο-ἰταλικῆς σύρραξης μὲ γερμανικὴ παρέμβαση.

Ὁ Νικολόπουλος, γενικὸς διευθυντὴς τῆς γερμανικῆς Λουφτχάνσα στὴν Ἀθήνα, βρίσκεται σὲ πολὺ στενὴ ἐπαφὴ μαζί μας ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1940. Εἶναι γνωστὸς ἐπὶ πολλὰ χρόνια μέσῳ τῶν ἐπάσημων ἐπαφῶν του μὲ τὸ Βερολῖνο καὶ ἡ στάση του ἔναντι τῆς Γερμανίας ἦταν πάντα πολὺ καθαρή. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1940 παρασημοφορήθηκε μὲ τὸν Σταυρὸ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀετοῦ ἀπὸ τὸν Φύρερ. Ὁ Νικολόπουλος προσπαθεῖ ἐδῶ καὶ πολλοὺς μῆνες νὰ ἀνατρέψει τὴν φανερὰ ἀγγλόφιλη κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσει μὲ μιὰ κυβέρνηση φιλικὴ πρὸς τὴν Γερμανία. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔχει ἤδη κάνει πολλὲς προτάσεις, ἀλλὰ λόγω τῆς γενικῆς πολιτικῆς νὰ διατηρηθεῖ ἡ εἰρήνη στὰ Βαλκάνια τὸ θέμα δὲν προωθήθηκε.

Σύντομα μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἰταλο-ἑλληνικῆς σύρραξης ὁ Νικολόπουλος μᾶς ξαναπλησίασε γιὰ νὰ ζητήσει γερμανικὴ παρέμβαση γιὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ πολέμου.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν διαφόρων συνομιλιῶν ὁ γενικὸς διευθυντὴς Νικολόπουλος ὑπέβαλε τὶς ἀκόλουθες προτάσεις, μὲ τὴν ὑποστήριξη, ὅπως εἶπε, τοῦ Ἕλληνα πρεσβευτῆ στὸ Βερολῖνο Ρίζου - Ραγκαβῆ, ὁ ὁποῖος ὅμως γιὰ εὐνόητους λόγους δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναμιχθεῖ ἐπισήμως.

Κατόπιν συμφωνίας μὲ ἐξέχοντες στρατιωτικοὺς ἡγέτες τῆς Ἑλλάδας — τὸν στρατηγὸ ἐλ. Γεώργιο Ρέππα, τοὺς ἀντιστράτηγους Μάρκο Δράκο καὶ Ἰωάννη Πιτσίκα καὶ περισσότερο τοὺς ἀντιστράτηγους Κωνσταντῖνο Παπόπουλο καὶ Δημήτριο Πολίτη μὲ τοὺς ὁποίους τὴν στιγμὴ αὐτὴ διεξάγει συνομιλίες ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Νικολόπουλου, συντηγματάρχης Παπαδόπουλος, — ἡ ὁμάδα αὐτὴ εἶναι διατεθειμένη:

1. Νὰ ἐπιφέρει τὴν χωρὶς ἀγῶνα κατάληψη τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν γερμανικὴ Βέρμαχτ.

2. Νὰ θεωρήσει τὴν ἐπακόλουθη γερμανο-ἀγγλικὴ σύγκρουση ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ποὺ πρέπει νὰ ἀναμένεται, λαμβανομένων ὑπ' ὄψη τῶν θέσεων ποὺ κατέχει ἡ Ἀγγλία στὴν Ἑλλάδα, σὰν γερμανο-ἀγγλικὴ διαφορὰ στὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἐπέμβουν.

3. Τὸ ἰδιαίτερο σημαντικὸ αἴτημα ποὺ θὰ ὑπέβαλλαν οἱ Ἕλληνες ἀφορᾶ τὴν χορήγηση μιᾶς γερμανικῆς ἐγγύησης γιὰ τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

4. Εἶναι, ἐν τούτοις, διατεθειμένοι νὰ κάνουν μικρὲς ἐδαφικὲς παραχωρήσεις στὴν Βουλγαρία ἢ ἄλλες μικρὲς χῶρες.

Τὸ γεγονὸς ὅτι τέτοιες τάσεις δὲν σπανίζουν σὲ ὁρισμένους ἑλληνικοὺς κύκλους, φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἕλληνας πρεσβευτὴς Ρίζος - Ραγκαβῆς προσπαθεῖ νὰ πείσει τοὺς Γερμανοὺς νὰ δεχθοῦν μιὰ γερμανικὴ ἐπέμβαση. Σὲ συνομιλία του μὲ ἐπίσημο τῆς ὑπηρεσίας μας, ὁ Ρίζος - Ραγκαβῆς ὑπογράμμισε ὅτι θὰ συνέφερε τοὺς Γερμανοὺς ἡ εἰρήνευση ὅλων τῶν Βαλκανίων. Παίρνοντας σὰν δεδομένο ὅτι ἡ ἰταλικὴ ἐκστρατεία δὲν ἀναλήφθηκε μὲ γερμανικὴ ὑποστήριξη, ἐξέφρασε τὴ γνώμη ὅτι ἡ Γερμανία, ὕστερα ἀπὸ κάποια ἐλαφρὰ ἰταλικὴ ἐπιτυχία στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἐπενέβαινε ἐνδεχομένως γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὸ περαιτέρω χάσιμο ἰταλικοῦ κύρους. Ἀπὸ ὅλες τὶς συνομιλίες ἦταν σαφὲς ὅτι ὁ Ρίζος - Ραγκαβῆς θέλει νὰ προτείνει στοὺς Γερμανοὺς ἀκριβῶς μιὰ τέτοια ἐπέμβαση.

Παρόμοια στάση φαίνεται ἐπίσης νὰ υἱοθετεῖ ὁ Ἕλληνας πρεσβευτὴς στὴ Σόφια Παπανέλης μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιπρόσωπός μας βρίσκεται ἤδη σὲ ἐπαφή. Ἐδῶ δὲν ἔχουμε πάντως συγκεκριμένα στοιχεῖα.

Συνωμοσίες τοῦ Παγκάλου μὲ τοὺς Γερμανούς.

XVII

803/229076

Ἀπό : Ἔρμπαχ
Πρός : Ρίμπεντροπ

Τηλεγράφημα ὑπ' ἀριθ. 172 Ἀθῆναι, 6 Μαρτίου 1941

Ὁ πρώην δικτάτορας Πάγκολος, μιλώντας ὄχι μαζί μου ἀλλὰ μὲ τὸν Ρομμήλο πρεσβευτή, πρότεινε τὴν πραξικοπηματικὴ ἀνατροπὴ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς φιλο-γερμανικῆς. Πάνω στὸ σχέδιο αὐτὸ εἶχε ἤδη ἐξασφαλίσει τὴν συμφωνία ἑνὸς ὁριομένου ὁριθμοῦ ἀνθρώπων ποὺ διάκεινται φιλικὰ πρὸς τὶς ναζιστικὲς ἰδέες, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἔχουν ἐπιρροή. Τὸ πρόγραμμά τους θὰ ἦταν: Συνεργασία μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἄξονα, ὑποταγὴ στοὺς ὅρους ποὺ θὰ καθόριζε μιὰ μελλοντικὴ εὐρωπαϊκὴ διάσκεψη εἰρήνης καὶ κατάπαυση τοῦ πολέμου μὲ τὴν Ἰταλία μὲ ἀποδοχὴ τοῦ σιάτους κθὸ ἢ ὁκόμη καὶ μὲ ὑποχώρηση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων στὰ σύνορα. Οἱ συνωμότες ζητοῦν γερμανικὴ ἐνθάρρυνση

Λόγω τῶν εὐρέως ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ ὑποστήριξη — ὁ Πάγκαλος ἦταν βενιζελικὸς καὶ παρέμεινε πολιτικὰ ἀδρανὴς ἐπὶ δεκαπενταετία — ἀμέφυγα νὰ δηλώσω ὀνδήποτε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι βλέπουμε μὲ εὐνοϊκὸ μάτι κάθε τί ποὺ αὐξάνει τὸ βάρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ἄξονα καὶ ὑποχρεώνει τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση νὰ δεῖ λογικὰ τὶς καταστάσεις, ἀλλὰ δὲν σκοπεύουμε νὰ ἐπέμβουμε στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδας.

XVIII

Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, οἱ στρατηγάτες καὶ ὁ ρόλος τους στὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1941.

868.00/1124

Ἀπό : Μακεδή
Πρός : Χάλλ

Ἀναφορά — Ἐν πλῷ, 19 Ἰουλίου 1941

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ὑποβάλω ἀναφορὰ πάνω στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτήν. Τὸ γράψιμο αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς, ποὺ καλύπτει τὴν περίοδο ἀπὸ τὶς 6 Ἀπριλίου ὡς τὶς 5 Ἰουνίου 1941, τὴν ἡμέρα ποὺ ἀνακλήθηκα ἀπὸ τὴν θέση μου «γιὰ συνομιλίες», καθυστέρησε κάπως, ἀλλὰ δὲν θεώρησα σωστὸ νὰ γράψω μία τόσο ἐμπιστευτικοῦ χαρακτήρα ἔκθεση ἀπὸ τὴν Ἀθήνα σὲ μία ἐποχὴ ποὺ δὲν λειτουργοῦσε πιὰ ἡ ὑπηρεσία μεταβιβάσεως ἐγγράφων καὶ ποὺ ἔγινε προβληματικὴ ἡ διαφύλαξη τοῦ ἀπαραβίαστου τῆς ἀλληλογραφίας λόγω τῶν γνωστῶν γερμανικῶν μεθόδων. Ἔτσι, ὅσα ἀκολουθοῦν, γράφτηκαν πάνω σὲ ἀμερικανικὸ σκάφος ἐν πλῷ πρὸς τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Πάσχουν ἀπὸ τὴν ἀδυναμία μου νὰ δίνω ἀκριβεῖς ἀναφορὲς σὲ ἔγγραφα καὶ ἀπὸ τὴν μεγάλη, ἂν καὶ ἀνεπόφευκτη στήριξή μου στὴν μνήμη μου. Παρ' ὅλα αὐτά, μπορεῖ νὰ ἔχουν κάποια ἀξία ἂν συνδυασθοῦν μὲ τὴν μακρὰ σειρὰ τῶν προηγούμενων πολιτικῶν μου ἀναφορῶν γιὰ νὰ κατανοήσετε πληρέστερα τὴν Ἑλλάδα τῆς στιγμῆς αὐτῆς.

Ἡ γερμανικὴ εἰσβολὴ βρῆκε τὸν βασιλιὰ Γεώργιο Β΄ κυριολεκτικὰ διακόπτοντα τὴν Ἑλλάδος. Ὁ πρωθυπουργὸς Μεταξᾶς, ποὺ διοίκησε τὸ ἀντιλαϊκὸ φασιστικὸ καθεστὼς ἐπὶ πέντε χρόνια καὶ ποὺ ἐν συνεχείᾳ ἔνωσε στὴν πράξη ὑπὸ τὴν ἡγεσία του ὁλόκληρη τὴ χώρα στὴν ἐπιτυχὴ ἀντίσταση κατὰ τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης, εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ ἕνα μῆνα. Ὁ βασιλιὰς συνέκτιζε νὰ κυβερνᾶ μὲ τὴν ἴδια κυβέρνηση ὑπὸ ἕναν ἀπολιτικὸ πρωθυπουργὸ δικῆς του ἐπιλογῆς, τὸν Ἀλέξανδρο Κορυζῆ, πρώην διοικητὴ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ γιὰ λίγο καιρὸ ὑπουργὸ Κοινωνικῆς Προνοίας. Ὅταν πέθανε ὁ Μεταξᾶς, ἡ ἐπιλογὴ ἑνὸς ἄχρωμου καὶ ἐλεγχόμενου διαδόχου ἀπὸ τὸν βασιλέα φαινόταν νὰ εἶναι μία καλὴ κίνηση ἐπειδὴ ἀπο-

μάκρυνε τὴν δυνατότητα παραταξιακῶν διαφωνιῶν σὲ ἐποχὴ κρίσης. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιὰς δὲν εἶναι ἡγέτης — ἀκόμη καὶ γιὰ λόγους ἰδιοσυγκρασίας ἀντιτίθεται στὴν ἀνάληψη αὐτοῦ τοῦ ρόλου — καὶ ὅταν στὴν Ἰταλικὴ προστέθηκε καὶ ἡ γερμανικὴ στρατιωτικὴ πίεση, ἡ ἔλλειψη μιᾶς κυρίαρχης προσωπικότητας στὴν κυβέρνηση γόνιμκε τοιαύτατα μὲ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα. Στὴν πραγματικότητα, δὲν ἦταν αὐτὴ ποὺ ἐπέφερε τὴν ἧττα τῆς Ἑλλάδας, ἧττα ἡ ὁποία ἀπὸ καιρὸ ἀναμενόταν τόσο ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Μεταξᾶ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν βασιλιὰ στὴν περίπτωση ποὺ ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία θὰ τῆς ἐπιτίθενταν. Εἶχε ὅμως πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συντελέστηκε αὐτὴ ἡ ἧττα καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἔχει ἐπιπτώσεις στὸ μέλλον τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς χώρας, ὅταν καὶ ἂν ἀποκατασταθεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία.

Πραγματικά, ὅταν ἔρθει ὁ καιρός, εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι δὲν θὰ ξεχαστεῖ πῶς ἡ μόνη ἀπάντηση τοῦ βασιλιᾶ στὰ πολιτικὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας ἦταν ἡ ἐγκατάσταση καὶ ὑποστήριξη ἑνὸς δικτάτορα. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ δικτάτορα ἀπέφυγε νὰ ἀπευθυνθεῖ στοὺς ἄλλους ἡγέτες, ὅπου ἡ κατάσταση ἔγινε ἀπελπιστικὴ καὶ ἄρχισε τὸν κρίσιμο πόλεμο κατὰ τῆς Γερμανίας μὲ μιὰ κυβέρνηση καὶ μὲ μιὰ στρατιωτικὴ διοίκηση ποὺ δὲν ἀντιπροσώπευαν τίποτε περισσότερο ἐθνικὸ ἀπὸ τὰ νῶτα μιᾶς φασιστικῆς κούντας.

Γιὰ τὸν Μεταξᾶ λεγόταν, ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ πέθανε, ὅτι ἦταν φιλογερμανὸς στὰ αἰσθήματα καὶ ἔτοιμος νὰ πουλήσει ὁπωσδήποτε τὴν χώρα του στὸ Βερολίνο. Τὰ γεγονότα, πάντως, κάθε ἄλλο παρὰ στήριξαν αὐτὴ τὴν κατηγορία. Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου δὲν ἐπέτρεψε στὶς αὐταρχικὲς τάσεις του νὰ ὑποσκάψουν ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν κρίση του ἢ νὰ ἐπηρεάσουν τὶς ἀποφάσεις του ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων κατὰ τρόπο ἀντίθετο πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας. Πίστευε ὅτι τελικὰ ἡ Ἀγγλία θὰ νικήσει καὶ ὅτι, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, ἡ Ἑλλάδα πρέπει νὰ σταθεῖ σὲ πλευρά της ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὸ στὴν ἀρχὴ σημαίνει θυσίες. Πίστευε ἐπίσης, μαζὶ μὲ τὸν βασιλιά, ὅτι μιὰ χώρα μὲ τὶς παραδόσεις τῆς Ἑλλάδας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐνδώσει σὲ ἀπειλὲς ἀπὸ ὁποιοδήποτε καὶ ἂν προέρχονταν καὶ ὅτι ἀπειλὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἀγγλίας ἦταν ἀδιανόητη. Ἀλλὰ αὐτές του οἱ πεποιθήσεις, γνώση τῶν ὁποίων ἔχω προσωπικά, ἐξέφραζαν μιὰ τόσο πλήρη ἀναστροφὴ τῶν ἐξίσου βαθιὰ ριζωμένων πεποιθήσεών του κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου, ποὺ οἱ ἐχθροί του δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν πιστέψουν καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διαδούς του, ὀτερούμενοι τοῦ θάρρους νὰ ἀψηφοῦν τὴ συνέπεια, δὲν μπόρεσαν νὰ τὴς υἱοθετή

σουν. Όσο ζούσε, οί τελευταίοι, πού ώφειλαν σ' αύτόν τίς πολιτικές τους προαγωγές, δέχονταν τήν ήγεσία του· άλλά όταν ή ήγεσία έπαψε νά ύπάρχει, οί άμφιβολίες τους παρέμειναν.

Περαιτέρω, άν καί ό στρατηγός Μεταξάς είχε τήν μεγαλοσύνη νά άναδιπλωθεί, όταν άνακάλυψε ότι είχε κάνει λάθος, δέν εἶχε τήν μεγαλοσύνη νά συγχωρήσει τούς άντιπάλους του καί νά διακινδυνεύσει, σάν τόν Κάισαρα, άναθέτοντάς τους έξουσία καί διοίκηση. Όχι μόνον οί ἄπιστοι θαμώνες τῆς κυβερνήσεώς του, άλλά καί οί άνώτατοι άξιωματικοί τοῦ στρατοῦ του ἦταν δημιουργήματα τοῦ πολιτικοῦ του μηχανισμοῦ, δργανωμένου τήν έποχή πού ὁ ἴδιος δέν εἶχε άκόμη σχηματίσει τίς νέες του πεποιθήσεις. Γιά πολλούς άπ' αὐτούς τό ἀήττητο τῆς Γερμανίας ἦταν ἀξίωμα καί χωρίς τήν παρουσία τοῦ Μεταξᾶ θά εἶχαν ἤδη μισο-ἡττηθεῖ πρίν άκόμη ἀρχίσει ὁ πόλεμος.

Αὐτά ἐξηγοῦν τήν ἀνάπτυξη μιᾶς κάποιας ἡττοπάθειας σιδ ὑποφωγικό σιμβούλιο καί τήν ἀνίσχυη στρατιωτική ἱεραρχία πού ἦταν ἀσύμφωνη μέ τό πνεῦμα τοῦ λαοῦ καί τοῦ στρατοῦ. Λέγεται ὅτι οἱ θεοί τυφλώνουν πρῶτα αὐτούς πού θέλουν νά καταστρέψουν. Λίγο πρίν ἀπό τήν γερμανική ἐπίθεση, ἀποστρατεύθηκαν μερικοί στρατηγοί πού εἶχαν διατυπώσει ἀνοικτά τήν διαφωνία τους πρός τήν πολιτική τῆς ἀνίσχυσης. Ὑπῆρχαν πολλοί ἱκανοί καί ἔμπειροι ἀνωτέλεικοι ἀξιωματικοί σέ ἀποστρατεία τῶν ὁποίων ἦταν γνωστή ἡ ἀποφασιστικότητα νά ἀντιτάξουν ἀντίσταση κατά τῆς Γερμανίας. Ἀλλά ὁ Βασιλιάς — ὅπως καί ὁ ἴδιος ὁ Μεταξᾶς — ἀρνήθηκε νά ζητήσει τή βοήθεια τῶν παλαιῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Προτίμησε νά παίξει τό χαρτί του σέ ἀδοκίμαστους ἀξιωματικούς πού τούς θεωροῦσε πολιτικά ἀξιόπιστους καί ἔτσι χάθηκε ἡ τελευταία εὐκαιρία νά ἀλλάξει ἡ μοιραία πολιτική πού ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος Διομήδης, ἕνας ἀπό τούς πιό ἡλικιωμένους Ἕλληνες πολιτικούς, σιγμάτισε σέ συνομιλία μαζί μου μέ τίς ἀκόλουθες λέξεις:

> «Ἡ χώρα δέν θά συγχωρήσει ποτέ τόν βασιλιά πού θέλησε νά διεξαγάγει τόν πόλεμο μέ τήν Γερμανία ἔχοντας μιά φιλογερμανική κλίκα στήν ἐξουσία».

Τό στρατιωτικό πρόβλημα τῆς Ἑλλάδας ἔγινε ἄλυτο, βεβαίως, ἀπό τή στιγμή πού ἡ Γερμανία ἄρχισε πόλεμο ἐναντίον της. Ἡ μικρή Βρεταννική ἐκστρατευτική δύναμη στά μετόπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπερκαλύφθηκε ἀριθμητικά στήν ξηρά καί ἐξουθενώθηκε στόν ἀέρα. Ἡ ταχεῖα ὑποχώρησή της γιά νά ἀποφύγει περι-

κύκλωση άνοιξε ένα κενό στά μετόπισθεν τῶν Ἑλλήνων, ἀπό τό ὁποῖο οἱ Γερμανοί ἐπωφελήθηκαν γοργά καί ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς ἄρχισε νά ἐπικρέμεται μόλις ὕστερα ἀπό δέκα ἡμέρες συγκρούσεων. Κατανοώντας πλήρως τήν κατάσταση, ὁ βασιλιάς καί ὁ πρωθυπουργός ἐπιτάχυναν τίς προετοιμασίες γιά τήν μετοφορά τῆς κυβέρνησης στήν Κρήτη.

Ἡ ἀνησυχία βάρυνε ἰδιαίτερα τόν Κορυζῆ. Ὁ βασιλιάς μοῦ εἶπε ὅτι ὁ τελευταῖος μιλοῦσε τήν ἐποχή ἐκείνη μὲ ἔξαψη γιά θυσίες, λέγοντας ὅτι θά ἐγκατέλειπε τήν οἰκογένειά του στήν Ἀθήνα γιά νά ἐκτιμήσει ὁ λαός τή θέλησή του νά προσφέρει τά πάντα. Ἀλλά ἡ ἔνταση δημιούργησε, μεταξύ τῶν ἡγεσιαθῶν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὄχι μόνον πανικό ἀλλά καί κάτι πού μοιάζει πάρα πολύ μὲ προδοσία. Μέ διαταγές πού ἐκδόθηκαν ἀπό κάποιο ἀπολύθηκαν οἱ στρατιωτικές δυνάμεις τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, ἐνῶ τά δημόσια ταμεῖα διατάχθηκαν νά καταβάλουν σέ ὅλους τούς δημοσίους ὑπαλλήλους μισθό τεσσάρων μηνῶν σάν τελική ἀποζημίωση γιά τίς ὑπηρεσίες τους. Ἀπό τό ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν ἐμφανίσθηκαν φορτηγά μὲ χαρτονομίσματα τῶν 100 δραχμῶν, ἡ ἀξία τῶν ὁποίων εἶχε ἀνέβει στίς 1.000 ὕστερα ἀπό μιά θαυμαστή ἐπιανατύπωση. Πολιτικοί κρατούμενοι ἀπολύθηκαν μὲ διαταγή τοῦ ὑπουργοῦ Δημοσίας Τάξεως καί γιά λίγες ἄγριες ὧρες ἡ πόλη καλύφθηκε ἀπό ἕνα κύμα μυστηριώδους καί φοβισμένης κατάπληξης. Κατοπινά γεγονότα μεγαλύτερης σημασίας συσκότισαν αὐτό τό ἐπεισόδιο, πού ἔκλεισε γρήγορα μὲ τήν ἔκδοση νέων, ἀντίθετων, καί κατεπειγουσῶν διαταγῶν. Ἀλλά φαίνεται ὅτι ὁ ὑπουργός Οἰκονομικῶν καί οἱ ὑφυπουργοί Στρατιωτικῶν καί Ναυτικῶν καθώς καί Δημοσίας Τάξεως κινήθηκαν μὲ δική τους πρωτοβουλία καί καθ' ὑπέρβαση τῶν προθέσεων τῶν ἀνωτέρων τους. Συνήλθε τό ὑπουργικό συμβούλιο, ἡ βρετανική διοίκηση (λέγεται ὅτι) διαμαρτυρήθηκε, ὁ φτωχός, ἄπορος καί χαμένος στή δίνη τῶν γεγονότων Κορυζῆς αὐτοκτόνησε καί ἡ κυβέρνηση κατέρρευσε. Ὁ ναύαρχος Σακελλαρίου, πού θεωρεῖται ὅτι κράτησε μὲ σταθερότητα τό ναυτικό στό δρόμο τοῦ καθήκοντος, ἀνέλαβε πρός στιγμή ἀντιπρόεδρος, μὲ τόν ἴδιο τόν βασιλιά στή θέση τοῦ πρωθυπουργοῦ.

Αὐτή ἦταν ἡ πρώτη τραγική πράξη στό δρόμο πού κινεῖται ταχύτατα πρός τό κλείσιμό του. Τήν ἴδια νύχτα ἡ κυβέρνηση πῆρε ἕνα μήνυμα ἀπό τόν στρατηγό Πετρίδη, διοικητή τοῦ στρατοῦ στήν Ἤπειρο, μὲ τό ὁποῖο ἐζητεῖτο ἡ ἔγκρισή της γιά νά συναφθεῖ ἀνακωχή μὲ τήν Γερμανία, μὲ τό αἰτιολογικό ὅτι ἡ ἑλληνική γραμμή δέν μποροῦσε πιά νά κρατηθεῖ. Ὁ ναύαρχος Σακελλαρίου, μὲ

έντολή τοῦ βασιλιᾶ, ἀρνήθηκε. Ἀλλὰ τὴν ἑπόμενη μέρα ἦρθε μιὰ ἀνεπίσημη ἀναφορά, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἀνακωχὴ εἶχε ἐν τοῖς ὑπογραφεῖ. Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἤμουνα μὲ τὸν Βρετανὸ πρεσβευτὴ ποὺ συζήτησε τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ μὲ τὸν στρατηγὸ Χέγγουντ, ἀρχηγὸ τῆς βρετανικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς, καὶ τὸν στρατηγὸ Ντάλμπιακ, διοικητὴ τῆς RAF στὴν Ἑλλάδα. Φαίνονταν σὰν κεραυνόπληκτοι. Δὲν μποροῦσαν νὰ δεχθοῦν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀνακωχῆς ὑπὸ τὶς συνθῆκες ποὺ ἤξεραν, οὔτε νὰ καταλάβουν τὴν ἀπόφαση τοῦ στρατηγοῦ Πετρίδη, τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπῆρχε κυβερνητικὴ ἄρνηση. Ἔτειναν νὰ ἀμφιβάλλουν ἂν ἡ ἀναφορὰ ἦταν ἀληθινή. Ἀργότερα, τὴν ἴδια νύκτα, πληροφορήθηκαν πάντως, ὅτι ὁ στρατηγὸς Πετρίδης εἶχε παραμερισθεῖ ἀπὸ ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς ὑποδεεστέρους του καὶ εἶχε ἐξαφανισθεῖ. Ἡ ἀνακωχὴ ὑπογράφτηκε ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Τσολάκογλου, ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετηθεῖ ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ, ἦταν ὅμως τότε ἄγνωστος στὴ φήμη ἀλλὰ καθ' ὑπόθεση «βασιλόφρων», καὶ ἀργότερα ἀνέλαβε τὸ ρόλο τοῦ Κουΐσλινγκ. Ἂν ἦταν σωστὸ ὅτι περαιτέρω ἀντίσταση ἦταν ἄχρηστη, ὅπως δήλωσαν αὐτὸς καὶ οἱ συνένοχοί του, τοῦτο μπορεῖ νὰ κριθεῖ, ἂν εἶναι δυνατόν, μόνον ἀπὸ στρατιωτικοὺς κριτές. Γεγονὸς παραμένει, πάντως, ὅτι ὁ βασιλιάς, ἡ ἀνώτατη στρατιωτικὴ διοίκηση καὶ ἡ βρετανικὴ στρατιωτικὴ ἀποστολὴ θεωροῦσαν ὅτι ἡ προβολὴ ἀντίστασης ἦταν ὄχι μόνο ἐπιθυμητὴ ἀλλὰ καὶ δυνατὴ καὶ ὅτι ἡ ὑπογραφὴ τῆς ἀνακωχῆς ἦταν πράξη ἀνυπακοῆς. Εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι οἱ στρατιῶτες θεωροῦν τοὺς ὁ στρατὸς προδόθηκε ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ ὅτι ὁ Τσολάκογλου δὲν ἔχει τώρα παρὰ μόνον τὴν περιφρόνηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Γιὰ νὰ συνοψίσω, τὸ περιστατικὸ παρέχει μιὰν ἀκόμη ἀπόδειξη, ὅτι ἡ ἡγεσία στὴν Ἑλλάδα δὲν ἀσκεῖτο ἀπὸ ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀσκεῖται, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν κορυφή, καὶ εἰκονογραφεῖ παροιμιακότατα τὸ γνωμικὸ «ὅταν λείπει ἡ γάτα χορεύουν τὰ ποντίκια».

Καθὼς ἡ τοποθέτηση τοῦ ναυάρχου Σακελλαρίου ἦταν προσωρινή, οἱ ἑπόμενες ἡμέρες καταναλώθηκαν ἀπὸ τὸν βασιλιὰ στὴν προσπάθεια νὰ σχηματίσει νέα κυβέρνηση. Ἦταν τώρα ὄχι μόνον βασιλιὰς καὶ δικτάτορας ἀλλὰ καὶ πρωθυπουργός, ἐνῶ ἡ ἐξουσία καὶ τὸ κύρος του εἶχαν πέσει σχεδὸν στὰ μηδέν. Κάλεσε πρῶτα τὸν Κοτζιά, πρώην ὑπουργὸ - διοικητὴ τῆς πρωτεύουσας, νὰ ἀναλάβει τὴν ἀντιπροεδρία καὶ νὰ σχηματίσει τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο.

Τὸ Στέφτ Ντιπάρτμεντ ξέρει ἀρκετὰ γιὰ τὸν Κοτζιὰ ἀπὸ τὶς ἀναφορές μου. Ἐπὶ μακρὰν ἐθεωρεῖτο φιλο-Γερμανός, ἀλλὰ τελευταῖα φάνηκε πατριώτης καὶ ὁ βασιλιάς τοῦ εἶχε ἐμπιστοσύνη. Τὸ παρελθόν του, πάντως, στράφηκε ἐναντίον του ὅταν προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσει τὸ εἶδος τῆς βοήθειας ποὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ συνθῆκες. Ἀπότυχε νὰ ἐξασφαλίσει περισσότερους ἀπὸ ἕναν ἢ δύο ἀποδεκτοὺς συνεργάτες καὶ τότε ὁ Βρεττανὸς πρεσβευτὴς [Λόρδος Μάϊκλ Πάλαιρετ] ἐπισκέφθηκε ἐνωρὶς τὸ πρωὶ τὸν βασιλιὰ καὶ τοῦ ζήτησε νὰ σχηματίσει μιὰν αὐστηρὰ στρατιωτικὴ κυβέρνηση γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν ἔκτακτη ἀνάγκη.

Ὕστερα ἀπὸ παρακλήση τοῦ κὺρ Μάϊκλ, τὸν συνόδευα σ' αὐτὴ τὴν ἐπίσκεψη. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς συζήτησης ἀναφέρθηκαν τὰ ὀνόματα διαφόρων ἐξεχόντων ἀξιωματικῶν ἐν ἀποστρατείᾳ, συμπεριλαμβανομένου τοῦ πρώην δικτάτορα στρατηγοῦ Πάγκαλου. Ὅταν ὁ βασιλιὰς μοῦ ζήτησε νὰ μείνω μαζί του γιὰ λίγα λεπτά, μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ, βρῆκα τὴν εὐκαιρία ὄχι μόνον νὰ τοῦ ἐκφράσω τὴν συμπάθειά μου γιὰ τὴν κατάστασή του, ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ τονίσω τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας σὲ μιὰ ἐπικὴ κρίσιμη. Ἀργότερα, τὴν ἴδια ἡμέρα, σὲ μιὰ συνάντηση στὸ Τατόϊ, ἡ πρωθυπουργία προσκρέθηκε σιὸν στρατηγὸ Ἀλέξανδρο Μαζαράκη, πρώην ἀρχηγὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου καὶ ἱκανὸ ἀξιωματικό, ποὺ οἱ βενιζελικὲς πεποιθήσεις του τὸν εἶχαν θέσει σὲ ἀφάνεια ἐπὶ χρόνια. Ἔτσι, ὁ βασιλιὰς ἔκανε στὸ τέλος τὸ βῆμα πού, ἂν τὸ εἶχε κάνει νωρίτερα καὶ πιὸ μετρημένα, θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ἔχει γλιτώσει ἀπὸ πολλὴ φασαρία καὶ ἀπὸ πολλὴ κριτική, καὶ τώρα καὶ στὸ μέλλον. Ἀλλὰ ἦταν ἤδη πολὺ ἀργά.

Μερικὲς ἡμέρες ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης μὲ κάλεσε στὸ σπίτι του καὶ μοῦ μίλησε γιὰ τὴ συνάντηση στὸ Τατόϊ. Παρὰ τὸ ὅτι — εἶπε — οἱ ἐφημερίδες ἀνακοίνωσαν ὅτι εἶχε ἀποδεχθεῖ τὴν πρωθυπουργία, αὐτὸ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶχε ποτὲ συμβεῖ. Στὴ συνάντηση παραθρέθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν βασιλιά, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου στρατηγὸς Παπάγος καὶ οἱ στρατηγοὶ Οὐέϊβελλ καὶ Οὐίλσων. Ἔδωσαν σιὸν Μαζαράκη μιὰ συνοπτικὴ ἔκθεση τῆς στρατιωτικῆς κατάστασης ὅπως ἦταν ἐκείνη τὴ στιγμὴ καὶ ὁ βασιλιὰς ἐξέφρασε μερικὲς ἀπὸ τὶς γνώμες γιὰ τὸ ὑπὸ σχηματισμὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο. Αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμοῦσε ἰδιαιτέρως, ἦταν νὰ κρατήσει τὸν Μανιοδάκη, τὸν ἱκανὸ ἀλλὰ ἀνηλεῆ ὑπουργὸ Ἀσφαλείας τοῦ Μεταξᾶ. Αὐτὸ ἦταν πιθανῶς εὐφυὲς ἀπὸ πλευρᾶς Γεωργίου, δεδομένης τῆς ἀκρασφαλοῦς κατάστασης στὴν ὁποία βρισκόταν τὸ ἠθι-

κό τοῦ κινοῦ, ἀλλά ἦταν προσβλητικό γιά τόν βενιζελικό ἀξιωματικό στόν ὁποῖο προσέφερε τήν πρωθυπουργία, πολλοί φίλοι τοῦ ὁποίου εἶχαν ὑποφέρει στά χέρια τοῦ Μανιαδάκη. Ἐπιπροσθέτως, ὁ στρατηγός θεώρησε ὅτι ἡ κατάσταση στό μέτωπο, ὅπως τοῦ ἐξετέθηκε, ἦταν τόσο ἐξασθενημένη ὥστε νά μήν τοῦ δίνει σοβαρές δυνατότητες ἐπιτυχίας. Δέν δέχθηκε τήν πρωθυπουργία. Ἀργότερα, τήν ἴδια ἡμέρα, ὁ Ἐμμανουήλ Τσουδερός τήν ἀποδέχθηκε. Εἶναι καί αὐτός βενιζελικός, ἀλλά ὄχι ἀξιωματικός, καί ἔτσι ἡ ἰδέα γιά μιά στρατιωτική κυβέρνηση ἐγκαταλείφθηκε.

Πρίν ἀπό τήν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στήν Ἀθήνα, ὁ βασιλιάς ἔφυγε γιά τήν Κρήτη καί τελικά γιά τήν Αἴγυπτο. Ὁ Τσουδερός ἦταν πρωθυπουργός, ὑπουργός Ἐξωτερικῶν, Στρατιωτικῶν καί Οἰκονομικῶν, ὁ ναύαρχος Σπκελλαρίου ὑπουργός Ναυτικῶν καί οἱ Μανιαδάκης, Νικολούδης καί Θεοφανίδης ὑφυπουργοί Δημοσίας Τάξεως, Τύπου καί Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, ἀντιστοίχως. (Πιστεύω οἱ πληροφορίες νά εἶναι ὅλες ὀρθῶς σωστές. Δέν ἦταν εὔκολο ἀπό τό σημεῖο αὐτό καί μετά νά συγκεντρωθοῦν πληροφορίες). Ὁ Βαρβαρέσσος, διοικητής τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, συνάδευε τήν ὁμάδα. Τά περισσότερα μέλη τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ ἀπομακρύνθηκαν ἢ ἀποφασίσθηκε νά μήν συμπεριληφθοῦν στήν κυβέρνηση καί ἔμειναν πίσω ὅταν αὐτή ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα. Σ' αὐτά συμπεριλαμβάνονται οἱ Παπαθανασίου, ὑφυπουργός Ναυτικῶν, Παπαδήμας, ὑφυπουργός Στρατιωτικῶν, Μαυρουδῆς, ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν, Τσιμπακόπουλος, ὑπουργός Δικαιοσύνης, Δουρέντης, ὑπουργός Ἐσωτερικῶν, καθώς καί ἄλλοι λιγότερο γνωστοί. Ὅλοι ἀκολούθως συνελήφθησαν ἀπό τήν κυβέρνηση Τσολάκογλου, σάν μιά χειρονομία πού σκόπευε νά ἐξασφαλίσει τήν εὔνοια τῶν Γερμανῶν, καί ἦταν ἀκόμη ὑπό ἐπιτήρηση στά σπίτια τους ὅταν ἔφυγα ἀπό τήν Ἀθήνα, ὅν καί οἱ ἐυνοεῖον τους κατασκευασμένες κατηγορίες (κυρίως ὅτι ἀντιστάθηκαν προδοτικά κατά τοῦ καλοῦ τους φίλου Χίτλερ) δέν προωθήθηκαν. Ὁ Ἀποστολίδης, ὑπουργός Οἰκονομικῶν τοῦ Μεταξᾶ, καί ὁ Κοτζιάς, ὑπουργός - διοικητής Πρωτεύουσας, σπάλθηκαν ἀπό τήν κυβέρνηση Τσουδεροῦ σέ εἰδική ἀποστολή σπό ἐξωτερικό καί διέφυγαν στήν Τουμπά μέ ψαρικάικα.

Πολιτικά, ἡ προσφυγική κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας, ὅπως σχηματίστηκε τήν στιγμή τῆς ἀναχώρησής της ἀπό τήν Ἀθήνα, εἶχε εὐρύτητα ἀλλά μικρή δύναμη. Μέ μιά ἔννοια ἦταν οἰκουμενική, γιατί περιλάμβανε ἀντιπροσώπους τῶν πιό σημαντικῶν πολιτικῶν ὁμάδων, ἀλλά οἱ προσωπικότητες πού συμμετεῖχαν σ' αὐτήν δέν ἦταν ἡγέτες τῶν στρατοπέδων ἀπό ὅπου προέρχονταν. Ἔτσι, ὁ Τσου-

δερὸς εἶναι βενιζελικός. Ὑπῆρξε ἐπὶ μακρὸν μιὰ δύναμη στὸν χρηματιστηριακὸ κόσμο. Ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν διοίκηση τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ ἐπειδὴ τὸν ὑποπτευόταν γιὰ σπασπαστικὴ δραστηριότητα ἀλλὰ στὴν πολιτικὴ δὲν εἶχε ἀποκτήσει ποτὲ σημαντικὴ θέση. Ὁ ναύαρχος Σακελλαρίου εἶναι ὁ βασιλόφρων τῆς ὁμάδας, ἀλλὰ πάλι δὲν εἶναι πολιτικός — κατ' ἐπάγγελμα εἶναι ναυτικὸς καὶ ὀλίγο ἄτομο κύριος. Οἱ Μανιαδάκης καὶ Νικολαΐδης, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔχουν ἴσως πιὸ βαθιὲς φασιστικὲς πεποιθήσεις ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλο ὁπαδὸ τοῦ Μεταξᾶ. Τέλος, ὁ Θεοφανίδης εἶναι ἕνας εὔκολος ἀλλὰ ὄχι ἰδιαίτερα ἐπιτυχημένος ἐμπορικὸς ἀντιπρόσωπος, μὲ προϊστορία στὴν κοινοβουλευτικὴ ὁμάδα τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος, ἐκπαίδευση ἀπὸ Ρόμπερτς Κόλλιτζ καὶ ἱκανότητα προσαρμογῆς. Μόνον ὁ κομμουνισμὸς λείπει γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ὁ κατάλογος. Ἀλλὰ εἶναι ἀναμφίβολο ἂν αὐτὴ ἡ εὐρύτητα ἦταν ἠθελημένη. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπῆρξε συμπτωματική, λόγω βιασύνης, ἀλλιῶς τὰ ἄτομα ποὺ ἐπιλέχτηκαν δὲν θὰ ἦταν τόσο ἀδύνατα. Ὁ βασιλιὰς πῆρε ὅ,τι μποροῦσε ἀπὸ ὅπου μποροῦσε.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Τσουδερὸς δὲν ἦταν ποτὲ ἐπιφανὴς στὴν πολιτικὴ ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου εἶναι πολιτικὰ ἀκόμη πιὸ ἀμελητέας σημασίας (ἐκτὸς ἂν ὁ πανοῦργος Μανιαδάκης κατορθώσει νὰ ἀποφύγει τὴ δολοφονία καὶ νὰ πάρει μὲ συνωμοσίες τὴν ἐξουσία), ὁ βασιλιὰς εἶναι τώρα στὰ μάτια ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴν πράξη συνώνυμο τῆς κυβέρνησης. Ὁ Τσουδερὸς εἶναι εἴμπος, ναίμων καὶ μὲ ἱκανότητες, καί, ἂν κρασοκαπνὰ τὰ πάει καλὰ μὲ τὸν βασιλιά, μπορεῖ νὰ τοῦ προσφέρει μεγάλη βοήθεια στὴ διαχείριση τῶν ὑποθέσεων ποὺ βρίσκονται ἀκόμη ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς κυβέρνησης — ἐξωτερικὲς σχέσεις, γιὰ παράδειγμα, καὶ ἐμπορικὴ ναυτιλία. Ἀλλὰ εἶναι ἀτύχημα ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ φέρει μαζί του τὴν προσωπικὴ ὑποστήριξη ὁποιασδήποτε μερίδας τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποία ὁ βασιλιὰς χρειάζεται γιατὶ δὲν εἶναι δημοφιλής, ἂν καὶ καλοαναθρεμμένος μονάρχης. Ἂν ὁ βασιλιὰς εἶχε φέρει μαζί του στὴν ἐξορία ἕστω καὶ ἕναν μόνο ἐξέχοντα πολιτικό, τουλάχιστον μιὰ σημαντικὴ μερίδα τῶν Ἑλλήνων θὰ προσευχόταν γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς κυβέρνησής του. Ὅπως εἶναι τώρα, δὲν ἐνδιαφέρεται κανένας, ἐκτὸς ἀπὸ λίγα ἐγκαταλειμμένα μέλη τῆς αὐλῆς του.

Ἡ Ἑλλάδα στὸ σύνολό της θέλει κυβέρνηση δική της. Δὲν θὰ εἶναι ποτὲ εὐτυχισμένη σὲ δουλεία καὶ ἀντιμετωπίζει τοὺς Κουισλίνγκς μόνο μὲ περιφρόνηση. Ἀλλὰ στὴν πολιτική της ζωὴ τὸ προ-

σωστικό στοιχείο είναι πάντα πολύ έντονο και τώρα τα σπαστικά μέρη, που χρειάζεται για να ισορροπήσει τις σχέσεις μεταξύ της κυβέρνησης στην εξορία και της χώρας που αντιπροσωπεύει, είναι ανύπαρκτα. Πρός τό παρόν, ή Ελληνική κοινή γνώμη θά υεθαστεί πιθανώς τήν περιορισμένη καί μακρινή ήγεσία τοῦ βασιλιά καί θά εἶναι ἴσως ἀκόμη καί ἐκνευρισμένη γιά τήν ὕπαρξή της, μιά καί αὐτό εἶναι ὅλο κι ὅλο πού διαθέτει αὐτή τή στιγμή ἡ Ἑλλάδα. Ἀλλά ὅταν φτάσει ἡ ἡμέρα τῆς λύτρωσης, δέν θά πρέπει ἴσως νά ἐκπλαγοῦμε ἄν δημιουργηθεῖ τό αἴτημα γιά μιά κυβέρνηση διαφορετική ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ βασιλιᾶ. Στήν πραγματικότητα, παρά τή γερμανική κατοχή, οἱ σκέψεις τῶν ἐξεκόνιων Ἑλλήνων στρέφονται ἤδη πρός αὐτή τήν κατεύθυνση μέ ἐκείνη τήν ἀπεριόριστη αἰσοδοξία πού διακρίνει τή φυλή τους. Φλογεροί βενιζελικοί, ὅπως ὁ Γεώργιος Μελᾶς, ὁ Γ. Παπανδρέου καί ὁ στρατηγός Μαζαράκης, μοῦ ζήτησαν νά κατανοήσω ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπό τό τί θά συμβεῖ, ὁ βασιλιάς δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐπιστρέψει καί μέ παρεκάλεσαν νά ζητήσω ἀπό τήν κυβέρνησή μου νά μήν ἐπιτρέψει στούς βρετανούς νά ἀπομειραθοῦν νά τόν ἐπιβάλουν σέ μιά χώρα ἀπρόθυμη νά τόν δεχθεῖ. Μετριοπαθεῖς φιλελεύθεροι, καί ἀκόμη καί βασιλόφρονες, πού θαρρεύουσας γνώμης, ὅπως ὁ Διομήδης καί ὁ Μάξιμος, μοῦ ζήτησαν τό ἴδιο πράγμα. Εἶναι ἀδύνατο νά παραγνωρισθεῖ ἡ γνώμη πού ἔχουν μέ τέτοια ὁμοφωνία ἀρμόδιοι παρατηρητές τόσο διαφορετικῶν ἀποχρώσεων, καί εἶμαι εὐτυχής πού ἔζησα στήν Ἑλλάδα τόσο, ὥστε νά μπορῶ νά ἔχω συνείδηση αὐτοῦ. Εἶναι δυνατόν, βέβαια, ἡ μελλοντική συμπεριφορά τοῦ βασιλιᾶ νά καταστήσει τήν ἐκτίμηση πού ποτέ του δέν μπόρεσε νά κερδίσει προηγούμενα. Ὁποιεσδήποτε καί ἄν εἶναι οἱ καλές του πλευρές, δέν εἶναι ὁ Ἀλβέρτος τοῦ Βελγίου γιά νά συναφώσει στό πρόσωπό του τόν ἡρωισμό ἑνός ὁλόκληρου ἔθνους. Φαίνεται πολύ πιθανό ὅτι αὐτά πού στρέφουν τήν Ἑλλάδα ἐναντίον του καί ἐναντίον τῆς δυναστείας του — δηλαδή, ἡ φιλαργυρία καί ἡ φιλαυτία τους σέ βάρος τῆς χώρας, ἀλλά καί, πάνω καί πέρα ἀπό ὁτιδήποτε ἄλλο, οἱ ἀποτυχίες τους — θά ἀποκτήσουν ἀκόμη μεγαλύτερες διαστάσεις ὅταν φτάσει ἡ ὥρα τῆς πιθανῆς ἐπιστροφῆς τους.

Σέ ὁποιαδήποτε περίπτωση, ἡ φυγή τοῦ βασιλιᾶ Γεώργιου καί τῆς ἀκολουθίας του σήμανε τό τέλος μιᾶς παράξενης καί σημαντικά ἐνδιαφέρουσας περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Κατά τή διάρκειά της, ἕνας καθ' ἰδιοσυγκρασία συνταγματικός μονάρχης προσπάθησε νά κυβερνήσει τήν πρώτη δημοκρατία τοῦ κόσμου μέσω ἑνός διοτάκτορα, τόν ὁποῖον εἶδε νά πεθαίνει περιβαλλόμενος ἀπό μιά

ἔκλαμψη δόξας, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπέζησε γιὰ νὰ θερίσει τοὺς καρποὺς τῆς ἀντιπάθειας καὶ τῆς ἀποστοκίσης. Θὰ ἦταν ἀνόητο νὰ προσπαθήσει νὰ προκρητέψει κανένας ἂν τὸ μέλλον τῆς ἀθάνατης Ἑλλάδας ἐπιφυλάσσει μιὰν ἀκόμη δοκιμασία γιὰ τὸν θασιλιὰ Γεώργιο Β'. Ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὴ τὴ χώρα τῆς ἀκούραστης πολιτικῆς ἀλλαγῆς, θὰ ἔκαναν καλὰ νὰ μὴν παραβλέπουν τὴν αὐξανόμενη ἄθηση γιὰ μιὰ Δημοκρατία ἀμερικανικοῦ τύπου.

«ΟΙ ΡΙΖΕΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ»
ΤΟΥ
ΓΙΑΝΝΗ ΑΚΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΑΝ
ΚΑΙ
ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ
ΣΤΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΚΩΣΤΑ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΥ
(Καλλιφρτη 6 — Τηλ. 62.46.318)
ΤΟΝ
ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1977
ΓΙΑ
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΓΕΝΗΣ»
(Ἀκαδημίας 74 — Τηλ. 38.25.721)